

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Soproni Szemle Alapítvány

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

Szerkesztőbizottság:

BIRCHER ERZSÉBET, DOMONKOS OTTÓ, GRÜLL TIBOR, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és
technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, KUBINSZKY MIHÁLY, METZL
JÁNOS, SARKADY SÁNDOR, TURBULY ÉVA

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata. Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Ádám Antal. Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II.

NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Tóth Imre: A németiség
helye és megítélése Sopronban 1918 és 1941 között*

[219](#)Tóth Imre: A németiség helye és megítélése Sopronban 1918 és 1941 között⁽¹⁾

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / A háború végétől a
népszavazásig

A háború végétől a népszavazásig

A soproni német nemzetiség 20. századi helyzetének alakulása elválaszthatatlanul összefonódott a nyugat-magyarországi kérdéssel. Az utóbbival kapcsolatos viták az első világháború végéig elméleti síkon

mozogtak, igazán komoly hatást nem váltottak ki a politikai színtéren. Ehhez hasonlóan a nemzetiségi mozgalmak intenzitása is meglehetősen alacsony volt. Az erdélyi, bánáti németeknél nemzeti szempontból szervezetlenebb nyugat-magyarországi németiség nem rendelkezett politikai képviselettel. Saját párt alapítására – eltérően például a Sächsische Volkspartei-t létrehozó szászoktól – nem került sor, s a magyar parlamentnek sem volt olyan képviselője, aki a speciális nyugat-magyarországi német érdekeket megjeleníthette volna. A világháború következményeként és a békerendezés miatt azonban Nyugat-Magyarországon is az etnikai problémák felé fordult a közfigyelem

1918 decemberében mondta ki a Deutscher Volksrat für Westungarn Nyugat-Magyarország autonómiáját. 1919. január 29-én pedig a magyar kormány is határozott arról, hogy önrendelkezési jogot ad a terület német lakosságának. A VI. sz. néptörvény értelmében a Magyarországon lakó német ajkú magyar állampolgárok egységes nemzetet alkottak, s az összefüggő területeken autonóm jogterületekre tarthattak igényt. Autonóm ügyekben önálló német, közös ügyekben a magyarországi közös ország-gyűlés rendelkezett döntési jogkörrel. A végrehajtó hatalmat német minisztériumok és kormányzóságok képviselték.

Nem sokkal az autonómia-törvényt követően a terület jövőjének kérdése a nemzetközi diplomácia tárgykörébe is bekerült. 1919 és 1921 között kanyargós út vezetett Nyugat-Magyarország egy részének elvesztéséhez, majd 1921. december 14-én a soproni népszavazáshoz. Sopron akkoriban – az 1920-as népszámlálás adatai alapján – 48,8%-ban laktak magyarok és 48%-ban németek.¹⁽²⁾ A városi német lakosság egyik része iparos, kereskedő tevékenységet folytatott, míg másik csoportjuk mezőgazdasággal, jellemzően szőlőműveléssel foglalkozott.

A soproni németek szavazatai meghatározták a decemberi voksolás végeredményét. Döntésüket összetett és sokfelől érkező hatások befolyásolták. Az egyik ezek közül a városi, iskolázott rétegekre jellemzőbb spontán asszimiláció volt. Az eredetileg németajkú, de tanulmányai után értelmiségi, köztisztviselői, hivatalnoki állásokban ²⁽³⁾elhelyezkedett és egzisztenciát teremtett polgárok egyre inkább kötődtek a számukra közpályát biztosító magyar államhoz, és a vele együtt felkínált „Szent István-i állameszméhez”.²⁽³⁾ Érdemes azonban azt is kiemelni, hogy a határ régiók lakosságát – különösen osztrák–magyar határ mentén – élénk, évszázadokra visszanyúló multietnikus kapcsolatok jellemezték. Jóllehet az 1920–21-es határkijelölés polarizálta a határmenti közösségeket, a törésvonalak nem feltétlenül követték a német–magyar–horvát nyelvi vonulatot, sokkal inkább politikai, vallási orientációt, vagy gazdasági preferenciákat fejeztek ki.³⁽⁴⁾ További kutatást igényel annak megállapítása, hogy a soproni és Sopron környéki németiség mennyire érezte magát a dualizmus-kori magyar nemzetiségi politika kiszolgáltatottjának, illetve a Monarchia osztrák államterületének szomszédságában, a nemzeti mellett milyen birodalmi identitással rendelkezett. Ez utóbbi gyengíthette az etnikai azonosságtudatot, de teljes egészében nem helyettesítette azt. Erre utal, hogy a szavazást megelőzően negyventagú – bortermelők-ből álló – delegáció kereste fel Bethlen István miniszterelnököt, hogy egy memorandumot adjon át neki. E dokumentumban kijelentették, hogy őkikhez hasonlóan német hűséggel állnak ki a magyar haza mellett. Egyszersmind hangsúlyozták azonban azt is, hogy hasonló hűséggel ragaszkodnak német anyanyelvükhöz és kultúrájukhoz, a német *Volkstum*hoz. Garanciát kértek a kormánytól arra, hogy az 1868:44. tc.⁴⁽⁵⁾ azon rendelkezéseit, melyek értelmében a nem magyar anyanyelvű állampolgárok anyanyelvi jogait biztosítani kell, valamint a végrehajtást szabályozó 4044/1919. sz. kormányrendelet⁵⁽⁶⁾ pontjait következetesen betartják. Ezek a paragrafusok biztosították - a többi között - a német nyelv használatának lehetőségét az iskolai oktatásban, a közigazgatásban és a bíróságok előtt. A delegáció tagjai felszólították a kormányt, hogy a jogaikat szavatolja, védelmet kértek továbbá az alsóbb szintű hatóságok intézkedéseivel szemben. A

miniszterelnök, ahogy erről a kormányajtó azonnal hírt adott, barátságosan fogadta a küldöttséget és ígéretet tett rá, hogy az elhangzott kívánságokat a népszavazás után maradéktalanul teljesíti. Bethlen a kiélezett helyzetben nem is tehetett egyebet, mint hogy támogatja a szavazáson várhatóan a mérleg nyelvének szerepét betöltő német gazdák kívánalmait.

A helyi németek Magyarország melletti eltökéltségének növelésében szerepet szántak a német kisebbség egyes képviselőinek is. Közéjük tartozott Bleyer Jakab, a nemzeti kisebbségek tárcanélküli minisztere, aki a térség átcsatolását eredendően ellenezte, amiatt, hogy azzal a magyarországi németiséget érzékeny számbeli veszteség érné. Véleménye szerint így nehezebbé válna a népcsoport speciális érdekeinek érvényesítése, ami által a hazai németiség jobban kitenné magát az asszimilációnak. Bleyer a békeszerződés ratifikációja után is kijelentette, hogy a nyugati határok sorsa még korántsem tekinthető lezártnak. Azzal érvelt, hogy a térség lakosságának körében teljes a riadalom amiatt, hogy az addigi határ megszűnésével Bécs feléli a terület élelmiszertartalékait, és hogy az osztrák főváros nyomora átterjed az egyébként jó mezőgazdasági adottságokkal rendelkező környékekre is. A nyugtalanságot növeli az is, hogy más osztrák tartományok, amelyek szélesebb autonómiával rendelkeznek, jobban képesek elreteszteni magukat a fővárostól, csak annyi élelmiszerről mondván le, amely nem fenyegeti saját ellátásukat – érvelt a kisebbségi ügyek minisztere.⁶⁽⁷⁾ Bleyer fellépését etnikai szempontból kérdésessé teszi, hogy agitációját német nemzeti körök és hazai nemzetiségi politikusok is erős ellenérzésekkel figyelték. Az 1923 után vitathatatlanul a hazai németiség egyik vezető egyéniségévé lett politikust⁷⁽⁸⁾ 1920–21-ben a magyar kormányzat „trójai falóként” használta a szándékainak hitelesítésére Nyugat-Magyarországon. Legfőbb feladata akkoriban a magyar propaganda terjesztése volt.⁸⁽⁹⁾

Jellemző volt a térségben jól ismert Zsombor Géza⁹⁽¹⁰⁾ érvelése, mely amellett, hogy Bleyerhez hasonlóan gazdasági okokat is felsorakoztatott – elsősorban történeti, kulturális és politikai jellegű érvekkel igazolta a magyar fél jogait a területre. Kitért azonban a lakosság hangulatát befolyásoló politikai körülményekre is, amelyek szerinte szintén nem kedveznek Ausztriának. „A bolsevizmus rémétől megszabadult Nyugat-Magyarország, melyben ma teljes polgári rend és uralom van, irtózással látja a szocialisták, és a kommunisták uralmát és túlkapásait Ausztriában és nyíltan hirdetik, hogy a vörös uralomból elég volt.” A hangulat, melyet a fenti idézet tükröz, mesterségesen gerjesztett, ám rendkívül jellemző volt a környék – magyar és német – lakosságának körében.¹⁰⁽¹¹⁾ Mindezek ellenére Zsombor magatartásában saját „önlegitimációját” is felfedezni vélhetjük, tekintve, hogy az 1919-ben a Berinkey-kormány alatt tisztséget viselő radikális politikus közvetlenül is érintett volt a magyarországi forradalmakban és bár 1919 áprilisában ellenforradalmi jelszavakat hirdetett, közismertek voltak azok a szálak, melyek őt magát munkásmozgalomhoz fűzték.¹¹⁽¹²⁾

Az eddigiekben felvázolt – egyes elemeiben hipotetikus – összefüggésrendszerben kell tehát vizsgálnunk a soproni és a Sopron környéki német kisebbség népszavazási magatartását. Az 1921. december 14-én az urnákba dobott több mint 15.000 magyar szavazatot figyelembe véve úgy tűnik, hogy a soproni német polgárság közel fele (ami persze csak akkor igaz, ha elfogadjuk, hogy a magyarság teljes egészében Magyarországra szavazott) Ausztria ellenében adta le a voksát.

²²²A népszavazás magyar sikere szinte azonnal hozzájárult a nemzetiségek pozíciójának romlásához. Bánffy Miklós külügyminiszter 1921 májusában már javasolta a tárcája alá rendelt nemzetiségi minisztérium belügyi igazgatás alá helyezését. Bethlen szerint az adott pillanatban ez túl nagy feltűnést keltett volna, de ígéretet tett rá, hogy a nyugat-magyarországi kérdés rendezése után átveszi a minisztériumot, és egyidejűleg fel is oszlatja azt.¹²⁽¹³⁾ A soproni kérdés rendezését követően, 1922. február 10-én az addig fokozatosan leépített nemzetiségügyi minisztériumot valóban megszüntették. A nemzetiségi

kérdések a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályához, Pataky Tibor vezetése alá kerültek. A kormányzat intézkedései, a kisebbségi ügyek vitelének elsorvasztása nyilván befolyásolták a nemzetiségi kérdések helyi megítélését és kezelését, a törvényhatóságok – így Sopron – politikusainak attitűdjét.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / A soproni némettség helyzete a népszavazást követően

A soproni némettség helyzete a népszavazást követően

1921 decembere után még hosszú évekig központi téma volt a németek hűsége Sopronban. Mivel a német szavazatok nagyjából fele-fele arányban oszlottak meg a két ország között, a szituáció alkalmas volt arra, hogy mindenki más-más szempöngből, a saját meggyözödésétől, és érzelmeitől áthatva közelítsen a helyi némettség hazafiságának problémájához. Az osztrák–magyar küzdelem felzaklatott lelkiállapotba hozta a határ mindkét oldalának lakóit. A túlfűtött indulatok időnként kölcsönösen a felszínre törtek, ami bizonyos fokig érthető is volt. A sérelmek és a velük járó vádaskodások mindkét részről jogosak – ám esetenként eltúlzottak is – voltak.

Viktor Miltschinsky, az osztrák székhelyű Oedenburger Heimatdienst tagja, aki biztosként részt vett a soproni népszavazáson, 1922-ben meglehetősen egyoldalú könyvet írt „Soproni büntett” címmel. Ebben a magyarok terrorjáról, a jog és igazságosság sárba tiprásáról értekezett. A brosúrában arra is kitért, hogy 1921 után milyen visszaéléseknek tette ki magát a terület német érzelmű lakossága. E szerint a magyar hatóságok mindent elkövetnek, hogy a németségüket kinyilvánító polgárokon bosszút álljanak, nemzeti érzelmeiket gyökerestől kiirtsák. Ennek érdekében nem riadnak vissza legkülönbélebb eszközök alkalmazásától sem. Miltschinsky szerint például a békeszerzödésekkel ellentétes kényszersorozás kezdödött Sopronban és környékén. (Ismeretes, hogy a trianoni szerzödéscsupán 35 000 fös, önkéntes hadsereg fenntartását engedélyezte az ország számára.) Az erőszakkal a bizottság elé kényszerített német nemzetiségű férfiakkal olyan íveket íratnak alá, mely szerint önként jelentkeztek katonai szolgálatra. Szolgálati idejüket két évben jelölték meg, holott a magyar hadsereg szabályzata tizenkét éves katonai szolgálati időt ír elő. A több mint egy évtizedes távollét alatt ezek a fiatalok így teljesen elveszítik identitásukat – panaszkodott Miltschinsky.¹³⁽¹⁴⁾ A szerző vádjai más – a magyar és a helyi nemzetiségi keményen politikát bíráló – forrásokból nem igazolhatók, ezért feltételezhetjük, hogy Miltschinsky érveinek célja elsősorban az volt, hogy Magyarországot a nemzetközi szerzödések – köztük a békeszerzödéscszabotörének állítsa be, és bizalmatlanságot keltsen az országgal szemben. A rendelkezésre álló forrásanyagból ennek ellenére egy-értelműen kirajzolódik, hogy a helyi németek valóban hátrányokat szenvedtek 1921 után.

²²³Megítélésüket az aktuálpolitikai helyzet, az osztrák–magyar – finomabban fogalmazva: a Burgenland és Nyugat-Magyarország közötti – kapcsolatok alakulása károsan befolyásolta. Az 1921-ben mélypontra süllyedt (bár később valamelyest javuló) viszony nem kedvezett a soproni nemzetiségi probléma tárgyilagos és korrekt kezelésének. A városvezetés a szavazást követően erős presszió alá helyezte az osztrák- illetve németérmelműnek tekintett csoportokat. A város egyik német nyelvű lapját, az *Oedenburger Zeitungot* folyamatosan megfigyelés alatt tartották. Miután rendöri jelentések pángermánsággal, valamint osztrák és zsidó érdekek szolgálatával vádolták az újságot, 1923-ban állambiztonsági érdekből a betiltását is fontolóra vették.¹⁴⁽¹⁵⁾ A bécsi *Volks Zeitung* című újág 1923. december 25-én kelt írása kifogásolta, hogy az 1921-ben Ausztriára voksolók számos hátrányban részesülnek a magyar hatóságok részéről. Azzal az

ürüggyel, hogy ezek a Károlyi-kormányzat, illetve a kommun idején szerepet játszottak, megvonják tőlük telefonjukat, lakásukat, ipari koncesszióikat – panaszkodott a bécsi lap,¹⁵⁽¹⁶⁾ melynek megállapításai – az egyes túlzások ellenére is – helytállóak voltak. A húszas-harmincas években a legkülönbözőbb személyi ügyek elbírálását mérlegelték nemzetiségi alapon, illetve a szavazáson mutatott hozzáállás figyelembe vételével. Szinte természetes, hogy kitüntetések, jutalmak (pl. iparkamarai kitüntetés) odaítélésekor, köztisztviselői állások, illetve magasabb szintű kinevezések esetén nem hoztak döntést a megfelelő információk hiányában. Az osztrákok iránti szimpátia azonban elég volt ahhoz is, hogy a bormérési engedélyek felülvizsgálatakor, vagy éppen trafik-engedély megadásakor a rendőrség és a polgármester véleményezése alapján bárki elessen legfőbb megélhetési forrásától. Ez utóbbi magatartás elsősorban a németajkú gazdapolgárságot érintette fájdalmasan.¹⁶⁽¹⁷⁾ A polgármesteri és a főispáni hivatal illetékesei a véleményezés céljaira rendszeresen igénybe vették a rendőrség helyi szerveinek információit (és a „félhivatalos” besúgók jelentéseit). Az információk gyűjtögetése nem csupán a múltban játszott szerep felderítését szolgálta, hanem – ismerve a gazdapolgárok „politikai megbízhatatlanságát” – preventív célú is volt.

A nemzetiségi törvényben és a 4044/1919. sz. rendeletben garantált nemzetiségi, nyelvhasználati jogok is több esetben sérültek. A városi közgyűlés jegyzőkönyvei és előterjesztései magyarul készültek el, holott a rendelet kötelezte a községek vezetését a hivatalos mellett a kisebbségi nyelv használatára, ha a képviselők legalább egyötöde ezt igényli. A nyelvhasználatra vonatkozó kéréseket a soproni városvezetés lesöpörte az asztalról.¹⁷⁽¹⁸⁾

²²⁴Nagy visszatetszést keltett a vitézzé avatásokkal kapcsolatos névmagyarosítások ügye is. A procedúra során kötelezték a német hangzású névvel rendelkező vitéz jelölteket, hogy vegyenek fel magyarosan csengő családneveket. Alfred Schwartz városi képviselő éles hangon bírálta a Vitézi Szék gyakorlatát és felszólította a polgármestert, hogy lépjen fel a diszkrimináció ellen, hiszen a német anyanyelvűek ugyanolyan hűségéről tettek tanúbizonyságot a haza iránt, mint magyar ajkú társaik. Thurner Mihály polgármester értelmetlennek tartotta volna az intervenciót, és úgy vélte, hogy az nem kívánatos benyomásokat keltene felsőbb körökben. Thurner tehát féltette a „Civitas Fidelissima” presztízsét, és nem tett egyetlen lépést sem a népszavazás során is helytállt németekért, annak ellenére, hogy nemzetiségi alapon számos más városi csoportnak (legfőképpen a köztisztviselőknek) követelt különleges elbírálást akkor és a későbbiekben is. A polgármester cinikus módon kijelentette, hogy senkinek nem kötelező megválnia saját nevétől, csupán le kell érte mondani a vitézi adományról.¹⁸⁽¹⁹⁾

Annyi bizonyos, hogy a német polgárság hazafias kiállását nem igyekeztek meghálálni a helyi politikai élet szereplői. A népszavazást követő köszönetnyilvánítások során például mellőzték az eredményt végül is eldöntő soproni németeket. A politikai csőlátására példát találunk Sopron város és Sopron vármegye 1922-ben megválasztott főispánja beiktatási beszédében is. Simon Elemér – mintha nem is a mintegy 48 százalékban németek által lakott Sopron főispáni székébe installálták volna – hangsúlyozta, hogy a trianoni szerződés következtében szinte alig kell nemzetiségi kérdéssel foglalkoznunk. Gondos hivatalnokként mégis hozzáfűzte, hogy a megyében maradt ugyan egy „csekély létszámú” idegen ajkú népesség, melynek ugyanolyan jogokat kell biztosítani, mint a magyar fajhoz tartozóknak, egyszersmind azonban minden nemzetiségi hecckampány ellen fel következetesen fog lépni. „*Olyan löporfüstös légkörben élünk, hogy senki nem tudhatja, hol keletkezik éppen egy szikra, mely aztán szörnyű robbanáshoz vezet.*” – vetítette előre Simon, hogy nem fogja méltányolni a kérdés nyomán felcsapó indulatokat.¹⁹⁽²⁰⁾

A jobboldali sajtó igyekezett felzárkózni a vezető politikusok állásfoglalásai mögé és sokszor még egyértelműbben fogalmazott a nemzetiségekkel szembeni bánásmódot illetően. 1922. február 2-án rendkívül

józan írás jelent meg a *Soproni Hírlap* hasábjain Pröhle Károlytól²⁰⁽²¹⁾ „Csonka-Magyarország nemzetiségi politikája” címmel. Ebben Pröhle megnyerő tisztánlátással tett javaslatot a nemzetiségekkel szemben folytatott politika jövőbeni irányvonalára, elítélve az intranzigens nemzetiségi politikát. A lap szerkesztője azonban sietett elhatárolódni a kisebbségekért szót emelő cikk tartalmától. Úgy tűnik tehát, hogy bár a városban megvoltak a konstruktív kisebbségi politika hívei is, a szomszédokkal folytatott adok-kapok légkörében azonban kevesebb teret kapott a kisebbséggel szembeni elfogadóbb magatartás.

A helyi társadalomban és a sajtóban folytatott diskurzus nemzeti-társadalmi szempontból szinte kollektív módon destruktív elemként tartotta számon a németiséget, közülük is főleg a gazdákat. A szövegek tágabb kontextusa és a korabeli – sajtóban is megjelenő – közbeszéd nem hagy kétséget azonban afelől, hogy a németeket a „hütlenek” kategóriájába sorolták, annak ellenére, hogy a népszavazás titkossága elvileg²²⁵ lehetetlenné tett mindenfajta utólagos diszkriminációt, az ellenszavazók elleni bosszúhadjáratot.²¹⁽²²⁾ A városi politikusok emiatt nem tehettek egyenlőségjelet az Ausztriára voksoló „hütlenek” és az ezt a kört feltehetően alkotó németiség közé. A negatív minősítések ezért nem direkt módon érték a soproni németeket, sőt a siker első pillanataiban őket is a győzelem fő pillérének tekintették (ahogy ez valójában igaz is volt).²²⁽²³⁾ A hazaárulókkal szembeni kirohanásoknak azonban mégiscsak a soproni német polgárok voltak a célpontjai.²³⁽²⁴⁾

Azt gondolhatnánk, hogy Sopronban, abban a városban, melynek nemzethűségében a lakosság német anyanyelvű csoportjai 1921-ben jelentősen osztoztak, a magyarországi átlagtól eltérően nagyobb bizalom nyilvánul meg a nemzetiségekkel szemben.²⁴⁽²⁵⁾ A helytállásért kijáró hála mellett a formális logika szabályai is azt diktálták volna, hogy a magyarországi nemzetiségek államhűségét szimbolizáló, és ezzel Sopron határain messze túlmutató jelentőségű állásfoglalást látványosan megjutalmazza a magyar állameszme hívei. Ezzel ellenkezőleg azonban a népszavazás után a helyi politikai vezetés kommunikációjából az derül ki, hogy a más nyelvet beszélő társadalom tagjai a „gyanúsak” kategóriájába kerültek, és nem tudtak a magyar faj és a magyarsághoz hű társadalmi közeg szövetébe beilleszkedni. Mivel a „hűségeseket” a „hütlenektől” elválasztani – néhány egyedi esetet kivéve – nem lehetett, a diszkriminatív közbeszéd és hozzá kapcsolódó cselekvések a német nemzeti közösséghez tartozó polgárok összességét érintették hátrányosan.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / A helyi németiség ellenállásának formái és módszerei

A helyi németiség ellenállásának formái és módszerei

A diszkriminatív intézkedések hozzájárultak ahhoz, hogy a város gazdasági mélyrepülése miatt amúgy is elégedetlen polgárok különböző formában tiltakozzanak a magyar állami adminisztráció túlkapásai ellen. A helyi gazdapolgár-társadalom azonban merőben eltérő kulturális és politikai hagyományokkal rendelkezett, mint a magyarországi²²⁶ németiség többi része. A szervezett, és öntudatos („volksbewusst”) nemzetiségi mozgalomnak itt nem voltak mély gyökerei. A nemzetiségi politikával szembeni tiltakozás erőtlenebb formában, sajátos módon öltött testet. Jellemző volt, hogy a soproniak nem különféle német nemzetiségi egyesületeknél, népiségvédő szervezeteknél, hanem az osztrák kormányfőnél kerestek oltalmat. 1926 januárjában soproniak küldöttsége kereste fel a kancellárt, hogy a város elcsatolását követelje.²⁵⁽²⁶⁾ A németiség egyes képviselői a burgenlandi nemzetiségi politikával összhangban szerették volna elérni a kisebbségi jogok bővítését. A viszonyosság elve alapján szívesen látták volna, hogy a burgenlandi törpe

magyarság csak akkor kapjon nemzetiségi-anyanyelvi jogokat, ha ugyanezeket Magyarországon is szavatolják.²⁶⁽²⁷⁾

A rezisztenciának egyéb formái is voltak. Az 1922 decemberében zajlott Horthy-látogatásról szóló (nem elfogulatlan) híradások szerint, a kormányzói különvonat érkezésekor, a peronokon elsősorban a magyar ajkú köztisztviselői, hivatalnoki rétegek képviselőit lehetett felfedezni. A német nemzetiségűek (Sopronban a poncichterek) tüntetően távolmaradtak.²⁷⁽²⁸⁾ Az eseményről természetesen egészen más benyomásokat szerezhetünk, ha az idekapcsolódó magyar forrásokat olvassuk. Mindazonáltal akadt olyan olyan esemény is, mely mérhetőbb eredménnyel zárult. Néhány hónappal 1921 decembere után ugyanis a soproniak újra az urnákhoz járultak.

A szavazás első próbáját többen az 1922-es nemzetgyűlési választásokban látták. Ekkor a város addigi képviselője, a kormánypárt jelöltje, gróf Klebelsberg Kuno belügyminiszter szállt ringbe a mérsékelt ellenzéki gróf Andrassy Gyulával és a szociáldemokrata Hebelt Edével szemben. A küzdelemben a kormánypárt látványos vereséget szenvedett. A titkos voksolás során az első fordulóban az SZDP jelöltje meggyőző, 40%-os győzelmet aratott, a pótválasztáson pedig egyszerű többséget szerzett, így négy évre ő lett Sopron képviselője a nemzetgyűlésben. A kormány kudarcában egyes osztrák elemzők szerint a helyi németiség kormányellenes állásfoglalása meghatározó szerepet játszott, s a vereség a magyar állameszme csődjét is jelentette. Az eredmény a „levegőben lógott”, s a németek álláspontjának alakulását is jó előre sejteni lehetett. Az *Oedenburger Zeitung* már idejekorán magyarázkodni kényszerült a helyi németiség politikai és nemzeti elkötelezettségét illetően. A lap, választásokkal foglalkozó egyik korai cikkében arról értekezik, hogy a soproni hazafias győzelem a magyarországi németek ünnepélyes állásfoglalása volt a Magyarországhoz tartozás mellett. A határ mellett, ahol a nyelvi és kulturális befolyás oly erős, minden csábításnak ellent tudott állni a németiség, mint ahogy ellenállt a nagynémet agitációnak az elmúlt századokban is. A cikk szerzője a németek nemzeti elkötelezettsége mellett jobboldali-keresztény buzgóságukat is igyekezett bizonyítani, elsősorban azzal, hogy a hienye Nyugat-Magyarországon a kommunista rémuralom idején is következetes ellenforradalmárok voltak.²⁸⁽²⁹⁾ A hűségnyilatkozatnak is beillő, előzetes deklaráció nem ért célba, sem a gazdapolgárok, sem a magyar politikusok előtt. A németek alaposan rácsáfoltak jobboldali-nemzeti elkötelezettségükre.

²²⁷Állítólag sokat rontott a kormánypárt megítélésén, hogy Klebelsberg a soproni népszavazás utáni évben, a helyi sajtó tanácsai ellenére sem szólt németül a választókhoz.²⁹⁽³⁰⁾ Az eseményeket részletesen elemző Hans Cnobloch osztrák követ a soproni választók kormányellenes hangulatát a népszavazás eredményéből, illetve annak gazdasági következményeiből próbálta levezetni. Véleménye szerint a választási vereségben nagy szerepet játszott, hogy a helyi németek csalódtak a decemberi szavazás végkimenetelében, ezért – csak hogy elégedetlenségüket, és nemzeti érzelmeiket kifejezésre juttassák – inkább egy német nevű szociáldemokratára adták le voksaikat, mint a magyar kormány egyik tagjára. Ezt a vétküket ráadásul úgy sem voltak hajlandók jóvátenni, hogy – amint arra Klebelsberg maga is felszólította őket – a második fordulóban az állva maradt „polgári jelöltre”, Andrassy Gyulára szavaztak volna. Cnobloch látványos elszólásként idézte Thurner Mihálynak azt a kijelentését, amely szerint Hebeltre ugyanazok szavaztak, akik annak idején Ausztriára. Ha ez tényleg igaz, márpedig az – mondja Cnobloch – akkor remekül rávilágít a népszavazás procedúrájára is. Szavai eléggé egyértelműen sugallják, hogy ha a decemberi voksolást legalább a nemzetgyűlési választásokhoz hasonló körülmények között tartották volna, az eredmény is másként alakult volna.³⁰⁽³¹⁾

A választási győzelem előtt a szociáldemokraták mindenesetre valóban érzékenyebben reagáltak a nemzetiségi problémákra, s Hebelt győzelme után is odafigyeltek a kérdésre. A német nemzeti kisebbség

elnyomását Sopronban a *Népszava* is kifogásolta, 1922. július 18-án. Később párt soproni nagygyűlésén is elhangzott a kritika a diszkriminációs intézkedésekkel kapcsolatban.³¹⁽³²⁾

A kormánypárttal szemben elutasítás, és a baloldallal való szimpátia okát nagyrészt ebben kell keresnünk. A Cnobloch által említett körülmények valószínűleg a választások idején sem voltak sokkal kedvezőbbek, mint 1921-ben. Nem valószínű, hogy a szociáldemokrata jelölt támogatóira kisebb nyomás nehezedett volna, mint azokra, akik annak idején Ausztriát választották. Az országban akkoriban sehol sem volt kívánatos a baloldal győzelme, Sopronban azonban kifejezetten presztízskérdés volt, hogy az SZDP jelöltje ne szerezzen mandátumot.³²⁽³³⁾ A nemzetgyűlési választásokat ráadásul nem ellenőrizte nemzetközi felügyelő bizottság, mint a szavazás menetét. Nem valószínű, hogy egy 1921 decembere után néhány hónappal megtartandó új referendum lényegileg más eredményt hozott volna. A választás eredménye ezért nem jelent közvetett bizonyítékot a népszavazás illegitim voltára. A németek csalódottsága azonban kétségkívül nagy volt, s ezt az eredmény is tükrözte.

A választás kimenetelét sok egyéb motívum befolyásolta. Az osztrák következtetések csakúgy, mint Thurner kijelentései csupán egyetlen – nemzeti – oldaláról ragadják meg a németek, azon belül a gazdapolgárság magatartásának problematikáját. A poncichterek – ez későbbi eseményekből is kiderül – nem feltétlenül preferálták a ²²⁸keresztény és konzervatív politikai értékeket. A baloldali, szociáldemokrata alternatíva később sem kerülte el a német választók figyelmét.

Tíz évvel a népszavazás, és kilenc évvel az ominózus nemzetgyűlési választásokat követően ismét jól kimutathatóan a szociáldemokrata ajánlatot részesítette előnyben a soproni gazdapolgárság. Ennek egyik oka akkor az volt, hogy a közben nyíltá tett választási mechanizmus során a gazdaréteg tudta magát egzisztenciálisan legjobban függetleníteni a hatalomtól, így annak politikai nyomását kikerülni. Nagy súllyal estek latba azonban a gazdasági tényezők is. Az elsősorban tulajdonosi érdekeit szem előtt tartó csoport – különösen 1931-ben – egyszerűen elégedetlen volt a kormány gazdaságpolitikájával és leszavazta az elmúlt négy év erőfeszítéseit. A kormánypártiak egy része – különösen a kormányhű sajtó – nehezen bocsátotta meg ellenzéki kiállásukat és dühödt, nem egyszer bántó kirohanásokat intézett ellenük a választások utáni, immár kampánymentes időszakban.³³⁽³⁴⁾ A szociáldemokraták mindenesetre jól érzékelték a soproni gazdák elégedetlenségét, és kampányukat jelentős részben erre a rétegre és erre az elégedetlenségre összpontosították.³⁴⁽³⁵⁾

A fentiekből is kiderül, hogy a német gazdapolgárok magatartása látható dilemmát okozott azok számára, akik mindenegyes társadalmi megnyilvánulást tisztán nemzetiségi okokkal igyekeztek magyarázni. A soproni német gazdák állásfoglalásait azonban sokszor jobban befolyásolták gazdasági, esetenként felekezeti problémák. A gazdapolgárság germanofil, esetenként magyarelleses érzelmei főleg később, a Harmadik Birodalom expanzív törekvéseinek megerősödése idején konstatálhatók.

A magyar és speciálisan soproni nemzetiségpolitika alakulásáról, illetve annak fogadtatásáról legközvetlenebb forrásul a helyi német társadalom képviselőinek gondolatai szolgálnak. A német kisebbséggel szembeni magatartást sérelmezték a soproni németiség szellemi vezetői. Egyikük, Medgyesi Schwartz Alfréd,³⁵⁽³⁶⁾ a magyar kormányhoz és fajhoz egyaránt lojális soproni várospolitikus 1922-ben megírta a soproni népszavazás német vonatkozású epilógusát.³⁶⁽³⁷⁾ Véleménye szerint a népszavazás magyar sikere kizárólag a magyar szavazóknak volt köszönhető. A németek többsége Magyarország ellen szavazott. Ennek magyarázatát a múlt század végétől jelentkező totális magyarosításban látja, mely súlyosabban az elemi szintű népoktatás elsorvasztását vonta maga után. Az iskolában a német fontossága egyenlő volt a tornával és az énekkal. Az elmúlt ötven év sovinizta politikájának

következményeképp a német értelmiség elidegenedett a német kultúrától, és politikailag a magyar sovinszta körökhöz közeledett. Bár a szerző nem mondja ki, alapvetően ebből a rétegből kerültek ki a Magyarországra szavazók 1921-ben. Vidéken a konzervatívabb lakosság, amely hagyományait jobban tudja ápolni, nehezebben szakítható el a német kultúrától. Ez a tény a Sopron környéki falvak szavazási eredményén könnyen lemérhető, hisz Sopront nem számítva, a népszavazási terület többi részén 53,2% százalékos osztrák győzelem született volna.³⁷⁽³⁸⁾ A népszavazás számbeli győzelem a magyaroknak, de erkölcsi vereség is, mivel a városban is a németek több mint a fele Német-Ausztria mellett döntött. Az írás főként a német iskolaügy rendezését ²²⁹követelte, és javaslatot tett német választókerületek felállítására is. Schwartz 1922 márciusában, a dolgozat kiadásakor még némi bizalommal tekinthetett a jövőbe. A miniszterelnöki ígéretek még nem veszítették el aktualitásukat. A valóság azonban hamar kiábrándította a brosúra szerzőjét. A dolgozatban foglaltak hatása csupán annyi lett, hogy példányait elkobozták, írójá ellen pedig eljárás indult.³⁸⁽³⁹⁾

1925-ben alakult meg a Magyarországi Németek Népművelődési Egyesületének (Ungarländisch Deutscher Volksbildungsverein – UDV) soproni csoportja. A január 25-i ünnepség két szónoka, Johann Huber³⁹⁽⁴⁰⁾ és Schwarz egyaránt a kulturális jogok érvényesülésének hiányát kifogásolta. Az elmúlt ötven évet a német iskola, színház, általában a német kultúra visszaszorítása jellemezte. Az 1922-es memorandum szerző-je utal korábbi dolgozatára, megállapítva, hogy az abban leírtak korántsem voltak túlzó megállapítások. Az értelmiség, mely magyar közép- és felsőfokú iskolában folytatta tanulmányait, gyakorlatilag elveszett a németiség számára. A helyi németek egyetlen talpon maradt csoportja, a gazdapolgárság, semmiféle csábításért, ígérgetésért és gazdasági előnyért cserébe nem volt hajlandó elszakadni német kultúrájától. Sopron – hangoztatta Schwartz – a legnagyobb és úgyszólván az utolsó német város Magyarországon, ezért a helyiek felelőssége túlmutat a város határain, és az egész Volkstum jövőjének záloga is.⁴⁰⁽⁴¹⁾

A bajok egyik fő okozója azonban kétségtelenül az volt, hogy a nemzetiségi problémák orvoslására minden korábbi észrevétel, figyelmeztetés ellenére sem került sor. 1927-ben, egy újabb tanulmányában Alfred Schwartz már kiábrándultabb hangnemben sorolta ismét a be nem váltott ígéretek, hiányolva a német népjogok érvényesülését. Mindezt a népoktatás terén a katolikus leány- és fiúiskolák bezárásával, az országos viszonylatban is kevés és elégtelen középfokú szintű német oktatással igyekezett alátámasztani. Nem vált valóra a német gazdapolgárság óhaja, a német nyelvű szőlész-borászképzés sem. A volt soproni katonai csapatkórházát ugyan átalakították a szakképzés céljaira, azonban a földművelésügyi miniszter ígérte ellenére sem vezették be a nemzetiségi nyelvű oktatást. Fennállásának három éve alatt ezért német gazdapolgár egyáltalán nem látogatta az intézményt. Schwartz szerint a helyi hatóságok a 4800/1923. sz. oktatásügyi rendeletet is elszabotálják. A Bethlen-kormány által kibocsátott rendelet a szülők döntésére bízta, hogy a nemzetiségi iskolában milyen mértékben érvényesüljön az anyanyelvi oktatás. Az oktatási típus megválasztását sok nemzetiségi településen nem ritkán presszió kísérte. Sopronban az erős kulturális hagyományokkal rendelkező német polgársággal szemben hasonló nyomással ugyan nem éltek, de a rendelet végrehajtását finoman mellőzték, anélkül hogy ezt a városi tanács, az iskolaszék, vagy a tanfelügyelet szóvá tette volna. Hosszú ideig vajdúdt a jelentős német színházi múlttal rendelkező városban a német társulat ügye is. Schwartz a névmagyarosítási tendencia ellen is felemelte a szavát. A törvényhatóság közgyűlésén kifogásolta a kormány által kiadott vitézi szabályzat azon fejezetét, mely ²³⁰előírja a vitézzé avatandók nevének kötelező megmagyarosítását.⁴¹⁽⁴²⁾ Tanulmányában Schwartz azt igyekszik bizonygatni, hogy „Nagy-Magyarország” csakis nemzetiségeihez lojális államként jöhet létre újra, régi határait visszanyerve ugyanis másként nem képes tartós állami együttlétre, faji öntudatra ébredt nemzetiségeivel. Magyarország német kisebbségével szembeni méltányos bánásmódjával bizonyíthatná a világ előtt, hogy az elmúlt évtizedek, a világháború tanulságait levonta és ezzel amellet, hogy a világ

elismerését váltaná ki, a legnagyobb csapást mérné ellenségeire.⁴²⁽⁴³⁾

A gazdapolgárok csalódottságát némileg enyhítette ugyan, hogy az anyanyelvi szakképzés terén 1929–30 táján sikerült eredményt elérni. Ekkor ugyanis a kormány utasítására német nyelvű mezőgazdasági tanfolyamot indítottak a soproni és Sopron környéki német parasztfjúság számára. A döntés jelentősége nem volt csekély, hiszen a német kisebbség számára semmilyen egyéb szakiskola és tanfolyam nem állt rendelkezésre akkoriban Magyarországon.⁴³⁽⁴⁴⁾ Az iskolaavatás jótékony hatását azonban nagymértékben tompította az országra időközben rászabaduló gazdasági válság összes következménye. Sopronban az osztrák piac minden addiginál merevebb elzárkózása szinte lehetetlenné tette a mezőgazdasági kivitelt, így a borexportot is. Az 1931. évi választási állásfoglalást ezért jórészt a gazdasági krízis hatásainak is be lehet tudni.

A politikai állásfoglalások fontos faktora volt a vallás is. Ez utóbbi azonban már szoros korrelációban állt a nemzetiségi összetétellel. A soproni németek szinte kizárólag az evangélikus vallást követték, és a nevében ugyan interkonfesszionális, a valóságban azonban főleg katolikus értékeket képviselő kormánypárt nem nyerte el a protestánsok szimpátiáját. Az ellene leadott tiltakozó szavazataikat ezért nem lehet kizárólag német érzelmeiknek tulajdonítani. Az egyházköztség ráadásul politikai és nemzeti szempontból is polarizálódott. A németek zömét tömörítő soproni evangélikus egyházköztség vezetése többször egyértelműen állást foglalt a magyarság mellett. 1934-ben „pángermán” viselkedése miatt esett el az evangélikus zsinati képviselői lehető-ségtől az egyik egyházmegyei tisztségviselő.⁴⁴⁽⁴⁵⁾ A nemzeti elkötelezettség demonstrálásának jele volt az egyházköztség Lackner Kristóf nevét viselő cserkészcsapatának 1935-ös megalakítása is.⁴⁵⁽⁴⁶⁾ A hívek jelentős része mindezek mellett is ragaszkodott német identitásához, melynek alátámasztására későbből, a német befolyás növekedésének idejéből tudunk példát állítani⁴⁶⁽⁴⁷⁾

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / A harmincas évek nemzetiségpolitikája a „pángermanizmus” és a magyar veszélytudat jegyében

231 A harmincas évek nemzetiségpolitikája a „pángermanizmus” és a magyar veszélytudat jegyében

A városban élő németeket (csakúgy, mint a többségi társadalmat) a húszas évek végétől egyre erőteljesebb külső hatások érték, ami kihatott a magyarsághoz és a magyar államhoz fűződő kapcsolataikra.

A Németországból kiinduló mozgalmak és szerveződések idehaza erőszakos birodalmi-nagyhatalmi nézőpontú törekvések látszatát keltették. Az évtized második felében erősödtek fel az itteni németességgel, „német néptalajjal” foglalkozó tudósítások. A pángermánnak tartott irányzatok közvetítésében ekkor jelentős szerepet játszott az osztrák székhelyű, de szoros német kapcsolatokkal rendelkező Deutscher Schulverein Südmärk nevű szervezet, amely kiadványok megjelentetésével, tudományos ülések szervezésével tartotta ébren a német népiség gondolatát, nem csupán térségünkben, hanem a határnémetiség többi területén is. Az ausztriai nagynémet mozgalom irányítószerve, a Verein (1933-tól: Volksbund) für das Deutschtum im Auslande (VDA), németországi apparátusához fűződő szálai mellett a Magyarországi Német Népművelő-dési Egyesülettel is kapcsolatot tartott.

A német sajtóban 1925–1926 táján tűntek fel gyakrabban a nyugat-magyarországról szóló cikkek,⁴⁷⁽⁴⁸⁾ melyek közül több az alldeutsch szervezetek szellemi sugallatára született. 1927 nyarán a *Magyarság* című

lap élénken foglalkozott a Deutscher Schutz-bund⁴⁸⁽⁴⁹⁾ regensburgi gyűlésével. Ezen részt vett Ludwig Leser burgenlandi tartomány-főnök-helyettes is, aki igyekezett a figyelmet Nyugat-Magyarországra irányítani, mivel – állítása szerint – ott a németiség állandó veszélynek van kitéve. Leser e mellett kendőzetlenül kijelentette: „*Ausztria soha nem mond le a 150 000 törzsökös németről, aki a népszavazási komédia miatt Burgenland természetes fővárosával együtt Magyarországon maradt.*” A Schutzbund vezetése (Carl Christian von Loesch) támogatásáról biztosította Lesert, a német kormány azonban hajlamosabb volt budapesti megbízottjának, Hans Schoen követnek a tanácsához igazodni, aki ellenezte a hangos beavatkozást. Szolgálati helyén tájékozódva könnyen beláthatta, hogy a nyilatkozatok nem csupán a két ország viszonyának nem tettek jót, hanem ártottak a magyarországi németeknek is. A hasonló jelenetek a pángermánizmus veszélyét erősítik Magyarországon. Schoen kérte, odahaza hassanak oda, hogy az ügyben érintett körök ne avatkozzanak a nyugat-magyarországi kérdésbe.⁴⁹⁽⁵⁰⁾

A hazai német nemzetiségi vezetők – köztük Bleyer – szintén nem tartották szerencsésnek a Nyugat-Magyarország-polémia napirenden tartását. A burgenlandi kérdés aktualizálása – különösen az elnyomó magyar nemzetiségpolitikával való előhozakodás – szerinte nem szolgálta a magyarországi németiség érdekeit. 1928 márciusában Gündisch Guidot bízta meg, hogy a Schutzbund berlini rendezvényén (Schutzabend) próbálja meg megakadályozni Leser újabb előadásának megtartását, mivel félt, hogy az a hazai német nemzetiségre nézve káros következményekkel járna. Bleyer úgy instruíta Gündischt (és erről Schoent is tájékoztatta), hogy ha Leser ²³²referátuma mégis elhangoznék, már a helyszínen juttassa kifejezésre a magyarországi németiség ellentétes álláspontját, egyidejűleg Kánya Kálmán külügyminisztert is tájékoztassa álláspontjukról. Erre nem volt szükség, mert Bleyer intervenciója nyomán és Schoen javaslatára a német külügyminisztérium helyettes államtitkára felszólította Loescht, hogy az esten tartózkodjanak a politikai tárgyú előadások megtartásától, így Leser tervezett felszólalása ezúttal elmaradt.⁵⁰⁽⁵¹⁾

A magyarországi németiség vezetőjének a Verein für das Deutschtum im Auslande propaganda-munkájával is meggyűlt a baja. A *Das Neue Politische Volksblatt* 1929. július 13-iki vezércikkben foglalkozott a VDA által különböző újságoknak elküldött „Soproni nyomorúság” (Ödenburgs Jammer) című írással. A cikk írója eredetileg egy bizonyos Paumkirchner nevű soproni illető volt. A *Volksblatt* a magyar hatóságok nyugat-magyarországi ténykedését igencsak lebecsülő véleménye nyomán, éles támadást intézett a VDA ellen. Az írás miatt Bleyer is felszólalt Schoen német követnél. Elmondta, hogy a magyarországi németeknek nem lesz egyszerű a VDA-val tovább együttműködni, ha a szervezet nem a német kisebbség kulturális támogatására korlátozza a tevékenységét, hanem irredentamozgalmak céljait szolgálja. Bleyer jelezte, hogy küszöbön álló németországi látogatása alkalmával vissza fog térni az ügyre, és érintkezésbe lép a VDA vezetésével is.⁵¹⁽⁵²⁾ Az évtized fordulójától mindennek ellenére nem csökkent, hanem növekedett a német propaganda-kiadványok száma. A cikkek a jövő legfőbb tennivalójának tekintették a felnövekvő nemzedékek német szellemben történő nevelését. Ezt a feladatot a Deutscher Schulverein és az Amt für Volksbildung (Népművelési Hivatal) vállalta magára.

A német sajtóban korábban is fel-felbukkant magyarellenes írásoknak, szónoklatoknak Hitler 1933-as hatalomra kerülésétől hirtelen eltérő akusztikájuk lett. A politika érzékenyebben reagált minden olyan cikkekre is, mely a soproni németiség hátrányos helyzetét ecsetelte. 1933. augusztus 8-án Kánya Kálmán külügyminiszter magához is kérte Schlimpert német birodalmi követet, hogy felhívja a figyelmét a *Montag* című újság augusztus 2-i számában, Friedrich Hussong tollából megjelent cikkekre.⁵²⁽⁵³⁾ Az írás, melynek címe: „Német várossors Nyugat-Magyarországon”, élesen kikelt a város németiségét érő negatív bánásmód ellen. Kánya keserűen panaszkodott az írás tendenciája miatt és kérte a követet, tájékoztassa a

német külügyminisztériumot megütközéséről. A magyar külügyminiszter élesen megjegyezte: csodálkozik, hogy a német sajtó teljes kontrollja és *gleichschaltolása* ellenére ilyen sajnálatos kisiklások bekövetkezhetnek a két ország viszonyát érintő kérdésekben.⁵³⁽⁵⁴⁾

A soproni politikai elit ugyanakkor kétségbeesetten próbálta a német veszélynek kitett és a germán terjeszkedés útjában fekvő város magyarságát erősíteni. A patrióta célok elérésében nem lehetett nélkülözni a fiatal korosztály dinamizmusát. A népszavazás idején főszerepet játszó Bányamérnöki Főiskola hallgatóinak továbbra is nagy szerepe volt a „nemzet erejének gyarapításában”. „...A főiskola Sopronban maradása, vagy elköltöztetése a nemzeti eszme megerősödését, vagy elbukását jelenti az elszakított 233végeken...” – jelentette ki a város polgármestere egyik levelében.⁵⁴⁽⁵⁵⁾ A hallgatói csoportok mellett magától értetődően csatasorba állították más hazafias mozgalmak – legfőképpen harcedzett, és nemzeti szellemiségű ifjakat nevelő cserkész és levante mozgalom – tagjait is. Parragi György, a *Sopronvármegye* szerkesztője lelkesen tudósított arról, hogy Bánfalván a korábban renitenskedő, és a levante mozgalommal szemben nemzetiségi és morális okokból elfogult ifjúság örömmel vonul ki a levante gyakorlatokra. Másként ítélték meg ezeket az eredményeket a német nemzetiség képviselői, a Bleyer köréhez tartozó újságírók, akik a *Nation und Staat* című lapban kifogásolták a magyarosító tendenciákat, és a nemzetiséget ért sérelemről cikkeztek.⁵⁵⁽⁵⁶⁾ A nagynémet eszmék előretörésével sokan mégis egyre fontosabbnak tartották a soproni levanteegyesületi élet élénkítését. Az intézmény hívei 1934-ben beadványban fordultak Thurner polgármesterhez, amelyben kifejtették, hogy „...Sopronban nagyon kívánatos volna egy levanteotthon építése, hisz a város a nyugati végen áll, lakosai nyelvükben rokonok a szomszéd állammal, akik ugyan híresek lettek állampolgári hűségük miatt, de közismert, hogy ez a tény legfőképpen a városvezetőség érdeme. [sic!] Mi lesz akkor, ha ebben a vezetőségben változás áll majd be? Annak, hogy a városban uralkodó szellem nem csap át más irányba, egyik hathatós biztosítéka a hazafias levante-nevelés.”⁵⁶⁽⁵⁷⁾ Sokan elégedetlenek voltak az ifjúság és a főiskola szellemiségével és harsányan hirdették, hogy hogyan kell azt tovább javítani. Egyesek azt követelték, hogy a főiskola latin és német nyelvű „szokáskeveréke” szűnjön meg. „A főiskola hagyományaiból ki kell gyomlálni minden idegenséget, és szüntisztá magyarrá kell azokat átformálni.” Szerte a világon faji és nemzeti megtisztulás zajlik – vélte a *Soproni Hírlap* egyik levelezője „(...)Nekiünk sajnos több a tisztítani valónk és örömmel látjuk, hogy a faji eszme nálunk is diadalmasan tör előre.”⁵⁷⁽⁵⁸⁾

A faji kérdésekre való utalás nem volt véletlen ebben a rövid írásban. Az 1932–36 között működött miniszterelnök, Gömbös Gyula programjában ugyanis kitüntetett helyet foglalt el a faji problematika. Az egyébként német ösökkkel rendelkező Gömbös a magyarországi fajvédők vezéréként a politikai értelemben vett magyar nemzet kulturális és gazdasági hegemoniáját kívánta érvényre juttatni. Igaz ugyan, hogy ennek során a zsidóság szerepének visszaszorítását tekintette fontosnak, nem pedig a nemzetiségekkel szembeni fellépést. Programjában a nemzetiségi kérdéseket – származása miatt is – szinte kínosan igyekezett kerülni. A nemzetiségeket a „magyarországi” vagy „keresztény” faj részének tekintette, akik évszázados vérkeveredés révén váltak részévé a magyarságnak. A nélkül azonban, hogy ezt fennen hangoztatta volna, a nemzetiségeknek – közöttük a németeknek – a magyarságba való beolvadását tekintette végcél.⁵⁸⁽⁵⁹⁾ Amikor Gömbös 1934 nyarán Sopronban járt, már javában folyt a NEP égisze alatt zajló a társadalomszervező munka, mely a kormánypárton kívüli valamennyi politikai, kulturális és gazdasági szervezetre, így a magyarországi németek közösségeire ²³⁴is veszélyt jelentett. Ezekre a centralizált állam létrehozása jegyében beolvasztás vagy felszámolás várt.⁵⁹⁽⁶⁰⁾ Gömbös Sopronban 1934 júniusában kijelentette, nem ismer el más kisebbségi vezért, mint azt, akit a törvények erre jogosítanak, s ez nem más, mint a magyar miniszterelnök.⁶⁰⁽⁶¹⁾ A *Soproni Hírlap* nagyjából helyesen értelmezte a kormányfő szavait, amikor úgy kommentálta azokat, hogy Gömbös a nemzeti egységet jött hirdetni a városba, éppen ezért nem

ismer, nem akar ismerni nemzetiségi kérdést. A lakosság számarányának eloszlása miatt nemzetiségi probléma nem keletkezhet, s a nemzetiségi kérdés ellentétes a nemzeti egység gondolatával.⁶¹⁽⁶²⁾

Az átalakuló politikai közegben a helyi társadalom, legalábbis annak véleményformáló része egyre határozottabban foglalt állást a német kérdésben. 1934-ben fokozott mértékben támadták a német kultúrát, a német nyelvű sajtót Sopronban. Török Árpád, az *Oedenburger Zeitung* főszerkesztője kénytelen volt reagálni a támadásokra hangsúlyozva, hogy „a magyar közönséget a nemzetiséggel szemben nemcsak a németségnek és szóvivőinek esetlegesen méltatlan viselkedése ingerelheti fel, a magyarságot a németséggel szemben azáltal is fel lehet ingerelni, ha azt a hitet keltjük benne, hogy ez a németség méltatlanul vagy hazafiatlanul viselkedik.”⁶²⁽⁶³⁾ Saját lapjában hozzátette azonban, hogy az újság igenis intenzíven fog foglalkozni azokkal a németek és magyarok viszonyát érintő sorskérdésekkel, amelyekkel korábban nem foglalkoztak kellő mértékben. A hírlapi csata záróakkordjaként a *Hírlap* azzal vádolta meg az *Oedenburger Zeitung*ot, hogy az Ausztria tőzsomszédságában a magyar érdek és a hivatalos külpolitika ellenére a Hitler-féle német politikának tapossa az útját.⁶³⁽⁶⁴⁾

A helyi németekben sokan máris a német birodalom alattvalóit látták, s ehhez „nem is volt szükséges” azonosulni a Német Birodalomból érkező eszmékkel. A németség pusztá léte is elegendő volt ahhoz, hogy felzaklassa a helyi társadalmat és politikusokat. Nagy volt a nyugtalanság amiatt, hogy a város nemzetiségi összetétele önmagában ürügyet szolgáltat a hódító „germán óriásnak”, hogy Sopront is bekebelezze. Emiatt nemcsak a németség kulturális és politikai tevékenységét próbálták kontroll alatt tartani, hanem igyekeztek a kisebbség fizikai jelenlétét és az erről árulkodó népmozgalmi adatokat is zárójelek közé szorítani. A félelem a legváltozatosabb óvintézkedésekre sarkallta a város vezetőit.

Ezek egyik formája a magyarosítás volt. A demográfiai mutatók az etnikai homogenizálás eredményességéről tájékoztattak. A város vezetése az 1930-as évtized közepén, a demográfiai mutatókat idézve büszkén bizonygatta a nemzeti eszme diadalát. Az 1920 és 1930 között eltelt tíz évben a német anyanyelvűek száma 16911 főről 14912-re csökkent a városban. A magukat magyar anyanyelvűnek vallók száma ugyanakkor 17166-ról 20314-re emelkedett.⁶⁴⁽⁶⁵⁾ A város magyar nemzetiségű lakosságának száma tehát közel nyolc százalékkal (3151 fővel) nőtt, a németek kb. 6,5 százalékos (1199 fő) csökkenésével szemben. Egy 1936 végén tartott főispáni felügyeleti vizsgálat pedig megállapította, hogy a magyarság száma 25000 főre, azaz 62,29 százalékra emelkedett, ²³⁵ami az 1930-as adatokhoz viszonyítva további, csaknem 6 százalékos növekedést jelentett. A német kisebbség száma a jelentés szerint ugyanakkor változatlanul mintegy 15000 főt tett ki. Az etnikai kép módosulásához az asszimiláció mellett a városba költöző tisztviselői csoportok és jelentős számú nyugdíjas letelepedése járult hozzá.⁶⁵⁽⁶⁶⁾ A statisztikai adatokat azonban egyesek kételkedéssel fogadták. Bizalmas jelentések szerint a város lakossága az idetelepült köztisztviselői karon kívül idegen a magyar kultúrától, ráadásul a népszavazás idején az osztrák gazdasági válság elől ide húzódó német ajkú vállalkozó, gazdálkodó réteg azóta eltávolodott a magyarságtól.

Minden adminisztratív eszközt fel kellett tehát használni az etnikai arányok javítására. A polgármester ellenkezése 1936-ban például megghiúsította az akkorra egyébként teljesen egybeépült Sopron és Sopronbánfalva közigazgatási egyesítését.⁶⁶⁽⁶⁷⁾ A szinte egészében németek által lakott falu csatlakozása ugyanis jelentősen rontotta volna a városban a magyarság szempontjából kialakult kedvező helyzetet.

A hazafias törekvések szószólói e miatt sokszor maguk is nehezen tudtak vagy akartak különbséget tenni a német veszély elhárítása és a kisebbségi jogok korlátozása között. Sokszor előfordult, hogy a helyi németség jogos nemzetiségi követeléseiben is a pángermanizmus rémét vélték felfedezni. A jelenség persze

nem volt sajátosan soproni, de a város földrajzi, illetve geopolitikai helyzetéből adódóan, a félelmek itt erősebben törtek a felszínre. (Nem a félelem fűtötte azonban főiskola hallgatóit, akik például az *Oedenburger Zeitung* nevének *Soproner Zeitung*ra történő „magyarosítását” követelték.⁶⁷⁽⁶⁸⁾)

Parragi György 1936 első felében többször próbálta felhívni a társadalom és a hatóságok figyelmét pángermánként tartott jelenségekre. Az általa írt cikkek egyikének nyomán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vizsgálatot is folytatott. Az írás a soproni egyetemen zajló pángermán szervezkedésről szól. A vizsgálat hivatalosan cáfolta, hogy az intézetbe érkező német diákok mögött alldeutsch szervezetek állnának.⁶⁸⁽⁶⁹⁾ Parragi azonban más adalékokkal is tudott szolgálni a pángermán törekvésekkel kapcsolatban. A lapban olyan kiadványról tett jelentést, amelynek térképvázlatain Sopront és a Dunántúl egy részét Magyarországról leszakítva ábrázolták. Az írásmű az Anschlusst kész tényként tálalja, a külföldi németiséget pedig úgy osztályozta, hogy annak egyik részét a *Deutsche Grenzland in Not* (veszélyeztetett határnémetiség), a másikat pedig a *Deutsche Sprachinseln* (német nyelvszigetek) csoportjába sorolta. A határnémetiség alkotóelemei között ott találjuk a soproni, mosoni, vasi, és zalai németeket, akik így egy kategóriát képeznek Elzász, Eupen Malmedy, Schleswig, Dél-Tirol, Danzig németiségével.⁶⁹⁽⁷⁰⁾ A *Sopronvármegye* cikke további bizonyítékként a *Tat* című német folyóirat egy rövid mondatára is utal, mely szerint a német birodalom határainak egybe kell esnie a németiség etnikai határvonalával.⁷⁰⁽⁷¹⁾

²³⁶A veszélytudat valódi kibontakozása azonban – érthetően – az Anschluss előtti hónapokra volt tehető. 1938-ban Parragi újabb cikksorozattal próbálta meg igazolni, hogy a hazai „pángermán mozgalom” lendülete az utóbbi időben fokozódott. A *Sopronvármegye* január 28. és 29-i, valamint február 5-i számában foglalkozott a népinémet irányzattal és annak egyik reprezentánsával, Franz Schwertsirrel (Hasonló cikkeket közölt ekkor a *Dunántúli Hétfői Újság*, az *Esti Kurír*, és a *Neue Politische Volksblatt* is.) Számos személyes jellegű megjegyzés mellett, Parragi azzal vádolta Schwertsirt, hogy a nyilaskeresztes mozgalomban keres támogatókat céljai eléréséhez.

Sonntagsblattot olvasó férfi (Soproni Múzeum fotótára)

A megtámadott nemzetiségi politikus a *Volk und Heimat* 1938 februári számában cáfolta Parragi állításait. Kijelentette, hogy a nyilaskeresztes párt soproni csoportjában való belépést visszautasította, mert a nemzetiségi irányzatoknak pártok felettinek kell lenniük, egyszersmind egy népi mozgalom aligha érheti el a célját egy másik nemzeti szervezet támogatásával. Hozzátette: Csak azért harcolnak, amit az elszakított területeken élő magyarság is el kíván érni. Nem kérnek mást, mint nemzetiségi iskolákat, a nyelv használatát az egyházakban, szabadságot egyesületek és szervezetek alapításához, és parlamenti képviselést.⁷¹⁽⁷²⁾

A mellőzöttség, a problémák elodázása és a növekvő bizalmatlanság közben elősegítették a soproni németiség politikai sodródását. A politikai erőterben azonban az 1930-as évek elejéhez képest jelentős

változás következett be. A csökkenő befolyású szociáldemokraták által is üresen hagyott térbe benyomult a frissebb, sokat [237](#)ígérő, ráadásul kedvező külpolitikai háttérrel rendelkező nyilaskeresztes irányzat. Ennek legfőbb képviselője a Hubay Kálmán vezette Hungarista Mozgalom (1939. március 15-től Nyilaskeresztes Párt) Sopronban is növekvő népszerűsége tette szert, de megmérettetni csak az 1939-es választásokon tudta magát. Jelöltje akkor Vágó Pál, [72\(73\)](#) a szélsőjobb nemzetiségi problémákra „szakosodott” egyik képviselője. [73\(74\)](#) Feltűnése a nyilasok részéről nem volt véletlen a németek által lakott Sopronban. Vágó a helyi németiség nemzeti érzelmeire apellálva próbálta felépíteni a kampányát. A választási harc idején már foglalkozott a magyarországi német népcsoport, illetve a többi nemzetiség helyzetét rendező átfogó szabályozás gondolatával. A tervezet előkészítése Dr. Leicht József soproni ügyvéd bevonásával el is kezdődött 1939 tavaszán. [74\(75\)](#)

A népinémet mozgalmak és a hazai szélsőjobboldalt reprezentáló csoportok között Schwetsir cáfolata ellenére élénk kapcsolat volt. A Volksbund elődjeként működő Volksdeutsche Kameradschaft valóban támogatta a magyar nyilas mozgalmat. Hubay pártjában a szervezet irányítója, Franz Rothen mellett Franz Schwetsir is vezető posztot töltött be. [75\(76\)](#)

A Volksbund (Volksbund der Deutschen in Ungarn – VDU) 1938. november 26-án tartotta alakuló gyűlését Budapesten Franz Basch-nak, a hazai németek „népcsoport-vezetőjének” irányításával, azzal a céllal, hogy háttérbe szorítva, majd ellehetetlenítve a mérsékelt programmal működő Gratz Gusztáv-féle Volksbildungsvereine működését, kizárólagosan képviselje a magyarországi német kisebbség érdekeit. Az egyesület 1939 áprilisában hozta létre első helyi csoportját a Baranya megyei Cikó községben, de bizalmas jelentések szerint a szervezés 1939 márciusában Sopronban is teljes gőzzel folyt. [76\(77\)](#) A VDU külsőségeiben eltért a korábbi organizációk megjelenésétől. Formájában hűen követte a nemzetiszocialista pártapparátus felépítését, és propagandamunkájában is a németországihoz hasonló módszereket követett. [77\(78\)](#) A hasonlóság mögött sokan eszmei azonosságot is felfedezni véltek. A szervezet egyik soproni rezidense, ifj. Tasch Pál, a belügyminisztérium információi szerint még 1932–33 folyamán végzett három hónapos propaganda-tanfolyamot Németországban, 1938 nyarán pedig egy ornitológiai konferencia ürügyén tett látogatást Stuttgartban, Münchenben és Scharlottenburgban. Tasch összeköttetést tartott fenn Albert Miksával, aki német ifjak stuttgarti továbbképzését szervezte. [78\(79\)](#) „Faust” fedőnéven e mellett az NSDAP egyik [238](#)nyugat-magyarországi informátoraként is működött. [79\(80\)](#) Tasch a VDU embereként aktív szervező- és propagandatevékenységet fejtett ki a városban.

A soproni németiség ezektől függetlenül is egyre növekvő számban képviseltette magát a Volksbund közben hivatalosan is megalakult helyi szervezetében. [80\(81\)](#) A taglétszám rohamos emelkedéséhez az is hozzájárult, hogy az agitáció során a szőlőműveléshez szükséges rézgálicot, műtrágyát is ígértek a gazdáknak. A szervezet helyi központja, a „Deutsches Haus” mind nagyobb hatást fejtett ki a város német lakosságára. Ennek zöme továbbra sem vált magyarellenessé, csupán nyelvét, szokásait kívánta gyakorolni anélkül, hogy ezért – mint arra példákat láthattunk – megbélyegeznék. A kétségkívül új orientáció azonban a helyi gazdák egyikét-másikat alkalmanként magyarelles kirohanásokra ragadtatta. Az erőszakoskodások nem váltak általánossá, csupán egyedi jelenségekként törtek a felszínre. Egyre több helyi gazdapolgár küldte viszont gyermekét a szervezet iskolájába, amiben persze nagy szerepet játszott, hogy oktatással kapcsolatos követeléseiket a döntéshozók évekig nem teljesítették.

A Volksbund erejét növelte, hogy a hungarista párt feloszlása után annak számos német nemzetiségű tagja és szimpatizánsa csatlakozott hozzá. A nyilaskeresztesekké avanszált hungaristák egyelőre szoros viszonyt tartottak fenn a VDU szervezeteivel, ám ez a viszony a választási küzdelem során megromlott. A Volksbund által addig támogatott Hubayék igyekeztek megszabadulni a „német zsold” vádjától. Hazafias

felbuzdulásukban megpróbálták elhatárolni magukat a pángermának bélyegzett törekvésektől. Ennek eredményeképp a volksbundisták, akik a választások előtt igyekeztek lojálisak lenni a nyilasokhoz, s a nyugat-magyarországi német kerületekben lemondtak a jelöltállítás lehetőségéről, most mélységesen csalódtak a szövetségükben. A választások hevében a Nyilaskeresztes Párt ráadásul megfeledezett a VDU jelöltjeinek támogatásáról is. Basch, a szervezet vezetője, bizalmas jelentések szerint Berlint is tájékoztatta a nyilasok barátságatlan viselkedéséről, és egyenesen a németiség ellenségének próbálta beállítani Hubay pártját.⁸¹⁽⁸²⁾

A két szervezet közti viszony Sopronban azonban az országosnál kiegyensúlyozottabban alakult.⁸²⁽⁸³⁾ Valószínűleg ez játszhatott szerepet abban, hogy a Magyar Élet Pártja helyi szervezetében úgy látták: határozottan kell állást foglalni a nemzet és a magyarság mellett. A választások előtt a már említett Gacs János juttatta el a miniszterelnökhöz azt a memorandumát, amelynek pontjai az elnémetesedés veszélyének kített város jövőjével foglalkoznak. Gacs a német agitáció hatásainak visszaszorítása érdekében és a város magyarságának megőrzése miatt szükségesnek látta az állami köztisztviselők nemzethűségi alapon történő teljes átvilágítását, és a megbízhatatlannak ²³⁹bizonyuló hivatalnokok lecserélését. Mindemellett csendes, ám határozott katonai intézkedéseket sürgetett annak érdekében, hogy a környék biztonságát modern harci eszközökkel felszerelt, erős, és nagy létszámú hadsereg őrizze. A szervezet e célból Sopron határőrvárosá nyilvánítását javasolta. Figyelemre méltó Gacsnak az az elképzelése, mely szerint a jelenleg „német gyűrűbe” fogott város környezetét magyarrá formálják. Ennek egyik eszközét a tudatos telepítési akcióban látta, amelynek során akár csere útján elvett földeket lehetne megbízható magyar telepeseknek átadni. Az így kialakítandó földek egy része vitézi birtokként, másik része magyar földművesek parcelláiként kerülne kiosztásra. Gacs érdeklődése a társadalompolitika és a gazdaság egyéb területeire is kiterjedt. Nézete szerint a magyar lakosság érdekeinek fokozottabb védelme, a magyar egzisztencia átmentése érdekében a kormánynak akár áldozatoktól sem szabad elzárkóznia. Eminens érdekünk e téren a magyar szereplők támogatása a gazdasági versenyben, az adózás és az adóvégrehajtás terén – hangsúlyozta a politikus, majd így folytatta: „Ismerve azonban a német nép anyagiasságát, gondoskodni kell arról, hogy a *tisztességes kereteken belül* megtalálják a gazdasági prosperitást a magyar életben. Nyelvi, kulturális téren igényeik ésszerű teljesítése mellett törekedni kell a magyar kultúrközösségbe való bevonásukra, melynek minimuma, hogy tanulják meg és ismerjék annak az országnak a nyelvét, melynek kenyerét eszik, amelyen élnek.”⁸³⁽⁸⁴⁾ A magyar kultúrkörbe való integrálódás persze identitásuk feladása, az asszimiláció irányába szorította volna a németeket.

A memorandumban foglaltak széles körű elterjesztése természetesen ügyetlen lépés lett volna két hónappal a választások előtt. A MÉP soproni jelöltje, Csáky István külügyminiszter, a nyilvánosság színe előtt nem vállalta a Gacs-féle konfrontációs taktikát, hanem a nemzetiségi kérdésből eredő feszültségek tompítására törekedett. Hangsúlyozta, hogy a magyarság kritériumát nem a fajhoz tartozásban, hanem az azonos életmódban, életfelfogásban látja. Csáky ezzel próbálta meg áthidalni a faj és a nemzet közötti különbségeket.⁸⁴⁽⁸⁵⁾ A Kereskedelmi Kamarában elmondott beszédében az idegen ajkú állampolgárok számára ugyanazt a magatartást helyezte kilátásba magyar részről, amelyet a német kormányzat tanúsít a magyarok irányában.⁸⁵⁽⁸⁶⁾

A helyi németiség sorsának alakulását nemcsak a hazai szélsőjobboldal kísérte nyomon élénk érdeklődéssel, hanem – mint eddig is – németországi pángermán, és a határ túloldalán működő náci szervezetek is. 1939 júniusában Németországban gyűjtést rendeztek a külföldi németek javára. Június 24–25-én pedig megtartották a „Német népiség napját” (Tag der deutschen Volkstum). Az adományozók ez alkalommal állítólag olyan jelvényeket kaptak, amelyeken külföldi német városok – többek között Sopron – címere

szerepelt.⁸⁶⁽⁸⁷⁾

Széles körben ismerté vált azonban egy másik elképzelés is, amely Magyarország etnográfiai viszonyainak átrendezését tartalmazta. Fritz Heinz Reimesch a VDA keretén belül működő *volksdeutsche Rundfunkreferat* vezetője számos, Berlin-Grunewald postai bélyegzővel ellátott levelet küldött dunántúli német falvakba. Ezekben Európa etnográfiai viszonyainak újjárendezését taglalta. Utóbbi részeként alkalmasabb népi „elválasztóvonalak” ²⁴⁰(bessere Trennungslinien) megteremtését helyezte kilátásba, áttelepítések révén. A levél a svábok körében nagy ellenérzéseket váltott ki, és jelentősen táplálta a Volksbund iránti bizalmatlanságot is. Az áttelepítéstől való félelem beárnyékolta a szervezet működését. A kétségeket fokozta, hogy Erdmannsdorff 1939. május 23-án 6000 magyar kitelepítését javasolta az egykori burgenlandi Engerau térségéből. A magyar kormány ugyanakkor Balf, Fertőboz, Harka, és Fertőrákos községek összesen 6300 lakójának áttelepítését fontolgatta. Ezzel azt kívánták elérni, hogy a hat – zömében németek által lakott – községgel körülvelt Sopront összekössék a magyar településterületekkel.⁸⁷⁽⁸⁸⁾

Az NSDAP Niederdonau tartományi hivatala (Gauleitung der NSDAP Grenzlandamt Gau Niederdonau) közben jelentéseket készített a nyugat-magyarországi – főként a soproni – németek helyzetéről. A beszámolók tartalmát a terület későbbi bekebelezésének elvi megalapozására kívánták felhasználni. A *Lage der Deutschtum* című beszámoló szerint a helyi németek teljesen ellenséges közegben kénytelenek élni, ahol amellet, hogy folyamatosan háttérbe szorítják őket, erős asszimilációs nyomásnak vannak kitéve. A jelentés különösen eredményesnek ítélte az oktatás magyarosítására vonatkozó törekvéseket. Kifogásolta, hogy a városban egyetlen német nyelvű Hauptschule, illetve Oberschule sincs, és vegyes tannyelvű népiskola (Volksschule) is csupán egyetlenegy működik. Részben ennek tudható be, hogy a németiség elveszítette korábbi befolyását a városi testületekben. „A német öntudat minden megnyilvánulását rossz szemmel nézik és hazaárulásnak titulálják. A Volksbund körzeti vezetőjét már két ízben vetették börtönbe.” – állította a jelentés szerzője, hozzátéve, hogy a városba erős a magyar munkaerő beáramlása, ezért az állás nélkül maradt németek kénytelenek a birodalomba vándorolni, hogy megélhetésüket biztosítsák. Mindezen okoknál fogva a németek csatlakozási vágya egyáltalán nem csökkent, hanem változatlan, sőt erősebb, mint korábban volt.⁸⁸⁽⁸⁹⁾ A jelentés megállapításának minden túlzás ellenére volt reális alapja. Emiatt a soproni német lakosság szélsőséges szervezetek felé terelését célzó gondolatok megfelelő táptalajra hullottak.

A választásokat követően a határváltozásokkal összefüggő híresztelések, majd a lengyelországi háború kirobbanása borzolta a kedélyeket. A közvéleményt azután Hitler 1939. október elején elhangzott beszéde izgatta fel ismét. A Führer október 6–10. között többször úgy nyilatkozott, hogy a különböző országokban szétforgácsoltan élő német népcsoportokat áttelepítéssel kívánja megmenteni az asszimilációtól. A hazai németiség mérsékelt lelkesedéssel fogadta az ötletet. A határ mentén élő közösségeik, akik nem kívánták elhagyni lakhelyüket, tanácstalanul tekintettek a jövő elé. Jellemző módon, az addig hangos pángermán aktivisták is elcsendesedtek, és többen magyartulást kezdték hangoztatni. A telepítési akció híre a Volksbund helyi működését csaknem megbénította. A szervezet tagjai joggal gondolhattak arra, hogy a program első alanyai éppen az ő körükből kerülnek ki, holott ők a szülőhelyükön kívánták megvalósítani céljaikat. A Németországba, esetleg Lengyelországba történő átköltöztetés okozta riadalom egy időre tétlenségre kárhóztatta a tagok nagy részét. Németbarát csoportjaik viszont végre tiszta etnikai képlet kialakulását, valamint a város és környéke Ostmarkba illesztését várták a tervektől. Ők úgy kalkuláltak, hogy ²⁴¹Nyugat-Magyarország területére tolnai, baranyai németeket vezényelnek át, s ezután végrehajtják a térség elcsatolását.⁸⁹⁽⁹⁰⁾ Hasonló várakozások a burgenlandi lakosságtól sem voltak idegenek. Ott viszont úgy vélekedtek, hogy a német hatóságok a tartomány megbízhatatlan magyarságát cserélik tolnai németekre. Magyar belügyi szervek informátorai szerint, előbbieken ennek örülnének is, hisz a volt

Burgenlandban nagy a terror, a megfélemlítés és nyugtalanság uralkodik.⁹⁰⁽⁹¹⁾

Végül a tervekből semmi sem lett. A háború alatt a tovább növekedett a németek szélsőséges irányba terelt köreivel szembeni bizalmatlanság. Az ellenérzéseket táplálta, hogy a VDU soproni csoportja élénk kapcsolatot tartott az NSDAP Gau Niederdonau vezetésével, és magáévá tette Sopron elcsatolásának általuk kidolgozott (fentebb ismertetett) koncepcióját.⁹¹⁽⁹²⁾ A gyanakvás időnként ellenszenvbe csapott át. (1941 áprilisában a Jugoszlávia ellen vonuló Wehrmacht csapatok üdvözlésére kivonult Volksbund-tagok összetűzésbe is keveredtek a magyar lakossággal.) Az ellenérzések akkorra már egyre szorosabban összekapcsolódtak a magyar függetlenségi és németellenes küzdelmekkel.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a soproni városvezetés 1921 után a hűség-hűtlenség problematikus és absztrakt kategóriáját állította politikájának középpontjába. A helyi némettség a két háború között, bár őrizte nemzeti azonosságát, egy részük – köztük is elsősorban az 1921-ben Magyarországot választók csoportja – azonban magyar nyomás alatt kénytelen volt a mindennapi életben elfojtani identitását, hogy hűségét illetően ne merülhessenek fel kételyek. Ez a kényszer komoly akadályokat gördített a soproni németek csoportkohéziójának kialakulása elé. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az Anschluss után polarizálódott a helyi német közösség, amelynek a VDU köré gyűjtött tagjai szecesszionista terveket szőttek, s ebben az – utóbb egyébként félreállított – burgenlandi náci vezetéstől is támogatást kaptak.

A háború után – ismert módon – kollektív büntetés sújtotta azokat, akik a szervezet tagjai voltak, vagy magukat az 1941-es népszámláláskor német nemzetiségűnek vallották. Magyarországon több párt- és nemzetiségpolitikai állásfoglalás ítélte el a németység egészének kitelepítését. A soproni városvezetés is azokhoz tartozott, akik 1946-ban követelték: mentesítsék a kitelepítés alól mindazokat, akik német anyanyelvűek voltak, de magukat magyar nemzetiségűnek vallották. Sopronban a város tanácsa a németek 1921-ben tanúsított államhűségére hivatkozva kérte a kényszerintézkedések mellőzését.⁹²⁽⁹³⁾ Ennek ellenére a „hűségesek” közül is több százan kényszerültek elhagyni hazájukat, csatlakozva azokhoz, akik 1941-ben vállalták német nemzetiségüket.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Molnár Tünde: A németység elűzése Sopronból és környékéről a korabeli sajtó tükrében*

242 Molnár Tünde: A németység elűzése Sopronból és környékéről a korabeli sajtó tükrében^{*(94)}

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Molnár Tünde: A németység elűzése Sopronból és környékéről a korabeli sajtó tükrében* / A nagypolitikai háttér

A nagypolitikai háttér

Az 1941. évi népszámlálás idején mintegy 470 000 német nemzetiségű lakos élt Magyarország területén.¹⁽⁹⁵⁾ A második világháború után történelmi szükségszerűség volt a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonása. Ezt a felelősséget igazságtalan módon kiterjesztették a magyarországi németység egészére; kollektív felelősséget támasztottak olyan tömegekkel szemben, amelyeknek nem volt más bűnük, mint hogy kiszolgáltatott helyzetben lévő németek voltak. Német nemzetiségünk történetében a

legtragikusabb időszak a kitelepítések kegyetlen végrehajtásának néhány esztendeje volt.

1945 nyarán, a potsdami értekezleten kimondták a német nép bűnösségét, és megtárgyalták a lengyelországi, csehszlovákiai és magyarországi német lakosság szervezett, emberséges módon történő kitelepítését – amelyet az Ideiglenes Nemzetgyűlés néhány pártja²⁽⁹⁶⁾ és az Ideiglenes Nemzeti Kormány már korábban szorgalmazott.³⁽⁹⁷⁾ A Magyarországról kitelepítendőek számát 400–500 000 főben határozták meg, az áttelepítések végrehajtását pedig a Szövetséges Ellenőrző Bizottságra bízták, amelynek tagjai a Szovjetunió, Anglia, az Amerikai Egyesült Államok kormányainak képviselői voltak.

Lengyelországból és Csehszlovákiából az áttelepítés már a potsdami értekezlet előtt megkezdődött. A német nemzetiségű lakosság kitelepítéséről szóló döntés indítékai, illetőleg hátttere korántsem volt azonos Lengyelország, Csehszlovákia, valamint Magyarország esetében. Eduard Beneš csehszlovák nemzetállami homogenizációs törekvéseinek érdekében fejlesztette 1942 végén, 1943 elején konkrét követeléssé a magyar és a német nemzetiségű lakosság kitelepítését. Klement Gottwald 1945. április 5-én a Szlovák Nemzeti Tanács ülésén jelentette be, hogy a köztársaságot a csehek és a szlovákok közös államaként fogják „felújítani”. A magyarországi németesség kitelepítését tehát a csehszlovák kormányszervek is szorgalmazták, hogy az innen távozó németek helyére telepítsék át a szlovákiai magyar nemzetiségű lakosságot.⁴⁽⁹⁸⁾

243A magyarországi német nemzetiségű lakosság elűzése – a 12.230/1945. M.E. sz. kitelepítési rendelet alapján – 1946 januárjában indult meg a Népgondozó Hivatal irányításával Bácsbokod községből, majd Budaörsről Németország amerikai megszállási övezetébe.⁵⁽⁹⁹⁾ 1946. július 1-ig közel 120 000 német hagyta el az országot. Ekkor a kitelepítést ideiglenesen felfüggesztették, mert az USA bejelentette, hogy megszállási övezetébe az eredeti feltételek mellett nem tud több magyarországi németet befogadni. A magyar külügyminisztérium és az Egyesült Államok németországi katonai kormányzatának a megbízottai 1946. szeptember 1-jén külön megállapodásban rögzítették a német lakosság eltávolításának folytatását. Mindezek ellenére az amerikai megszállási övezetbe történő kitelepítést az év végén leállították. Az USA németországi megszállási övezetébe 1946 folyamán 135 655 személyt telepítettek át Magyarországról.⁶⁽¹⁰⁰⁾ 1947 tavaszától a kitelepítés Németország szovjet megszállási övezetébe történt, de ez Sopront már nem érintette.

Nyugat-Magyarországon a legsúlyosabban Sopron megyét sújtotta a kollektív felelősségre vonás, amelynek során több mint 14 000 embert telepítettek át Németországba.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Molnár Tünde: A németesség elűzése Sopronból és környékéről a korabeli sajtó tükrében* / Sopron a kitelepítési rendelet megjelenéséig

Sopron a kitelepítési rendelet megjelenéséig

1945. január 25-én megjelent az Ideiglenes Nemzeti Kormány népbíráskodásról szóló rendelete, amely elvileg tisztázta: háborús bűnös az, „aki magyar állampolgár létére a német hadsereg, vagy biztonsági szolgálat kötelékébe lépett”. Az 1945. március 18-án közzétett földreform-rendelet azonos módon ítélte meg a fasiszta vezetőket és a Volksbund egyszerű tagjait: „Teljes egészében és a nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait.”⁷⁽¹⁰¹⁾ A Volksbund soproni körzete mintegy 6000 fős taglétszámmal rendelkezett, ám legalább ötezret a jóhiszeműség, a naivitás, a

tömeghisztéria és az anyagias gondolkodás vitt rá a csatlakozásra. Volt, aki csak azért lépett be a Volksbundba, hogy eredeti nevét visszakaphassa, volt, aki azért, hogy néhány fillérrel olcsóbban műtrágyát, szőlője permetezéséhez pedig rézgálicot kaphasson.⁸⁽¹⁰²⁾ Távlátában szemlélve a kérdést, hozzájárult a Volksbund vonzerejéhez a két világháború közötti korszak elhibázott nemzetiségi politikája is, országos és helyi szinten egyaránt.⁹⁽¹⁰³⁾

Az orosz hadsereg 1945. április 1-jén vonult be Sopronba. Ezzel egyidőben megindult a földreform-rendelet végrehajtása is. A sajtó naponta közzétette az elkobzással büntetettek névjegyzékét. Egy 1945. szeptember 26-án készült jelentés szerint Sopron ²⁴⁴megyében az elkobzott földbirtokok száma 1412, az elkobzott földek nagysága pedig 3480 kat. hold volt.¹⁰⁽¹⁰⁴⁾

A Volksbund-tagok kérdésével foglalkozott 1945. április 21-iki ülésén Sopron város és vármegye Nemzeti Bizottsága is. Döntésük értelmében a „volksbundistákat” azonnali hatállyal kizárták a közéletből, és „amíg internáló táborok nem létesülnek a nyilasok és volksbundosok számára, addig a 16–60 év közötti férfiakat, a 16–40 év közötti nőket munkaszolgálatra kell kötelezni.”¹¹⁽¹⁰⁵⁾ „Ezek után naponként vitték az egyes csoportokat a városháza elől közmunkára” – emlékszik vissza Hiller István történész, a soproni Központi Egytemi Könyvtár későbbi főigazgatója. – „Magam is láttam, amikor nyakukból madzagon elől-hátul nagy táblák lógtak horogkereszttel, nyilaskereszttel, és terelték őket lapáttal, csákánnyal stb. Az igazságtalanság csak az volt, hogy olyanok is voltak közöttük, nem kevesen, akik éppen e jelképek és ezek megtestesítői ellen voltak, sőt üldöztetést szenvedtek, letartóztatásban voltak a bukott rendszer utolsó idejében.”¹²⁽¹⁰⁶⁾

A magyar minisztertanács 1945. június 20-án rendelkezést bocsátott ki olyan járási bizottságok felállításáról, amelyek célja a hitlerista magatartást tanúsított német lakosság felülvizsgálása volt. A rendelet alapján a bizottság köteles volt a hatáskörébe tartozó községek minden 16. életévét betöltött lakosát nemzethűség szempontjából megvizsgálni. A rendelet megjelenése idején megindultak a népbíróságokon az ún. Volksbund-perek, amelyek során felszínre kerültek a fasisztává vált németek bűnei, a Volksbund kegyetlenségei, a magyar nemzet elleni vétségei. A perek során egyéni elbírálás alapján döntöttek. Az említett bizottság, a rendőrhatalóságok, valamint a Népgondozó Hivatal megbízottai tehettek javaslatot a népbíróság elé állításra, vagy egyesek előzetes internálására.¹³⁽¹⁰⁷⁾

Sopron megye főispánja 1945. augusztus 29-iki átiratában javasolta a belügyminiszternek, hogy a német lakosságú községek választójogát függessze fel. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés végül kimondta a választójog megvonását a következő falvakban: Ágfalva, Balf, Fertőrákos, Harka, Sopronbánfalva és a város területéhez tartozó Brennbergbánya-telep.¹⁴⁽¹⁰⁸⁾ Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a soproni járás községeiben 12 935 volt a lakók száma, ebből 2 900 fő kapott szavazati jogot. Sopronban a 42 255 lakóból csak 17 128 volt a választók száma.¹⁵⁽¹⁰⁹⁾

Az 1945. november 4-iki választásokon a Független Kisgazdapárt győzelme Sopronban 67,5%, a megyében pedig 70,1% volt. A soproni kisgazdák radikális állásponton voltak a „svábkérdésben”, és ez komoly feszültségekhez vezetett az MKP-vel fenntartott kapcsolatukban is: „A soproni volksbundisták... ne reménykedjenek most már semmi kormányváltásban, hogy ily módon kaphassák vissza elvett földjeiket... Elég volt... korábbi hazaáruló politikájából, de elég volt legújabb mesterkedéseikből is. A volksbundisták korszaka leáldozott...”¹⁶⁽¹¹⁰⁾ Dr. Hám Tibor kisgazda-főispán már 1945 május első felében – függetlenül a rendeletektől – telepítési bizottságot állított fel, ²⁴⁵kinevezte a telepítési biztost és a belügyminiszter utasítása ellenére többször újrakezdeményezte a kitelepítés előkészítését.¹⁷⁽¹¹¹⁾

1945 decemberében minden olyan községben, amelyben a németiség aránya 70–90% volt gyűjtőtáborokat

terveztek és hoztak létre a német lakosság összevonására. A „II. Északnyugati Gyűjtőtábor” helyeként szerepelt Fertőrákos és Sopronbánfalva is. A gyűjtőtáborokat a kitelepítési oszlopok fogták össze, amelyekben egyenként 60–70 ezer ember mozgását tervezték. A 3. számú oszlopba tartozott Veszprém, Győr, Sopron és Fejér megye. A táborokba való tömörítést megkezdték, de a teljes végrehajtásra nem került sor.¹⁸⁽¹¹²⁾

A Magyar Közlöny 1945. december 29-iki 211. számában azután megjelent a kitelepítési rendelet, amely a vártnál sokkal szigorúbb intézkedést tartalmazott. Már nem csak volksbundistákról, önkéntes SS katonákról és azokról volt szó, akik magyarosított nevüket német hangzásúra változtatták vissza, hanem azokról is, akik az 1941. évi népszámláláskor német anyanyelvük mellett német nemzetiségűnek vallották magukat.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Molnár Tünde: A németiség elűzése Sopronból és környékéről a korabeli sajtó tükrében* / Sopron megye a kitelepítési rendelet megjelenésétől a végrehajtás megkezdéséig

Sopron megye a kitelepítési rendelet megjelenésétől a végrehajtás megkezdéséig

A januárban megindított kitelepítés híre rendkívül pesszimista hangulatot teremtett: „A lakosság hangulata nagyon rossz a német községekben, sokan letargikus állapotban vannak” – jelentette a Sopron járási főjegyző.¹⁹⁽¹¹³⁾ Hanzmann Károly soproni evangélikus espereslelkész, akinek feljegyzéseiből nyomon követhetjük a kitelepítés eseményeit, így fogalmazott: „Ez idő szerint a mi napjaink nem csendesek és nem békességesek. Szívünk, lelkünk telve van sok aggodalommal és kétségbeeséssel. A kitelepítés réme, pusztulás fenyegeti egyházmegegyénket és benne a mi gyülekezetünket is.”²⁰⁽¹¹⁴⁾

A soproni egyházi szervezetek 1946. január 15-én memorandumot küldtek a miniszterelnöknek, amelyben az alaprendelet felülvizsgálását kérték. A memorandum elemezte Sopron múltját, s tiltakozást tartalmazott az ellen, hogy „a leghűségesebb városból” a magyarhű németeket is kitelepítik.²¹⁽¹¹⁵⁾ Ezt a felterjesztést megküldték a miniszterelnöknek, az országgyűlési képviselőknek, Sopron városának, a római katolikusok a hercegprímásnak, az evangélikusok pedig az egyetemes felügyelőnek, a püspöki karnak, és a Magyarországi Lelkészegyesület elnökének. „Bizalmas úton szóbeli ígéretet kaptunk kérésünk meghallgatását illetően. Egyházi főhatóságunk továbbította kérvényünket; de biztató eredményről nem értesíthetett.”²²⁽¹¹⁶⁾

A Városi Tanács is feliratot intézett a miniszterelnökhöz január 26-án, amelyben kérte a német anyanyelvű, de magyar nemzetiségű és nemzethű polgárok mentesítését, hivatkozva arra, hogy a német anyanyelvű lakosok az 1921. évi népszavazáskor a magyarsághoz való nemzethű magatartást tanúsítottak.²³⁽¹¹⁷⁾ A kérések válasz nélkül maradtak, ²⁴⁶ezért a Kisgazdapárt helyi szervezetének küldöttsége 1946. április 10-én Budapestre utazott, hogy a magyar nemzetiségű, német anyanyelvű egyéneket – akik nemzethűséget tanúsítottak a népszavazástól a felszabadulásig – mentesítsék a megtorlások alól.²⁴⁽¹¹⁸⁾

Mindezen kezdeményezésekre Pajzs István – az *Új Sopron* felelős szerkesztője – újságja címlapján közölte véleményét „Hazaárulás a Tűztorony alatt” címmel: „... a Tűztorony alatt immár nem szikra van, hanem a hazaárulás sötét mocsara, a reakció bűzös levegője áramlik elő! [...] elkezdődött a mesterkedés. Egymásra találtak a klerikális körök, egy bizonyos párt jobboldali elemeivel, akiktől Sopronban még nem tisztult meg a párt és egymásra találtak azok a városi korifeusok, akik [...] még egy utolsót akartak rúgni a magyar

népen és a magyar demokrácián. ...sürgősen rendet és nagytakarítást kell végezni a Tűztorony tövében és kisöpörni vasseprővel mindazt a szemetet, amely [...] a nép ellenségeivel szövetkezve felfordulást csinált és összeeskü-vősdít játszott. Ki a nép ellenségeivel a közhivatalokból, ki a svábmentő közalkalma-zottakkal a Soproni Városházáról!”²⁵⁽¹¹⁹⁾ Ez a megfogalmazás mintegy helyi változata volt az országos politikában ekkoriban mind gyakrabban hangoztatott „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” jelszónak...

Vass Károly, a Kisgazdapárt soproni szervezetének elnöke a *Soproni Újságban* „Hazaárulás vagy becsületes magyar álláspont?” címmel reagált az *Új Sopron* „minősítetlen és a valóságnak egyáltalán meg nem felelő” cikkére, kötelességének tartva az igazság közlését.²⁶⁽¹²⁰⁾ Az *Új Sopronban* a kitelepítés eseményeinek tudósítása során sokszor gyalázkodó hangvételű cikkek jelentek meg, ezzel szemben a *Soproni Újság* tárgyilagos próbált maradni.

A *Magyar Közlöny* 1946. január 15-iki számában megjelent a 12.330/1945. M.E sz. rendelet végrehajtási utasítása, amely úgy rendelkezett, hogy az áttelepülés alól mentesül az, aki német anyanyelvű, de magyar nemzetiségűnek vallotta magát, és hitelt érdemlően igazolja, hogy magyarságáért üldöztetést szenvedett. A mentesítések ügyében a belügyminiszter által kiküldött öttagú bizottság határoz a helyszínen. „A mentesítettek száma nem lehet több – a mentesülő családtagokkal együtt – a járás, a város illetve vármegye áttelepülésre kötelezett lakosai számának 10 százalékánál. A mentesítő indokokat részletes tanúsítvánnyal kell bizonyítani, és azt legkésőbb a névjegyzék közzététele utáni 5-ik napon a bizottságnál előterjeszteni. A mentesítetteket a mentesítés alapjául szolgáló érdemek súlyának sorrendjébe veszik fel névjegyzékbe [...] a kitelepítés miniszteri biztosa a létszámon felül esőket törli.”²⁷⁽¹²¹⁾

A kitelepítésekkel egyidőben megindult a németek mentesítése, elsősorban a korábban lezajlott egyéni elbírálások alapján. Mentesítő bizottságok alakultak, ahol az egyes koalíciós pártok mindent elkövettek, hogy tagjaik a kitelepítést elkerüljék. A Kisgazdapárt a mentesítéseket gazdasági indokokkal támasztotta alá, a módosabb gazdákat pártigazolvánnyal látta el, azt a látszatot keltve, hogy már 5–6 éve tagjai voltak a pártnak. ²⁴⁷A Sopron megyei nemzeti bizottság 1946. január 22-én tartott ülésén a Kisgazdapárt képviselője összehasonlítást tett a szorgalmas németek és a lusta telepések között, s a gazdasági katasztrófa elkerülése érdekében a kitelepítések lassítását javasolta.

A Magyar Kommunista Párt 1946 elején elsősorban a német munkások, bányászok mentesítését tartotta fontosnak. A Szociáldemokrata Párt továbbra is ellenezte a kollektív felelősségre vonást, és szintén szorgalmazta a német munkások és bányászok mentesítését. Márciusban Nagy Imre rendelete alapján az áttelepülés alól mentesítést kaptak családtagjaikkal együtt azok a német származású szénbányászok, akik már 1945. december 29-e előtt is ténylegesen bányában dolgoztak. Ez a rendelkezés azokat az erőfeszítéseket kívánta méltányolni, amelyeket Brennerbánya, Mecsekszabolcs, Dorog és más vidékek német szénbányászai a széntermelés fokozásáért már addig is kifejtettek.²⁸⁽¹²²⁾

Január 5-én a bécsi rádió bementta, hogy nem fogadnak be magyarországi német menekülteket, de ha Sopron Burgenland testét képezné, találnának megoldást.²⁹⁽¹²³⁾ A kitelepítést sürgetők viszont azt hangoztatták, hogy amíg a némettség a városban ilyen nagy számmal van jelen, addig az Ausztriához csatolás veszélye bármikor felmerülhet, hiszen „az 1941-es népszámlálás csendes népszavazás volt”.³⁰⁽¹²⁴⁾ Aggodalmuk azonban csak részben volt megalapozott. Bár a soproni politikai rendőrség 1946 tavaszán hazaáruló szervezkedést leplezett le, amely nemcsak Sopron közvetlen környéke, hanem a járás nagy részének Ausztriához való csatolását készítette elő, az elképzelésnek politikai realitása nem volt. A hazaárulók ugyan olyan híreket próbáltak elterjeszteni a közvéleményben, hogy Sopron visszacsatolása befejezett dolog, és egy esetleges nemzetközi beavatkozásban is reménykedtek,³¹⁽¹²⁵⁾ de a nagypolitika

figyelmét más kérdések kötötték le. Az osztrák parlamentben 1946 májusában elhangzott az igény, hogy Burgenlanddal együtt Sopront is Ausztriához kell csatolni, de júniusban közölték, hogy követeléseik mégsem területi jellegűek.³²⁽¹²⁶⁾ Sőt, ebben az időben a német lakosság szórványos spontán visszaszivárgása mellett Bécsben létrejött egy olyan szervezet is, amelynek célja a Magyarországról elűzött németeknek Nyugat-Magyarország területére való visszatelepítése volt, és ehhez az ausztriai Szövetséges Ellenőrző Bizottság támogatását is szeretnék volna megszerezni.³³⁽¹²⁷⁾

A belügyminiszter februárban kinevezte Náray Józsefet miniszteri biztosnak az áttelepítések végrehajtása irányítására és ellenőrzésére Győr-, Sopron- és Vasvármegye területére. Márciusban kijelölték a harmadik számú bizottságot a soproni kitelepítés elvégzésére, a Városházán pedig megkezdtek a telepítés adminisztrációs munkáit végző tisztviselők összeírását. Megindultak az előkészületek: „Júniusra nem lesz svábunk” – adta hírül az *Új Sopron*.³⁴⁽¹²⁸⁾ Az *Új Sopron* a kitelepítések végrehajtásáig következetesen németellenes hangulatot árasztott, felnagyított olyan eseményeket, amelyek a kitelepítők érdekében álltak. A korabeli sajtó elvakultan írt a hosszan elhúzódó, kínos kitelepítési ²⁴⁸folyamatról is. Garmadával hozott közleményeket azokról a „sötét üzemekről”, amelyekkel a kitelepítésre ítélték, illetve az attól rettegek menteni próbálták magukat. Ezek szerint az érintettek képesek voltak elszökni, elbujdosni, magyarokkal gyorsan házasságra lépni, megvesztegetéssel hamis nemzethűségi igazolópapírokat szerezni, a nemzeti bizottságokba, demokratikus pártokba beférkőzve a kitelepítés sabotálása érdekében ténykedni. A német lakosság magatartása ellenséges, agresszív, tarthatatlan volt a korabeli sajtóközlemények szerint, s a cikkírók azt a vélekedést próbálták elterjeszteni, hogy ezen csak mielőbbi kitelepítésükkel lehet segíteni.³⁵⁽¹²⁹⁾

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Molnár Tünde: A németiség elűzése Sopronból és környékéről a korabeli sajtó tükrében* / A Sopron megyei kitelepítések

A Sopron megyei kitelepítések

Sopronban és a soproni járás német községeiben 1946. április első napjaiban megkezdődött a kitelepítés az Országos Népgondozó Hivatal Északnyugat-Magyarországi Települési Kirendeltségének vezetője, Soltész Jenő irányításával.³⁶⁽¹³⁰⁾ Április 5-én, pénteken Budapestről Sopronba érkezett a kitelepítést intéző Összeíró Bizottság, amely április 6-án megkezdte a kitelepítendőek regisztrálását Ágfalván³⁷⁽¹³¹⁾ a 12.330/1945. M.E. sz. rendelet alapján: „Az áttelepülésre kötelezett személyeket minden községben (városban) lakóházanként össze kell írni és a közös háztartásban élőket családonként csoportosítva jegyzékbe kell foglalni (4.§ 1. bek.). Az áttelepülésre kötelezettek névjegyzékét a község (város) hirdetőtábláján ki kell függeszteni. (5.§ 1. bek.) A névjegyzékbe felvett személyek lakóhelyüket csak a községi rendőrhatalóság engedélyével hagyhatják el. Ilyen engedély csak kivételesen indokolt esetben adható. (5.§ 2. bek.) Az áttelepítés végrehajtásának irányítására és ellenőrzésére a belügyminiszteri biztosokat küldhet ki (6.§ 1. bek.)”³⁸⁽¹³²⁾

Ágfalván a kitelepítés miniszteri biztos, Dr. Németh Gyula, és helyettese, Balogh Endre irányították a kitelepítést. A falut lezárták. A község lakosainak teljes névsorát a jegyző állította össze és a kitelepítési kormánybiztos által kinevezett összeíró bizottság ennek alapján – és az általa Budapestről meghozott 1941. évi népszámlálási adatok segítségével – megállapította és április 11-re kifüggesztette a kitelepítendőek névsorát. A lajstrom kifüggesztése után öt napon belül kérhették a kitelepítés hatályon kívül helyezését az érintettek, akiknek két százalékát – elsősorban a bányászokat – mentesítette a felülvizsgáló bizottság.

Április 14-én megkezdték a bevagonírozást, és el is indították az első szerelvényt a faluból.

A vonat 44 kocsiából állt, 1-1 vagonba 30 ember került, külön kocsit foglalt le a konyha, s külön kocsiba vitték orvos és ápolószemélyzet kíséretében a betegeket is.³⁹⁽¹³³⁾ A *Soproni Újság* április 17-én riportot közölt az eseményekről: „...a vonat melletti réten táncoló fiatalság. Az ágfalvi „rezes” fújja a talpalávalót, a fiatalság pedig mintha farsang volna, táncolja a »walmart«. A gyerekek és az öregek a vagonokban, vagy a vagonok előtt ²⁴⁹ülve beszélgetnek, sörözgetnek, kocsijukat rendezgetik.” Ugyanezen a napon az *Új Sopron* „Helyzetjelentés Ágfalváról” címmel hasonló tapasztalatokról számolt be.

Mindezekkel ellentétesen emlékezik a szemtanú, aki jelen volt a transzportok „búcsúztatásán”: „Nem láttam sem vígan táncolókat, sem megnyugvást az arcokon, azt, hogy lelkükben minden rendben van, inkább ezek ellenkezőjét. Elkeseredettséget, félelmet, sírást, zokogást, a több száz éves haza kényszerű elhagyásának gyötrelmes fájdalmát, ami kiült az arcokra.”⁴⁰⁽¹³⁴⁾ Csütörtökön, április 18-án elindult a második szerelvény is Ágfalváról. Ezalatt Bánfalván is befejezték az összeírásokat, a németeket három szerelvényel szállították el.⁴¹⁽¹³⁵⁾

Ágfalvi kitelepítettek bevonirozása, 1946. (Soproni Múzeum fotótára)

Közben a kitelepítés ügye Sopronban is előrehaladott stádiumba lépett. Április 12-én az *Új Sopron* közölte, hogy Németh Gyula és Náray József kitelepítési kormánybiztosok elindultak Sopronba. Április 14-én, vasárnap megkezdték az összeírást a városházi tisztviselők, akik a sajtó szerint hazaárulóként viselkedtek: „a kitelepítő bizottság megérkezésekor számos makkegészséges közalkalmazott beteget jelentett, [...] mindenhol nehézségeket igyekezett teremteni a kitelepítő munkában!”⁴²⁽¹³⁶⁾

Április 19-én, nagypénteken reggel a várost lezárták, a polgármester szesztilalmat rendelt el. Este 9 órától reggel 5 óráig kijárási tilalom lépett életbe a kitelepítésre kerülők ingóságai – azaz a „nemzeti vagyon” – védelmének érdekében.⁴³⁽¹³⁷⁾ „Jellemző, ²⁵⁰ hogy nagypénteken kezdete meg városunkban működését a kitelepítési bizottság, amelynek tagjai majdnem kizárólag budapestiek, még pedig túlnyomóan nem

keresztények voltak... Fellépésük és egész viselkedésük városszerte megvetést keltett.”⁴⁴⁽¹³⁸⁾

Az első kitelepítési névjegyzékeket április 20-án és 21-én délelőtt 9 órakor, valamint 22-én délben függesztették ki a Festőteremben. Sorszámmal látták el az utcák szerint csoportosított neveket, ezután feltüntették a házszámot, az anya leánykori nevét, a születési helyet és évszámot. A kitelepítés elsősorban a poncichter negyedre érintette: a Bécsi utca, Fövényverem utca, Balfi utca, Halász utca, Szent Mihály utca, Fapiac utca, Kis utca (ma Pócsi utca) és környékük lakosságát. „Szép városunk soha nem látott pusztulás képét mutatta. Egész utcák néptelenedtek el.”⁴⁵⁽¹³⁹⁾A névsor kifüggesztése után öt napon belül lehetett benyújtani a mentesítési kérelmet a városháza a nemzeti bizottsághoz, innen továbbították a mentesítő bizottsághoz. A kérelmeket zárt ülésen a mentesítő bizottság az öt párt egy-egy képviselőjével bírálta el a szakszervezetek küldöttjének jelenlétében.⁴⁶⁽¹⁴⁰⁾ „A fő baj az volt, hogy kollektíve kezelték a kérdést, s nem egyenként bírálták el az eseteket. Aki német anyanyelvűnek, vagy pláne, német nemzetiségűnek vallotta magát az 1941. évi népszámláláskor, az menthetlen volt. Csak a kommunista párt tagjaival és a gyári szakmunkásokkal tettek kivételt.”

Az 1941. évi népszámlálás során Sopron lakosságának 17,4 százaléka vallotta német nemzetiségűnek magát. „Az tagadhatatlan, hogy akadtak nem is kevesen, akik régtől fogva tudatosan vallották magukat németeknek, de a túlnyomó többség közömbös volt a nemzetiségi kérdéssel szemben.”⁴⁷⁽¹⁴¹⁾ A kitelepítési rendelet kimondta, hogy mentesülnek azok, akik valamely demokratikus párt tagjai voltak. A mentesítés reményében a volt volksbundisták 1945 tavaszától felvételüket kérték a koalíciós pártokba, illetve tömegesen kérték nevük magyarosítását. A németek kitelepítésének, mentesítésének kérdése harc kérdése lett a koalíciós jobb- és balszárny között. A kisgazdák – 1946-ra gyökeresen változtatva egy évvel korábbi állásfoglalásukon – a Volksbund tagjait mentesíteni akarták a kitelepítések alól, s a kitelepítési listára olyan egyének neveit írták föl, akik már régen meghaltak. „A Kisgazdapárt teljesen a burzsoázia érdekeit képviseli” – vélekedtek a kommunisták.⁴⁸⁽¹⁴²⁾

A Sopron megyei nemzeti bizottság felháborodva közölte, hogy vonják felelősségre azokat, akik a kitelepítés zavartalan folytatását akadályozzák. A MKP Sopron Megyei Bizottsága április 18-án felhívást tett közzé, amelyben követelte a kitelepítés minél gyorsabb ütemben való végrehajtását, figyelembe véve Sopron speciális nemzetiségi sajátosságait. Elítélte a reakció mesterkedéseit, amelyek a gazdag polgárok mentesítésére irányulnak; elsősorban az újjáépítésnél nélkülözhetetlen németek mentesítését tartotta fontosnak, amennyiben hűek voltak a magyarsághoz; követelte a kitelepítés emberséges végrehajtását. Végül felhívta a figyelmet arra, hogy betelepítésnél az új telepesek politikai és erkölcsi magatartását fokozott gondossággal vizsgálják meg

Április 24-én az MKP Széchenyi téri párhelyiségében rendkívüli értekezletet tartott, ahol tovább harcoltak országos szinten is képviselt álláspontjukért: „A mi javaslatunkra mentesítették a hősiességgel dolgozó bányászokat is és nem fogunk fáradságot ²⁵¹és harcot kímélni, ha meg kell védenünk azokat a dolgozókat, akik a lerombolt gyárakban éhezve, nélkülözések között vívták az újjáépítés nagy csatáját és a felszabadulás óta demokratikus magatartásukat számtalanszor bebizonyították.”⁴⁹⁽¹⁴³⁾ Eszerint a mentesítések elsősorban a bányászokra és a munkásokra terjedtek ki, amennyiben nem voltak SS-tagok és volksbundisták.

A kitelepítési rendelet kimondta, hogy az áttelepülésre kötelezett személyeknek minden ingó és ingatlan vagyonát zár alá vetettnek kell tekinteni, a tulajdonos abból semmit nem idegeníthet el, és azt meg sem terhelheti, csak a háztartási és gazdasági szükségletének megfelelő mennyiséget használhatja fel. A zárolt vagyont az összeírással egyidőben leltározni kell, megrongálását illetve megsemmisítését tíz évig terjedő

fegyházzal büntethetik.⁵⁰⁽¹⁴⁴⁾ Sopronban a helyi szervek április 23-tól vették leltárba és zár alá az első kitelepítési lajstromon szereplők állatállományát és fontosabb vagyontárgyait, amelyek ez időre már a nemzet tulajdonát képezték. A szigorú intézkedések ellenére a gondosan lezárt házak kapuit ismeretlen tettesek sok esetben feltörték, s a gazdasági udvarokat, valamint a lakóházakat kifosztották. Arra is volt példa, hogy maguk a leltározók anyagi előnyszerzésért „lelkiismeretlenül kezelték az elhagyott javakat”. Nemezszer maguk a kitelepítésre kerülő gazdák tettek kárt saját portáikon: az állatok etetésére szánt termést lekaszálták, elfűrészelték a gyümölcsfák ágait, hogy azok termésképtelenek legyenek, s gyakori volt, hogy értékeiket magyar falvakba csempészték. A kitelepítési bizottság többször is felhívta a lakosság figyelmét, hogy „internálják a svábvagyonmentőket”.⁵¹⁽¹⁴⁵⁾

Mindezek miatt a kitelepítési bizottság megerősítette a karhatalmat. A kitelepítéssel kapcsolatos ellenőrzési munkákra 400 rendőr és 80 politikai nyomozó érkezéséről számolt be az *Új Sopron*.⁵²⁽¹⁴⁶⁾ Hanzmann Károly feljegyzése szerint 2000 rendőrt hoztak a városba.⁵³⁽¹⁴⁷⁾

A Független Kisgazdapárt április 22-én, Húsvéthétfőn, Sopronban a Petőfi téren nagygyűlést tartott, melyről a Soproni Újság április 24-iki és 25-iki számában részletesen tudósított. Az esemény szónoka Parragi György kisgazda politikus, korábban a *Sopronvármegye* főszerkesztője, az 1930-as években a „pángermanizmus” veszélyére figyelmeztető sajtókampány irányítója volt. A kitelepítések soproni vonatkozásairól szóló beszéde sokakban reményt táplált: „...azok tehát, [akik az] 1941. népszámlálás során magukat magyar nemzetiségűeknek és német anyanyelvűeknek vallották és nem lettek a Volksbund tagjai, vagy SS-ek, ezekre ne vonatkozzék a kitelepítés. [...] ez a kérdés nem svábkérdés, német kérdés, ez a magyar becsületnek a kérdése [...] Ebben az ügyben megnyugtató döntést fog hozni a kormány.”

Az áttelepítésre irányuló munkálatok azonban töretlenül folytatódtak, a kezdeti és előkészítő stádium után bármikor várható volt a végrehajtás. Látva a helyzet alakulását Hanzmann Károly és Ziermann Lajos evangélikus lelkészek elhatározták, hogy a veszélyeztetett 146 konfirmandust április 25-én, csütörtökön megkonfirmálják. Az ünnepi szertartást Hanzmann Károly végezte: „Tudok uralkodni érzelmeimen és nem tartozom a síró-rívó, megríkító papok kategóriájába, de be kell vallanom, hogy ritkán esett oly nehezemre szolgálni, mint ez alkalommal. Evangéliumszerű és alkalomszerű ²⁵²akartam lenni, noha fojtogatta torkomat a fájdalom. Az egész hatalmas gyülekezet is úgyszólván végigsírta 14 perces prédikációm.”⁵⁴⁽¹⁴⁸⁾

Két nappal később, április 27-én, Náray József miniszteri biztos az áttelepítés végrehajtásának irányítására Sopronba érkezett, s ezzel megkezdődött a bevagonírozás.⁵⁵⁽¹⁴⁹⁾ Az első szerelvény Hanzmann Károly szerint 27-én délután 18 óra 30 perckor indult a GYSEV pályaudvarról, s a már korábban internált 980 volksbundistát és családtagjait szállította. A Soproni Újság a május 1-jei számban viszont azt közölte, hogy az első szerelvény április 29-én 22 órakor indult el Sopronból, és 23 óra 52 perckor hagyta el az ország területét, míg a másik szerelvényt április 30-án hajnali 4 óra 40 perckor indították el a GYSEV pályaudvarról.

Ágfalvi kitelepítettek bevagionozása, 1946. (Soproni Múzeum fotótára)

A kitelepülők névjegyzékét számos esetben hibásan állították össze: voltak akik a kitelepítési rendelet hatálya alá estek, és nevüket mégsem tüntették fel, viszont sokan tévedésből felkerültek a listára. Akik a „technikai munka során kimaradtak”, azok utólag felkerültek, lekerülni azonban nehezebb volt. Molnár József polgármester-helyettes ígéretet tett: „a hibák száz százalékig korigálva lesznek...” Mindazok, akik tévedésből szerepeltek a névsorban, helyesbítő kérvény benyújtásával a helyreigazító bizottságtól kérhették a hibák orvoslását.⁵⁶⁽¹⁵⁰⁾ Náray József véleményét az április 28-án megjelent *Új Sopron* hasábjain olvashatjuk: „Mindnyájan emberek vagyunk, velünk is történhetik tévedés. Ha olyan valaki kerül az áttelepülők közé, aki demokratának bizonyult az utolsó évben, nyugodjék meg sorsában. Szükség van a jó demokratákra Németországban is. Egyébként az áttelepülés megindult.”

A bevagionozásnak a legnagyobb rendben kellett folynia, ennek érdekében az állomás közelébe nem mehetett polgári egyén, így a rokonoknak, ismerősöknek otthon kellett elbúcsúzniuk. Az evangélikus lelkészekkel sem tettek kivételt: „hiába próbáltunk ²⁵³külön is a politikai rendőrségnél és a polgármesternél engedélyt szerezni; Tehát engedély nélkül próbáltuk meg mi hárman év. Lelkészek, hogy legalább a kerítés mellől integetve búcsúzzunk sok szeretett egyháztagunktól. Aztán be is jutottunk a külső pályaudvarokon veszteglő hosszú szerelvényekhez, és néhány meleg szóval és kézszerítással búcsúztunk. Hozzávetőlegesen 4600 kitelepítettel fogtam kezét. Május 1-jén aztán végleg kitiltottak bennünket lelkészeket a pályaudvar tájékáról, holott még a vesztőhelyre induló gonosztevőt is elkísérheti a pap. Hiábavaló volt minden további

kísérlet.”[57\(151\)](#)

A kitelepítési rendelet végrehajtási utasítása felhívta a figyelmet, hogy a kitelepítést az emberiség követelményeinek legmesszebbmenő szem előtt tartásával kell lebonyolítani. Az áttelepítésre kötelezettek külföldi valuta kivételével készpénzüket és értéktárgyaikat magukkal vihették. Személyenként 20 kg élelmiszert (7 kg lisztet, 1 kg zsírt, 2 kg húsnumút, 2 kg hüvelyest és 8 kg burgonyát), összesen 100 kg poggyászt vihettek magukkal.[58\(152\)](#)

A miniszteri biztos állította össze az egy-egy szerelvényen utazók névsorát úgy, hogy a családtagok ugyanabba a kocsiba kerüljenek. A vagonszámot tartalmazó cédulákat a Pannónia Szállóban és az Elit Kávéházban osztották ki. A névjegyzékbe felvett személyeket a rendelet értelmében orvosi vizsgálatnak vetették alá, így kiszűrték a szállításra alkalmatlan betegeket. Minden vonathoz legalább egy orvost és két ápolónót kellett volna beosztani, valamint gyógy- és kötszerekkel ellátni. Egy-egy vonat 40 vagonból állhatott, s vagononként 30 személyt szállíthatott. A Sopron megyei tiszti főorvos ellenőrizte a vagonok egészségügyi felszereltségét, s megállapította, hogy mosdófelszerelés, szappan, víztartály, fertőtlenítő anyag hiányzott a szerelvényekről, s kevés volt a gyógyszer is. Ezek pótlásáról utólag gondoskodtak.[59\(153\)](#)

A kitelepítés során az említett visszaélések mellett számos szabálytalanság is történt. A mentesítő bizottság javában dolgozott, a végleges listák még nem készültek el, mégis olyanokat is bevagoníroztak, akik kérelmük elbírálására vártak. Szerencsésebb esetben a kitelepülésre várók a pályaudvaron értesültek kitelepítésük hatályon kívül helyezéséről. „Egyes esetekben azt is tudom” – írja Hiller István – „hogy a mentesítetteket »örök hálára« kötelezték a mentesítők!” Hanzmann Károly szerint „Nem volt jogvédelem; a nyers erőszak uralkodott mindenben. Akárhány olyan eset is előfordult, hogy valótlan adatok alapján telepítettek ki egyeseket, ha volt valamiféle vagyonuk, mert ez sem volt ám az utolsó szempont az elbírálásnál.” Az *Új Sopron* május 10-én hírül adta, hogy Náray Józsefet felfüggesztették, és a soproni és sopron-megyei áttelepítések vezetője a jövőben Balogh Andor lesz. Ugyanakkor közölte a Magyar Közlöny azt is, hogy Náray József miniszteri biztost a II. oszlop vezetésétől felmentette és a jövőben csak a III. áttelepítő oszlopot vezeti.”

A belügyminiszter május 10-én keltezett rendelete[60\(154\)](#) – miszerint a német anyanyelvű, de magyar nemzetiségű személyek, akik nemzethűségüket bizonyítani tudják, nem vonhatók áttelepítés alá – hivatalosan csak június 7-én érkezett Sopronba. A kitelepítés körülményeivel kapcsolatban vizsgálatot indítottak. Feltehetően az történt, hogy a kitelepítési bizottság elnöke, a mentesítési bizottság elnöke és a politikai [254](#)rendőrség a belügyminiszter enyhítő rendeletét elsikkasztották, s azt semmibe véve folytatták az áttelepítést.[61\(155\)](#)

Május 7-én a *Soproni Újság* tudósított arról, hogy 5-én, vasárnap délután egy újabb kitelepülő szerelvény indult el Sopronból, egy indulásra vár, egy másik pedig berakodás alatt áll. A kitelepítési munkálatok a végéhez közeledtek, az *Új Sopron* május 11-én, szombaton közölte, hogy az utolsó kitelepítési lista vasárnap jelenik meg, a mentesítést öt napon belül lehet leadni, így tehát az áttelepítés csütörtökre befejeződik. Miközben Sopronban a bevagonírozás és az áttelepítés folyt, addig a II. számú kitelepítési bizottság Harka, Balf, Fertőboz községekben a kitelepítés előmunkálatait végezte. Május 14-én azonban a *Soproni Újság* már arról számolt be, hogy a 12-én, vasárnap Sopronból elindult vonattal 351 soproni, 658 harkai és 290 balfi németet telepítettek át Németországba.[62\(156\)](#)

Május 16-án a város lakói plakátokról értesülhettek arról, hogy az áttelepítés befejeződött, a kitelepítési bizottságból Sopronban csak az utómunkálatot végző kis rész maradt. Május 20-án azonban a

Festőteremben ismét kifüggesztettek egy pótlistát, amelynek aláírását a város vezetősége megtagadta. Hanzmann Károly számára ez a nap emlékezetes maradt: „Nagy meglepetésünkre feleségemmel és fiammal én is rajta voltam a listán.” Az espereslelkész betegen felkeresett minden illetékest, majd este 10 órakor bejutott a kitelepítés „záróakkordját” végző Gárdos György csepeli munkáshoz, aki beszámolt a politikai rendőrség által kivizsgált vádakról és megállapításokról, miszerint Hanzmann a soproni németiség „szellemi vezére” és „nagyon népszerű”. Kijelentette, hogy a másnap reggel 7 óra 30 perckor induló vonattal menniük kell! „Erre azt válaszoltam, hogy adja ki nekem mindezt írásban,... mert népbíróóság elé kívánom vinni ügyemet. Kereken megtagadta..., de látva határozott és elszánt fellépésemet, kétheti halasztást adott írásban” – emlékezik Hanzmann. Másnap reggel lánya, Stefi, a Központi Statisztikai Hivatalból összeköttetések révén rögtön megkapta az 1941. évi népszámláláskor tett bevallásuk másolatát igazolásul, hogy az egész család magyar anyanyelvűnek és nemzetiségűnek vallotta magát. A politikai rendőrségtől kért és május 22-én kiadott erkölcsi bizonyítvány szerint: „a kérelmező büntetlen előéletű, politikai szempontból sincs észrevétel ellene. Erkölcsi magaviselete rendőri szempontból kifogástalan.” Tudatos hazugságról volt tehát szó, rosszindulatú kísérlet volt a kitelepítésre. A sopronbánfalvi Pröhle Károly lelkész is felkerült a listára, de erélyes tiltakozására és ártatlanságának igazolása után beismerték, hogy tévedés történt. [63\(157\)](#)

A II. számú Kitelepítési Bizottság Sopron megye öt községéből 5925 főt tervezett kitelepíteni. Ezzel szemben a végrehajtáskor Sopronból 6355, a soproni járás német községeiből pedig 8301 német nemzetiségű lakost telepítettek át Németországba. [64\(158\)](#) A Soproni Világosság 1946. június 3. számában a Sopron környéki kitelepítés a statisztikák tükrében címmel megjelent egy kimutatás, amely szerint Ágfalváról 1118, Sopronbánfalváról 2060, Fertőrákosról 2603, Harkáról 658, Balfról 1184, Fertőboz községből 440, így a soproni járásból összesen 8.130 főt telepítettek ki.

A kitelepítések pontos számának meghatározását segíthetik az országhatár átlépése előtti időben hivatalosan aláírt névsorokat tartalmazó vagonlisták. A soproni járás területéről kitelepített németek 13 szerelvényel hagyták el az országot, viszont a kutatások [255](#) során csak 12 szerelvény vagonlistáit tudták fellelmi. Ezek alapján a Sopronból induló szerelvények: IX. sz. szerelvény 46 vagonnal: 1.414 fő, X. sz. szerelvény 54 vagonnal: 1 586 fő, XI. sz. szerelvény 59 vagonnal: 1 730 fő, XII. sz. szerelvény 54 vagonnal: 1 072 fő. [65\(159\)](#)

Sopronban és környékén 1946 májusában véget értek a kitelepítések. 1948-ban ugyan összeállítottak egy névjegyzéket az újabb kitelepítésre kötelezettekéről, azonban további befogadási készség hiányában a végrehajtásra már nem került sor.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Molnár Tünde: A németiség elűzése Sopronból és környékéről a korabeli sajtó tükrében* / Az ország elhagyása után

Az ország elhagyása után

William S. Key amerikai hadseregparancsnok 1945. december 10-én levelet küldött Vorosilov marsallnak az áttelepítésre kerülők Németországba történő szállításával kapcsolatos feladatokról. Eszerint a végrehajtásra és az ellenőrzésre vonatparancsnokokat neveztek ki, akik angol és német nyelven is utasítást kaptak a vonatok menetrendjéről, a személyek létszámának és a célállomásnak a megjelölésével. A Berlinben székelő amerikai hatóságok utasítást adtak és értesítést kaptak minden vonat indulásáról,

vonatszámáról, útirányról, érkezési idejéről, rendeltetési helyéről és a vonaton utazók létszámáról. Minden vonaton két példányban készítették el a vagonlistákat, amelyekben szerepelt a kitelepülő neve, kora, neme, nemzetisége és lakhelye. A célállomásokon az amerikai hatóságok átvették a vagonlistákat és az orvosi bizonyítványokat, amelyek igazolták, hogy minden személy orvosi vizsgálaton esett át és nincs közöttük ragályos beteg.⁶⁶⁽¹⁶⁰⁾

Az új hazáig két hétig tartott az út – számolt be a *Soproni Világosság* június 24-én megjelent számában. A főként falvakban elhelyezett magyarok a megérkezéskor rögtön segélyben részesültek. A kitelepítettek nem szakították meg a kapcsolataikat rokonaikkal, ismerőseikkel. „A levelekből kitűnik, hogy a soproni svábok legnagyobb része Bajorországnak Stuttgart és Württemberg közötti részén (sic!) talált új hazát”.⁶⁷⁽¹⁶¹⁾

A kitelepítés alól mentesült, megmenekült és itthon maradt németesség hosszú évtizedek után sem heverte ki az elszenvedett csapást. Létkörülményei jelentősen megváltoztak, s ez felgyorsította beolvadását: az addig viszonylag homogén falvak vegyes lakosságúvá váltak, amelyben kisebbségbe kerültek a németek.

Mivel a németek túlnyomó többsége evangélikus volt, a legnagyobb veszteség az evangélikus egyházat érte. Hanzmann Károly becslései szerint gyülekezetének kétharmadát veszítette el: „A mi szép városunk, s azzal a mi gyülekezetünk [...] ezer darabra tört. És a darabok Soprontól egész Nürnberg vidékéig szanaszét hevernek... Ezeket a szétszórt darabokat, szétszórt embereket, akik a soproni talajból nőttek ki és ennek a soproni talajnak gondos, szakavatott ápolói voltak, másokkal pótolni nem lehet.”⁶⁸⁽¹⁶²⁾

Ma már tudjuk, hogy a második világháború után nem a kitelepítések kegyetlen végrehajtása lett volna a nemzetiségi kérdés egyedüli megoldási módja. Antidemokratikus és embertelen cselekedet volt a német nemzetet kollektíven felelősségre vonni, mert az igazi bűnösök mellett a bűntelenek is százezerszámra bűnhődtek.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Varga Imréné: A kitelepítés Balf, Harka, Sopronbánfalva és Ágfalva községekben az evangélikus lelkészek feljegyzései alapján

256 Varga Imréné: A kitelepítés Balf, Harka, Sopronbánfalva és Ágfalva községekben az evangélikus lelkészek feljegyzései alapján

A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke 1950. január 7-én kelt I. sz. körlevelében felhívta a lelkészeket, hogy írják meg az utókor számára gyülekezetük 1900–1949.évi történetét. E püspöki felhívásra elkészült egyebek mellett Balf, Harka, Sopronbánfalva és Ágfalva evangélikus gyülekezetének története is.¹⁽¹⁶³⁾ A kéziratokból a kitelepítésre vonatkozó részeket emeltük ki és közöljük eredeti szövegükben.

Az 1945. december 22-én kelt 12.230/1945.M.E. számú rendelet szerint mindenkit kitelepítenek, aki a népszámlálás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvű-nek vallotta magát, aki magyarosított nevét visszanevetesítette, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak tagja volt. Kivételt képeztek a nem német nemzetiségű személyek együtt élő házastársai, a kiskorú gyermekek, a közös háztartásban élő felmenő rokonok, valamint azok, akik német anyanyelvük ellenére magyar nemzetiségűeknek vallották magukat.

A felsorolt községek lakosságának nemzetiség szerinti megoszlása 1941-ben a következő volt:

	magyar	német	összesen
Balf	574	1426	1449
Harka	273	1019	1023
Sopronbánfalva	1254	2949	3391
Ágfalva	852	2390	2541 ²⁽¹⁶⁴⁾

A községek evangélikus lakosainak száma

	Balf	Harka	Sopronbánfalva	Ágfalva
1946 elején	1111	986	2500	1994
1946 végén	65	16	800	559
kitelepítve	1045	974	1700	1435 ³⁽¹⁶⁵⁾

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Varga Imréné: A kitelepítés Balf, Harka, Sopronbánfalva és Ágfalva községekben az evangélikus lelkészek feljegyzései alapján / Balf

Balf

„1946-ban történt meg a gyülekezet életében az a törés, melyet sohasem tud már helyrehozni, ez a kitelepítés. Kitelepítették a gyülekezetnek 95%-a, mindössze 58 hívő maradt meg, akikhez a betelepítés során még kb. 70 lélek csatlakozott. [...]

Schermann⁴⁽¹⁶⁶⁾ lelkész először nem került rá a kitelepítési listára, boldogan telefonálta ezt még az napon Ziermann Lajos esperesnek. Ez is bizonyítja, hogy nem a ²⁵⁷Volksbundnak tagja. Ő éppen építkezés előtt állott, szőlői és bora az egész környéken híresek voltak. Másnap azonban a kitelepítettek pótlistájára került és hívei legnagyobb részével Németországba vitték. [...] Hadifoglyok jöttek haza a régi hívekből, de többjük a kitelepített családja után ment Németországba. [...] Az egyházközség két rétegének merőben elütő volt a felszabadulást követő években közlelki helyzete. A német ajkú hívek a szociális viszonyok gondolkörében éltek, igazságtalannak tartották, hogy szeretteiket kitelepítették. [...] Sokan panaszkodtak, hogy nem is léptek be a Volksbundba, csupán tagsági díjat fizettek vagy adakoztak a céljaira, mint ahogyan általában minden közösségi, jótékonyági ügyre adakozni szoktak. Olyanok is voltak, akik azt állították, hogy tudtuk és beleegyezésük nélkül mások írták be őket, vagy hozzátartozóikat a Volksbundba. Miért engedi tehát Isten olyan súlyosan sújtani őket, mikor hibát nem követtek el, de még ha beléptek is, ők azt nem tudták megfontolni politikai látás híján, hogy a Volksbund vezetői az egyesületet nemzetellenes irányba viszik majd. Nem politizáló, egész nap a szőlőben dolgozó emberek, akik a kollektív felelősségre vonást már csak ezért is igazságtalannak tartják.

A kitelepítés után minduntalan olyan hírek jártak, hogy a visszamaradt németajkú lakosok szintén

kitelepíttetnek, de legalább is vagyonukat, házukat elveszik tőlük. A kormánynak újabb kitelepítési rendelete már végrehajtott a környező községekben és mindennap várták, hogy Balfon is megjelennek a végrehajtó hatóságok, akik őket romházakba összetelepítik, vagyonukat pedig elkobozzák. A szomszédos Bozon ez megtörtént, Balfon azonban nem...”⁵⁽¹⁶⁷⁾

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Varga Imréné: A kitelepítés Balf, Harka, Sopronbánfalva és Ágfalva községekben az evangélikus lelkészek feljegyzései alapján / Harka

Harka

„A kitelepítést Sopron környékén a leggyökeresebben éppen Harkán hajtották végre. Az ezer lelket meghaladó létszámú gyülekezetből mindössze tizenhat ember maradt a községben: nagyobbrészt öregek, betegek, illetve magyar–német vegyes házasságban élők. A gyülekezetnek ez az egészen rendkívüli megrázkódtatása azért lett majdnem katasztrófális a gyülekezetre nézve, mert a betelepített lakosság túlnyomó része katolikus vallású volt...

1946. május 12-én, Jubilate vasárnapján történt a harkai német lakosság kitelepítése. Megelőzően, május 10-én estefelé búcsú istentiszteletet tartottak a templomban, utána a temetőbe vonultak s áhítat keretében, nagy sírás-rívás közben búcsúztak halottaiktól, majd a hősi emlékműhöz mentek, ahol a Concordia énekelt. – Május 12-én a kitelepítés napján már korán reggel az összes szekerek kirendelve gyülekeztek a paplak előtti térségen. Aztán megérkezett a rendőrség. Minden rendőr mellé két szekér lett beosztva és mentek szét a szekerek a faluba rakodni. A kitelepítendőek fejenként száz kilogrammos csomagot vihettek magukkal, amiben főként ruhanemű, ágynemű volt, kisebb részben élelem. A telepesek hajtották a szekereket az állomásra ²⁵⁸hordták a holmit és a kitelepítendőket. Ott már állt egy tehervonat szerelvény. Berakodtak. Egy vagonba három-négy család került a holmijával együtt. A szerelvény tizenharmadikára, hétfőre virradó hajnalon gördült ki a harka-kópházi állomásról. A rendkívül súlyos megpróbáltatásoknak alávetett emberek keményen, fegyelmellett tartották magukat. Ellenszegülés, sírás-rívás nem volt. Ebben nemcsak önuralmuk, hanem keresztyén hitük is megnyilvánult. [...] A gyülekezet lelképásztora Danielisz Róbert⁶⁽¹⁶⁸⁾ feleségével és kisfiával együtt a kitelepítettekkel tartott, önként. Kitelepítetett a gyülekezet kántortanítója: Schwahofer Rezső⁷⁽¹⁶⁹⁾ is. A másik tanító: Pantzer Gertrud meghagyatott.”⁸⁽¹⁷⁰⁾

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Varga Imréné: A kitelepítés Balf, Harka, Sopronbánfalva és Ágfalva községekben az evangélikus lelkészek feljegyzései alapján / Sopronbánfalva

Sopronbánfalva

„Már a 1941-es népszámláláskor suttozták, hogy kitelepítik azokat, akik németeknek vallják magukat. Ezt már mindenki rég elfeledte. 1945. augusztus óta újra emlegetni kezdték, hogy kitelepítik a németeket. Senki sem hitte. Ismervén az új politikai helyzetből adódó lehetőségeket, igyekeztem előkészíteni az embereket erre a nagy megrázkódtatásra. Intettem híveimet s kértem, készüljenek fel lelkileg. Voltak, akik nevettek naivságomon, mások szavaimat arra magyarázták, hogy szeretném a kitelepítést és csak kevesen hallgattak rám. 1946. április 7-én hirtelen összeírták a község egész lakosságát. Kitelepítési bizottságok, nagyszámú rendőrség és egyéb alakulatok jelentek meg a községben- A községet teljesen lezárták. Egy hét múlva,

április 14-én, virágvasárnapján kifüggesztették a kitelepítendő névsorát, 2500 névvel. Szenzációja volt a névsornak, hogy benne nevem is szerepelt a német nemzetiségűek és német anyanyelvűek közt. Mindenki tudta, hogy ez lehetetlen. A vizsgálat kiderítette, hogy nevem mellé az idegen összeíró bizottság a velem egykorú, távollévő Plöchl Károly adatait írta be[...] A kitelepítés leírhatatlan lelki megrázkódtatásokkal járt a legtöbb ember számára.

Váratlanul jött és készületlenül találta az embereket. Elkezdtek enni, inni, mulatni, zenélni és lázasan csomagolni. Nem sokat vihettek magukkal. Keserves dolog volt ez azok számára, akik életüket vagyongyűjtésre állították be. De nem romboltak. Vagyonukat épen adták át s öngyilkosság is csak három volt. Egyik sem evangélikus. A vonatok indulása előtt mindig búcsú istentiszteletet tartottam [...] Április 17-én, nagycsütörtökön⁹⁽¹⁷¹⁾ reggel 7 órakor az első szerelvény utasainak házát lezárták s házuk elől késő délutánig szekereken szállították át őket az ágfalvi állomásra, ahol a bevagonírozás történt. Ez a szerelvény nagypénteken indult. A második szerelvény húsvét reggelén indult Ágfalváról, a harmadik húsvét utáni szerdán a soproni vasútállomásról. ²⁵⁹Minden alkalommal mindenkit felkerestem a szerelvényen, mindenkivel beszéltem és kezet fogtam. Búcsúzásul sokan mondták: A tisztelendő úr volt az egyetlen, aki nekünk igazat mondott és soha sem csapott be. Az egész kitelepítés 18 napon belül játszódott le. [...] A frontátvonulásnál is borzalmasabb élmény volt a kitelepítés kitelepítettekre, itthon maradottakra egyaránt...”¹⁰⁽¹⁷²⁾

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Varga Imréné: A kitelepítés Balf, Harka, Sopronbánfalva és Ágfalva községekben az evangélikus lelkészek feljegyzései alapján / Ágfalva

Ágfalva

„1946. év elején megjelent a németek kitelepítésére vonatkozó kormányrendelet súlyosan ránehezedett az ágfalvi nép lelkére. Állandó izgalomban tartott mindenkit. Az emberek sokat tépelődtek azon, hogy vajon valóban rákerül-e a sor ennek a rendeletnek a megvalósítására, érdemes lesz-e dolgozni. Én idejövetelem óta a vigasztalás igéjével szolgáltam a népnek. Nem takartam el a veszélyt szemeik elől, de figyelmeztettem őket: ne aggodalmaskodjatok a holnap felől... elég minden napnak a maga baja. A rendelet megjelenése okozta izgalom után a várakozásba beletörődtek az ágfalviak és végezték hűségesen munkájukat. A jó idők beálltával megkezdték a tavaszi munkálatokat mezőn, szántóföldön, kertben, szőlőben, mindenütt. A „Szabad Nép” c. napilap egyik április elején megjelent cikkével ellentétben, amelyik arról szól, hogy a sopronkörnyéki, éppen ágfalvi svábok nem dolgoznak, szőlőiket évek óta nem ápolják stb., az igazság az, hogy Ágfalván a falut fenyegető nagy veszedelem ellenére is majdnem minden földet megmunkáltak, bevetettek a gazdák. A kitelepítési veszély komollyá még a derűsen látók szemében is akkor lett, amikor 1946. április 5-én megjelentek Ágfalván a kitelepítési kormánybiztosság emberei. Iskoláinkat és üres tanítólakásainkat igénybe vették a karhatalom és irodái részére. A paplak kettő szobáját a karhatalmi parancsnokság foglalta le. Egynapos munkával összeírták tanítóink igénybevételével az egész lakosságot. Az összeírás után kiírták a kormányrendelet értelmében kitelepítendő listáját. Indokolt esetben mentesítési kérvényt lehetett benyújtani. A mentesítési bizottság 1946. április 9-én kezdte meg munkáját. Tagjai voltak: elnök orosz partizánjelvényes vegyipari munkás, a kommunista párt tagja, egy kesztyűkészítő, komm. Párt tagja, egy parasztpárti fiatalember, egy ny. MÁV felügyelő a kiscsapatpart részéről és egy jogvégezett erdélyi fiatalember. A mentesítési bizottsági ülésekre a falu pártvezetőit, a nemzeti bizottság elnökét, a jegyzőt, a rangidős tanítókat, lelkészeket és az állomásfőnököt is meghívták. [...] A falu jelenlévő

képviselői csak keveset segíthettek. Hiába álltak ki egyik vagy másik jó magyar érzésű derék polgár mellett, a bizottság ragaszkodott a rendelet végrehajtásához. A pártok ország- ill. nemzetgyűlési képviselői sem tudtak mentesíteni senkit sem, [...] nagyon indokolt esetben történt menetesítés is, ez a falu lakosságának kb. 3%-ra tehető [...] Az ágfalviak kettő részlegben települtek ki. Az első csoport 1946. április 15-én, a második április 18-án éjjel hagyta el a falut. Állandóan látogattam a híveket, vigasztaltam Isten igéjével a csüggedőket és a kétségbeesetteket erősítettem. – Végigjártam az összes vagont, kicsitől nagytól néhány szóval és kézszorítással búcsút vettem. Kértem híveimet, [260](#) hogy álljanak meg erősen a hitben, ne haragudjanak a magyarságra sem, ami most velük történt, az egy nemzetközi megegyezésnek a végrehajtása. [...] A kocsik oldalára különféle felírások kerültek, pl. szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára...”[11\(173\)](#)

A kitepítettek honvágyát tükrözi több olyan levél, melyet előljáróiknak vagy lelkészüknek írtak, akikről némi vigasztalást vártak. A levelekben fájó szívvel gondoltak a szülőföldre, ahol ők születtek, éltek és ahol őseik pihennek, a templomra, a gyülekezetre. Az ágfalvi előljáróhoz és Ziermann Lajos soproni espreshez írt levelekből idézünk az alábbiakban.

Wödl Mihály volt ágfalvi kitelepített levele főnök úrnak!

„Már elmúlt egy éve, hogy ki lettünk telepítve, és én is a Pünösök közöt kellemes szentetni. Úgy látszik, hogy a kitelepítő bizottság nem a Törvény után járt el a kitelepítéssel, mert mind az lett mondva, hogy én száz százalékosan biztos vagyok hogy otthon maradhatok, de még is énám is került a sor és ki lettem tobva... Nem akarom főnök urat fárasztani, de ha lesz alkalom, vagy mót, még egyszer Ágfalvára vissza térni, akkor nagyon kérem, főnök urat a menyire tut, sekítsen... És ha nem lesz alkalom még egyszer vissza jönni Ágfalvára, hogy itten meg kell halni, akkor is nem halog meg mint német, hanem mint hű magyar.

Hazafias üdvözlettel.[12\(174\)](#)

Dezső Mihály kitelepített 1946.junius 2-én kelt leveléből.

„Sehr Geerther Herr Senior.

Es ist heute der 2-te Juni, ein Monat das wir von unserer lieben Heimat und von vielen Menschen die zu uns sehr lieb waren, ohne ihnen ein Lebewohl sagen zu können fort mussten. Es ist sehr traurig was wir erleben müssen, nach 6 Tage rassender Fahrt sind wir in Gerlachshaus angekommen, hier in ein Institut eingewahrt, 1000 Menschen waren ...”

Levele végén az alábbi kis versikét olvashatjuk:

*Wenn ich den Wanderer frage
Was drückt dich schwer,
Ich kann nicht nach Hause
Hab keine Heimat mehr.*[13\(175\)](#)

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / NÉMET - MAGYAR EGYÜTTÉLÉS II. / Tóth Imre: ELÚZÖTTEK ÉS ITTHON MARADOTTAK Beszélgetés Walter Dezsővel, Sopron Megyei Jogú Város polgármesterével

261 Tóth Imre: ELÜZÖTTEK ÉS ITTHON MARADOTTAK
Beszélgetés Walter Dezsővel, Sopron Megyei Jogú Város polgármesterével

Tisztelt Polgármester Úr! A Soproni Szemle következő száma a magyar–német történelmi együttélés XX. századi fejezetével foglalkozik. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy közös múltunknak ez volt a konfliktusokkal leginkább terhelt időszaka. A század sok tragikus fejleménye között az egyik legdrámaibb esemény a németek elűzése, vagy ahogy máig emlegetjük: a kitelepítés volt. A kényszerintézkedések az Ön családját is érintették. Úgy hisszük, nem érdektelen megosztani az olvasókkal, hogy személyes élményei alapján hogyan látja Sopron polgármestere ma ezt a problémát. Mindenekelőtt azonban az érdekelne, miként befolyásolta szülei, rokonai, ismerősei sorsát a kitelepítés? Milyen emlékeket őriz családja a második világháborút követő évekkel kapcsolatban?

Életkoromból adódóan közvetlen élményeim nincsenek a kitelepítésekről. Családom, ismerőseim azonban átélői és elszenvedői voltak az eseményeknek. Apámat felvették ugyan kitelepítendőök listájára, ám később magyar származású felesége miatt mentességet kaptak. Jellemző, hogy keresztapámat, dr. Walter Károlyt úgy vették fel a kitelepítésre kötelezettek listájára, hogy ő közben szovjet fronton teljesített szolgálatot mint orvos a Don-kanyarnál. Ez ráadásul nem számított egyedi esetnek. Sokaknak – kis gyermekeknek, feleségeknek – kellett elhagyni a hazájukat úgy, hogy a családfő fogságban volt. Mire az apa hazatért, senkit sem talált itthon a családtagjai közül.

A németeknek voltak valós bűneik is, amelyek szinte fatalisztikusan torkollottak megtorlásba. A vétségeket azonban nem lett volna szabad a teljes németiségre vonatkoztatni. Azt mindenesetre tudnunk kell, hogy a korszakot kölcsönösen felkorbácsolt indulatok jellemezték. Magyaroként sem lehetett szorongás nélkül látni, hogy miközben Európa-szerte katonacsizmák ropogtak, Volksbundisták masíroztak a Kossuth Lajos utcán a Deutsches Haus irányába. Ugyanakkor óriási lelki fájdalmat érezhettek a háború után azok a németek, akik, ha nem is tudtak rendesen magyarul beszélni, azt vallották: „Ich bin Ungar”

A család élményei alapján milyennek ítéli a városvezetés, az egyházak (különösen az evangélikusok), esetleg egyes pártok akkori hozzáállását a kérdéshez? Mit gondol, próbáltak-e segíteni a bajba jutottakon?

Saját családom példája is azt mutatja, hogy a város lakossága, vezetése segíteni próbált. Húzták-halasztották a kitelepítést. Családunkban és azon kívül is sokan voltak olyanok, akikért a város prominens személyiségei jártak közben. Sokszor a vonatkozó szabályozás megfelelő részének ismerete is segített. Jó néhányan kerültek viszont vagonokba amiatt, hogy nem olvasták a rendelet szövegét, és nem tudták magukra alkalmazni a mentességről szóló rendelkezéseket. Mi ugyan maradhattunk, de a házat, amelyben laktunk, el kellett hagynunk. A család földjeit elvették, s helyettük sokkal értéktelenebb csereingatlanl kellett beérnünk. Gyerekként átéltem, hogy az apám kabátjában a szomszéd [262](#) járt, biciklijén is a helyünkre telepített csendőr családtagjai kerekeztek. Szólni azonban természetesen nem mertünk, örültünk annak, hogy itt lehettünk.

Más történelmi példákból ismerhetjük, hogy a politika milyen módon alkalmazta a tömeglélektan módszereit arra, hogy kriminalizálja egyes társadalmi, vallási vagy politikai csoportok tevékenységét, vagy puszta létüket is megkérdőjelezze. Emlékszik-e arra, hogy mennyire sikerült felkelteni helyi

társadalom ellenszenvét – esetleg gyűlöletét –, illetve a soproni németek büntudatát a háború után?

A helyi németek nem fogadták el, hogy bűnösök lennének, bár ezt megpróbálták beléjük sulykolni. Azt hiszem, ezt a kollektív bűnösséget soha nem ismerték el, emiatt büntudatot nem is éreztek, félelmet azonban – az itthon maradottak nevében beszélek – igen. A szorongás légköre bennünk is mély nyomokat hagyott. Az 1950-es években állandóan azzal ijeszgettek minket gyermekeket, hogy ha németül beszélünk, édesapánkat elviszik. Nagyanyám, aki rosszul beszélt magyarul, mindig németül szólt hozzám, mire én magyarul válaszoltam. Ezek maradandó emlékek. Elmondhatom, hogy – bár értem és korábban németországi tartózkodásom idején beszéltem is a nyelvet – máig nem sikerült levetkőznöm ezeket a gyermekkori gátlásokat, és ma is nehezen szólalok meg németül. Soproniként és német származásuként azt hiszem, a mi generációnk tagjai sokkal jobban érezték azoknak a börtönkapuknak a létét is, amelyek Magyarországot annak idején elválasztották a szabad világtól. Mindezzel együtt is hazánknak éreztük az országot s sajátunknak a várost. Nekem többször is alkalmam lett volna elhagyni Sopront. Először 1956-ban kisserként, később 1972-ben az olimpia idején, amikor először utazhattam nyugatra. 1985-től pedig, amikor Németországban dolgoztam, számtalan alkalom kínálkozott volna a kintmaradásra. Siegen város alpolgármestere személyesen ajánlott segítséget és anyagi támogatást a kitelepedésemhez. Mindannyiszor hazajöttem, még ha tudatában is voltam a velünk történeteknek. Máig azt vallom, hogy mindenkinek, akinek csak lehet, ott kell boldogulnia, ahol megszületett és felnevelték.

Érezte-e más hátrányát – esetleg előnyét – a származásának a későbbiekben? Mire emlékszik ezzel kapcsolatban iskolaéveiből?

Az iskolában pro és kontra is lehetett érezni. A korábban említett félelmek mellett az is jellemző volt, hogy evangélikus, német tanáraink nagyobb empátiával közeledtek hozzánk. Mindent egybevetve úgy látom, hogy az intézkedések a kitelepítettekben és az itt maradottakban is óriási megrázkódtatásokat okoztak. Iskolatársak, szomszédok szenvedtek a szétszakítatás miatt, nem beszélve természetesen a családokról, amelyek a legnagyobb traumát élték át.

Az elszakított barátok, ismerősök végleg elveszettek tűntek. Tartottak-e kapcsolatot a kitelepítettekkel?

Igyekeztünk a legkülönbözőbb módon kapcsolatot tartani egymással. Előfordult, hogy azok, akik Ausztriába kerültek, csak azért váltottak jegyet az ebenfurthi vasútra, hogy menet közben Sopronon átutazva kinézhesenek a fülke ablakán. Megrázó volt, ²⁶³ hogy amikor megtudtuk, melyik szerelvényel haladnak át a városon, apámmal ott álltunk a Batsányi utcai sorompónál, és vártuk, hogy a felhúzott kocsiablakon át egy pillantást válthassunk rokonainkkal, ismerőseinkkel. Amikor már mód nyílt rá, természetesen leveleztünk is egymással. Apám két legjobb barátjával, a kitelepített Kasztner Samu bácsival és Freiler Rudi bácsival személyesen is találkoztam 1973-ban. Az akkori tanácselnök-helyettes, Kocsis József segített abban, hogy a két idős embert beengedjék a városba. Szívemarkoló volt látni, hogy amikor egykori házukat, szőlőjü-ket felkerestem velük, mindketten sírtak.

Fiatalon megismerve a város belső viszonyait, hogyan látja, milyen konfliktusok származtak abból, hogy a politika erőszakkal belenyúlt a helyi társadalom évszázado-kon át kialakult szövetébe és megbontotta az itteni szerves gazdálkodási kultúrát és szokásrendszert?

Sok konfliktust jelentett az elűzöttek helyére hozott „telepesek” és az itt maradottak kapcsolata. A Sopron környékéről vagy távolabbról érkezett betelepülők nemcsak házakat, hanem teli hordókkal álló pincéket, szőlőket kaptak meg. Az újonnan érkezettek ráadásul más termelési szokásokat hoztak magukkal, és más mentalitást képviseltek. Tudott dolog volt, hogy a szövetkezetesítés idején az egykori gazdapolgárokat a

Haladás, a telepeseket pedig a Dózsa Termelőszövetkezetbe léptették be. Amikor azután a két szövetkezetet összevonták, konfliktusok tömege keletkezett abból, hogy az egy brigádba kényszerített „régiek” és „újak” nem tudtak együttműködni. A gazdapolgárok generációkon keresztül önálló gazdálkodást folytattak, míg a sokszor nincstelen, birtok nélküli – főleg szántóföldi termeléssel foglalkozó – magyar telepeselek előtt javarészt ismeretlenek voltak a szőlőművelési, bortermelési kultúra elemei, de egyéb gazdálkodási szokásaik is eredendően mások voltak. Ezek a konfliktusok is hozzájárultak ahhoz, hogy sokan elhagyták a szőlőművelést, és az iparban helyezkedtek el.

Saját és szakmám szemszögéből úgy látom, rengeteg mozzanatot kell újraértékelnünk és számos belénk rögzült sztereotípiával kell szakítanunk ahhoz, hogy történelmünknek ezt a gyászos fejezetét megismerjük és feldolgozzuk. Hogy látja, hogyan áll vajon e kérdéssel a helyi társadalom, a magyar és német lakosság idehaza és a határon túl?

Mély meggyőződésem, hogy a város még ma sem heverte ki a kitelepítésből fakadó károkat. Biztosan el kell telnie két generációnak, hogy a társadalom higgadtan, sérelmek nélkül tudjon visszatekinteni az eseményekre, és utódaink már nyugodtan nézhessenek egymás szemébe. Személy szerint rendkívül fontosnak tartom a magyar identitás megőrzését az Európai Unióban. (Legutóbb például azért jártam Finnországban, hogy az 1986-ban megkötött testvérvárosi szerződés egyik pontját – amely szerint Sopron és Seinäjoki között a kapcsolattartás nyelve a német – módosítsuk, és a finn illetve a magyar nyelvet tegyük hivatalossá.) Mindeközben azonban az érintettekkel együttműködve dolgozunk a magyar, német, horvát és más itt élő nemzetiségek kiegyensúlyozott, békésebb együttélése érdekében. E törekvések megvalósításában talán saját múltam, otthonról hozott tapasztalataim is segítenek.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely

Műhely

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei*

264 [Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei*\(176\)](#)

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / Bevezetés¹

Bevezetés¹(177)

Magyarország történelmi városai általában a fallal körülvett belvárosból avagy városmagból és az azokat övező „váralji” településekből, történelmi külvárosokból álltak, illetve állnak. 1945 után ezek a korábban egymással szorosan együtt fejlődő városnegyedek eltérő fejlődési pályára léptek. Ennek okai a teljesség

igénye nélkül a következők. A szocialista, extenzív iparfejlesztés óriási népességvándorlást indított el a városok irányába, amelynek következtében a városfejlesztés ugyancsak extenzív, mennyiségi irányba mozdult el, s a folyamat az 1970-es évek közepére az iparosított, tömeges, államilag vezérelt lakásépítésben kulminált. Mindeközben a történelmi-kulturális, művészeti alapokból építkező műemlékvédelem fokozatosan, az egyedi emlékek, építmények védelmétől előbb a történelmi városmagok, majd a települések egészének védelméig jutott, illetve jut el, mert e fejlődési folyamat még ma is tart.

Az építész szakma sokáig pozitívan értékelte, hogy az általános európai gyakorlattól eltérően a műemlékvédelem az 1950-es években átkerült a kulturálistól az építésügyi tárcához. Ettől még hatékonyabb műemlékvédelemben reménykedtek. A fő irányító szerv, az 1957-ben megalakított Országos Műemléki Felügyelőség az Építésügyi Minisztérium alá tartozva viszonylag nagy önállósággal rendelkezett. Majd két évtizedes gyakorlat után azonban többek számára világossá vált, hogy a tervezés szintjén a műemlékvédelem és a városrendezés áhított egysége, összhangja korántsem valósult meg, a műemlékvédelem több városunkban számtalan csatát „vesztett el” az építésüggyel szemben. A városokban többnyire egyidejűleg létezett a történelmi, műemléki szemléletű, valamint a „haladó”, a múltba vissza nem tekintő városrendezés, előbbi jobbra a szűken kijelölt műemléki jelentőségű területeken belül, utóbbi azokon kívül. Meg kell azonban említeni azt is, hogy a történetek alakulásában nagy szerepe volt a felsőbb szintű fejlesztési akaratoknak, politikai, gazdasági nyomásnak is.²⁽¹⁷⁸⁾

265 Mindezek többek között azt is eredményezték, hogy a történelmi külvárosok – amelyek rendre kívül maradtak a műemléki területeken – városaink többségében áldozatul estek a tömeges lakásépítésnek. A belvárosi épületállományhoz hasonlóan avultnak, korszerűtlennek, ám művészetileg kevésbé értékesnek ítélt városrészeket nem mentette, menthette meg a műemlékvédelem, elsősorban a fenti tényezők miatt. A tapasztalatok azt mutatják, hogy elsősorban azokban a városokban tűntek el a „váraalji” településrészek, amelyek magasabb helyet foglaltak el a településhierarchiában, s így több fejlesztési forrásban részesültek.³⁽¹⁷⁹⁾ A legszélsőségesebb példa Veszprém és Székesfehérvár.

Sopron a szerencsések közé tartozott. Habár megsemmisítő hatású tervek városunk tárgyalt negyedeire is készültek,⁴⁽¹⁸⁰⁾ elegendő pénz nélkül nem formálhatták át gyökeresen a történelmi külvárosok területét.⁵⁽¹⁸¹⁾ Az is igaz, hogy – ugyanezen okból – műemléki helyreállítást is csak kisebb számban végeztek, s elsősorban akkor, ha a belvárosban elsősorban jogi problémák miatt nem lehetett megvalósítani a tervezett feladatokat. A külvárosokban tehát nem folyt a belvároshoz hasonló, átfogó városrehabilitáció – az 1971-re elkészült rendezési terv ellenére –, ami azt eredményezte, hogy a kedvezőtlen folyamatok egyre inkább éreztették hatásukat, s e negyedek vészesen leszakadtak. Mindezt jól mutatták az 1990-es népszámlálási adatok. Az azóta eltelt bő egy évtizedben történtek alapján kedvező jelek is megfigyelhetők, részben Sopron földrajzi fekvésének, szerencsés társadalmi-gazdasági helyzetének köszönhetően.⁶⁽¹⁸²⁾

A jelen tanulmány több céllal íródott. Egyrészt Sopron történelmi városrészeiben végzett korábbi vizsgálataimnak mintegy előremutató, a jövőbe tekintő összefoglalása: az elméleti megközelítés megpróbál gyakorlatias válaszokat adni az általa feltárt problémákra, a velük kapcsolatban feltett kérdésekre. Másfelől nem csupán bemutatni, megértetni, illusztrálni kíván valamit, hanem elgondolkodtatni is: Milyen kép él bennünk Sopron történelmi külvárosairól (a településkép, a helyi társadalom stb. tekintetében), s hogyan vélekedünk e városrészek jelenlegi helyzetéről? Milyen jövőt képzelünk számukra, milyen történelmi külvárosokat szeretnénk? Képletesen szólva: merre kanyarodjék a részházak által nagyban meghatározott sajátos külvárosi fejlődési út?

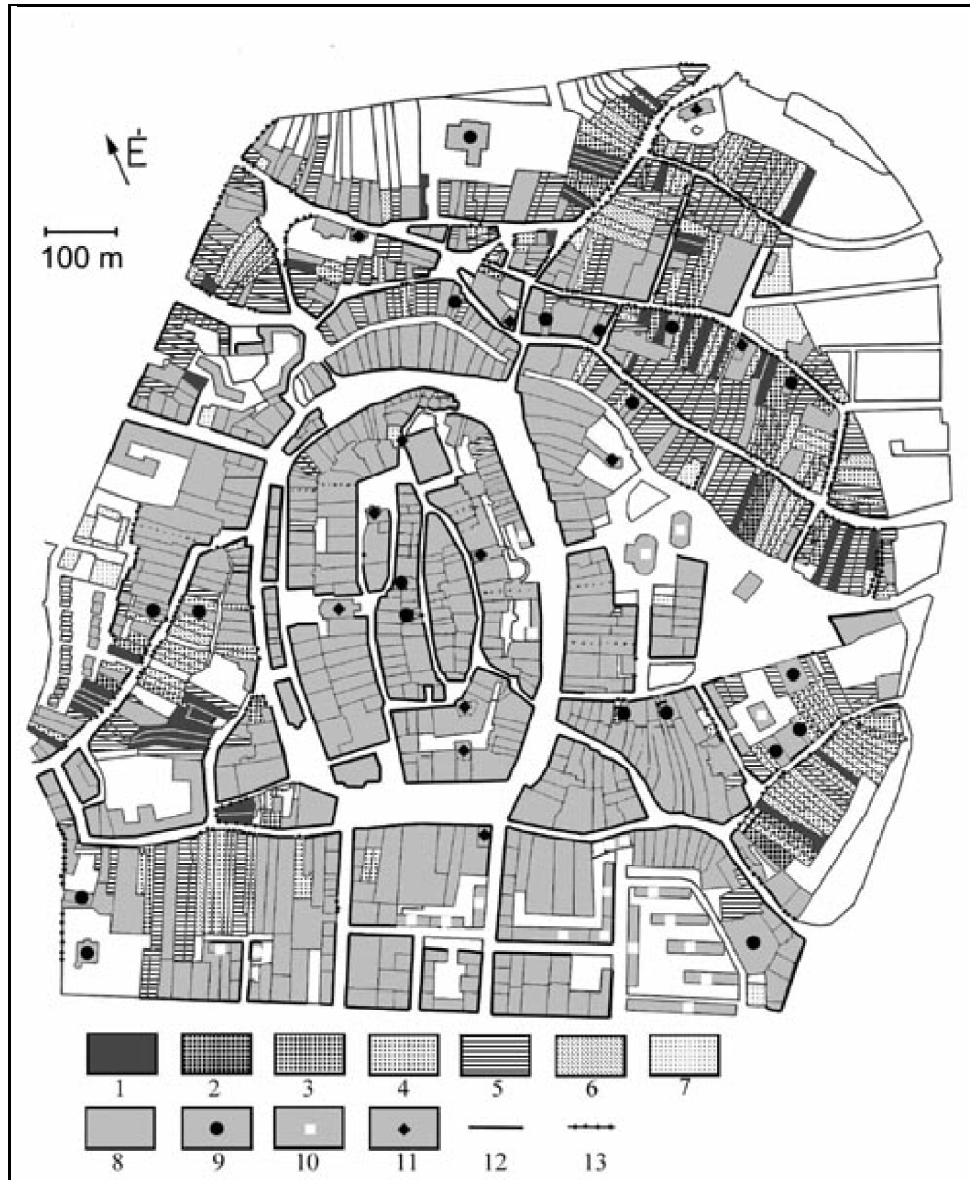
A szakirodalom mindezidáig elvétve tette fel ezeket a kérdéseket, ezért válaszokkal is ritkán találkozhatunk.

E dolgozat most kísérletet tesz egy kívánatosnak vélt jövő felvázolására, és az annak eléréséhez szükséges teendők összegyűjtésére.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / A külvárosok helye és szerepe Sopron életében és településképében

266 A külvárosok helye és szerepe Sopron életében és településképében

Megkockáztatható, hogy Sopron külvárosainak településképe az egyik legkarakteresebb Magyarországon. Kőszeg német külvárosi negyede, vagy Veszprém megmaradt, Séd-parti, Templom-dombi, „váralji” településrészei a jelleget, egységességet, kiterjedést tekintve elmaradnak mögötte. Mindezt illusztrálja a házak utcafronti képét tipizáló ábra: a történelmi külvárosok urbanisztikai értékét az a változatosság adja, amely a várost járó érdeklődőt a falusias, oromzatos házaktól a fokozatos átmeneti formákon át a városias, egy vagy két emeletes polgári házakhoz vezet (1. ábra).

1. ábra. Beépítési viszonyok. 2001. december. (Saját felmérés alapján.) Földszintes házak (1-7.): 1. Oromzatos, nyeregtetővel; 2. Oromzatos, félnyeregtetővel; 3. Kontyos, nyeregtetővel; 4. Kontyos, félnyeregtetővel; 5. Utcával párhuzamos gerincű; 6. Átmeneti típus; 7. Egyéb Többszintes házak (8-11): 8. Utcával párhuzamos gerincű; 9. Egyéb forma; 10. 1945 után épült tömbszerű ház; 11. Templom, egyéb torony; Utcakép: 12. Zárt sorú beépítés, ha nem az utca vonalán fut: a ház attól beljebb található; 13. Falazott kapu, vagy kőkerítés

267A külvárosok a történelmi időkben lassan telítődtek városi szerepkörökkel. Mindvégig domináns maradt az őstermelő lakosság által meghatározott mezőgazdasági jelleg, a központi funkciók közül elsősorban a szociális és az oktatási telepedett meg.

A történelmi városrészt ábrázoló funkcionális városmorfológiai modell a legfőbb beépítési jellegzetességeket a fő funkciókhoz kapcsolja. A Belváros e tekintetben is egységes, ahol az örökös városközponti szerepkörök: közigazgatás, vallás, továbbá kultúra, oktatás mellett a lakófunkció is nagy

jelentőségű maradt. A Várkerület övében két funkcionális alövezet különíthető el: a 18. században véglegesen „piaci” központtá váló északkeleti félkör, illetve a döntően lakóterületként szolgáló, de városközponti, elsősorban kulturális szerepkörökkel is felmutató délnyugati rész.

A Külvárosokban morfológiai alapon megkülönböztethető a döntően városias beépítésű, és a jellemzően falusias beépítésű, „hóstát” jellegű övezet. A városias karakterű részekben belül lehatárolhatóak a zárt, vagy többé-kevésbé zárt üzletsorral jellemezhető, s így szerepkörükkel a Várkerülethez kapcsolódó területek is. A falusias, „külvárosi magokat” egyértelmű specializáció hiányában nem osztottam tovább. Mindezeket túl megkülönböztettem a lakótelepeket, a szabadon álló, és/vagy tömbös beépítésű városrészeket is. Az így meghatározott hét kategória közül az első négy alkotja a városközpontot, a maradék pedig a belső lakóövet (2. ábra).

2. ábra. A történelmi városrész funkcionális morfológiai térképe. (Saját szerkesztés.) *Városközpont (1–4)*: 1. Belváros (igazgatás, vallás, kultúra, lakófunkció); 2. Várkerület (anyagi szolgáltatások); 3. Várkerület (kultúra, lakófunkció); 4. Külváros (döntően városias beépítésű funkcióival a Várkerülethez kapcsolódó részek) *Belső lakóöv (5–7)*: 5. Külváros (döntően városias beépítés, lakófunkció); 6. Külváros (döntően falusias, hóstát jellegű beépítés, lakófunkció); 7. Lakótelepek.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / Jövőképek

268 Jövőképek

A jövőképkalkotás a jövőkutatás egyik ága, amikor nem a meglévő helyzet alapján prognosztizáljuk a várható jövőt, hanem lehetséges jövőbeni állapotokat tétélezünk fel, s azoknak az elérési vagy éppen elkerülési módját, lehetőségeit vizsgáljuk. Mindezek a tevékenységek a fejlesztési, stratégiai, illetve műszaki tervezés alapjául szolgálhatnak. A jövőképkalkotás lényege esetünkben tehát az lehet, hogy néhány alternatívát vázoljunk a történelmi külvárosok jövőbeli – 10–15 év időtávlatban tekintett – állapotát illetően, majd a fejlesztési lehetőségeket megadva biztosítsuk annak lehetőségét, hogy a legkedvezőbb változat valósuljon meg.

A negatív jövőképben egy karakterét véglegesen elvesztett, már-már jellegtelen városrész jelenik meg. Létrejöttének oka elsősorban az, hogy az épületállomány döntő része leromlik, ami a lakókörnyezet erkölcsi avulásával együtt a helyi lakosság kicserélődését, a módosabbak elköltözését indukálhatja. Emiatt elhalnak, elmaradnak a magánérs, majd a közösségi fejlesztések is, végeredményben egy „slumosodási folyamat” indul meg. A városrész pedig a társadalmilag kirekesztettek, szegények és idősek lakhelyévé válik, ahol a társadalmi devianciák is megjelennek. A kedvezőtlen tendenciák odáig vezethetnek, hogy általánossá válnak a bontások, végső esetben a műemlékek esetében is, és a városvezetés kényszerűen alkalmazkodva hagyja, hogy a fejlesztő erők hatására az épületállomány úgy cserélődjön ki, hogy a városrészek elvesztik karakterüket. Legrosszabb esetben a telekszerkezet is sérüléseket szenvedhet.

Egy pozitívabb jövőkép szerint a jelenleg tapasztalható mérsékelt magánérs megújulás megerősödik, azonban megfelelő városfejlesztési és -rendezési szabályozók működtetése híján a városrészek arculata heterogénebbé válhat, hiába állítják helyre a kisebb számban megtalálható műemlékeket is.

A legpozitívabb jövőképben, a magánérs fejlesztéseket a városfejlesztési intézkedések megfelelő mederben tartják, a megújulás indokolatlan bontások nélkül megy végbe, s a városfelújításban a közszféra, az önkormányzat is aktívan – saját beruházásokkal, pénzeszközök mozgósításával, a városmarketing szervezésével stb. – szerepet vállal. A külvárosok megőrzik, visszanyerik eredeti arculatukat, s kellemes lakókörnyezetté válnak a Belváros közelségét kereső középrétegek számára. A szűkebb és tágabb helyi társadalom pedig identitásába beépíti a „helyet”, a városrész karakterét, s ezáltal a külvárosok mára ugyancsak megkopott szellemisége, a *genius loci* is erősödni fog.⁷⁽¹⁸³⁾ Mindezen folyamatok révén az egész város is gazdagodna, a soproni lakosság többségének „mentális térképén”⁸⁽¹⁸⁴⁾ a történelmi ²⁶⁹külvárosok helyén nem fehér foltot találnánk. E jövőképben mind a helyiek, mind a látogatók, turisták Sopron-imázsában szerepelnek a Belvárost övező értékes városrészek.⁹⁽¹⁸⁵⁾

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / A történelmi külvárosok helye Sopron városfejlesztési elképzeléseiben

A történelmi külvárosok helye Sopron városfejlesztési elképzeléseiben

A konkrét fejlesztési elképzelések, teendők kifejtése előtt meg kell vizsgálnunk, hogy az eddigi településfejlesztési és -rendezési dokumentumok milyen mértékben foglalkoznak a történelmi külvárosokkal, ismerik-e azok problémáit?

A településszerkezeti terv a történelmi külvárosokat a Belvárossal együtt rehabilitációs területeknek jelöli meg. A településfejlesztési koncepcióban központi helyen a Belváros rehabilitációja áll, a Szent Mihály-dombi, tehát az északi, keleti külvárosokat, mint városképi szempontból fontos városrészeket említi meg, amelyek Sopron karaktere szempontjából lényegesek. A településrendezési tervezésben a Szent Mihály-domb már az 1970-es évek óta mint önállóan kezelt városrész szerepel.¹⁰⁽¹⁸⁶⁾ A ma hatályos részletes szabályozások között is mint önálló dokumentumot találjuk a Szent Mihály-domb részletes rendezési tervét. Ez a tervelőzményekhez hasonlóan a vendéglátó- és borturizmus kiszolgálására látja alkalmasnak az Ikvától északra elterülő külvárosokat. A tervezés még a rendszerváltás előtti pénzügyi, jogi feltételek között indult meg, így alapos, az épületek szintjén folyó – a megújulás lehetőségeivel tehát fizikai oldalról foglalkozó – feltáró munka kezdődött. A rendszerváltás és a megváltozó körülmények miatt azonban a tervezés eredményét, a rendezési tervet csak 1998-ban fogadta el az önkormányzat.¹¹⁽¹⁸⁷⁾

A „maradék” történelmi külvárosok, illetve a Belváros és a Várkerület területét a később, már új jogi keretek szerint készült „Sopron – Belváros és kapcsolódó történelmi városrészek” c. szabályozási terv és helyi építési szabályzat fedi le. E terv, vélhetően a településfejlesztési koncepció hiányosságai miatt, maga is jelentős koncepcionális háttérrel rendelkezik. A fejlesztési elképzelések középpontjában természetesen a Belváros revitalizációja áll, azonban a történelmi külvárosok karakteres területei mint városi funkciókkal (kultúra, oktatás, idegenforgalom) fejlesztendő, és ennek nyomán felértékelődő lakóterületek jelennek meg, amelyek a Belvárossal való kapcsolatok erősítése nyomán segíthetik annak fejlesztését.

A figyelem közvetetten és közvetve tehát elsősorban a Belvárosra irányul. A város településfejlesztési koncepciója a történelmi külvárosokkal nem foglalkozik, a tervezés mélyebb szintű dokumentumai, így a részletes rendezési tervek, illetve szabályozási tervek e hiányokat pótolni igyekeznek. A soproni városrendezési tervek diszharmoniaja tehát abban van, hogy a szabályozási tervek koncepcióban megelőzik a településfejlesztést. Különösen az utóbb tárgyalt dokumentum jellemezhető éles szemléletbeli változással, amikor „nyit” a kevésbé értékes épületállományúnak ítélt – a Szent Mihály-dombon kívüli – történelmi külvárosok, saját szóhasználatában a „belvárosi gyűrű” felé. Dolgozatom elkövetkező részével a településfejlesztés hiányait orvosolandó, ²⁷⁰ megpróbálom némileg egységes, koncepcionális keretbe foglalni a történelmi külvárosokkal kapcsolatos feladatokat.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / Fejlesztési megfontolások, gondolatok

Fejlesztési megfontolások, gondolatok

Sopronnak szüksége van a történelmi külvárosokra, szükség van e városrészek egységes fejlesztésére. A város abban a szerencsés helyzetben van, hogy a „váralji település”, a Belvárost övező városrészek hosszú évszázadok organikus fejlődése után épületállományukban nagyjából épségben fennmaradtak, helyükön nem emelkedtek (illetve csak kis részben) új városnegyedek, lakótelepek. A helyi társadalom életében, a

város szellemiségében azonban a német őslakosok kitelepítésével súlyos törés következett be. Tudatos menedzseléssel, közösségfejlesztéssel az egykori szellemiségből még átmenthető valami az átalakult helyi társadalom számára is. Hiszen a lokálpatriotizmus ugyanúgy tanulható, tanítható, mint bármi más, ennek naponta tanúi lehetünk.

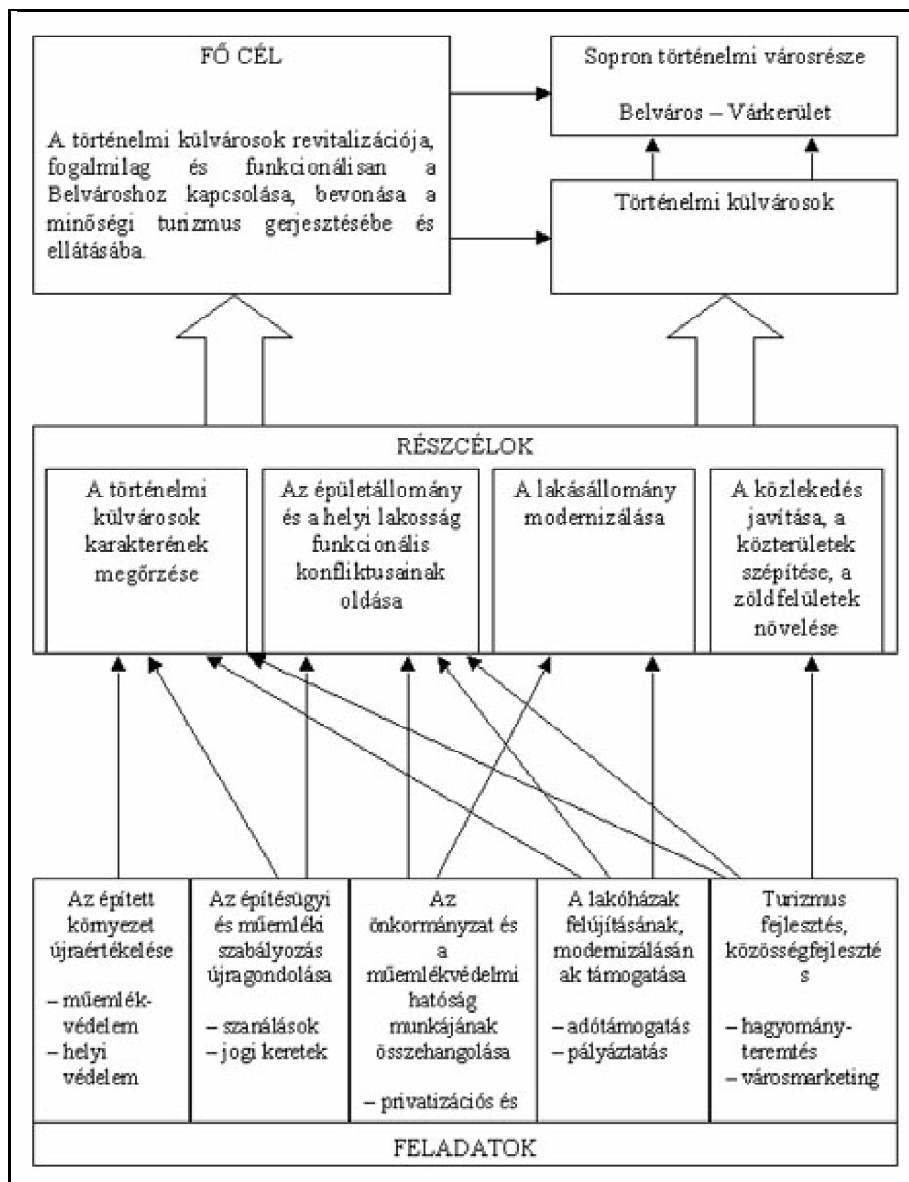
Céлом nem az, hogy a Belváros fejlesztése helyett a külvárosokét ösztönözzem, hanem hogy egyáltalán ráirányítsam a figyelmet utóbbi szükségességére. A külvárosi beavatkozásoknak ugyanis leginkább a belvárossal párhuzamosan kellene megtörténnie. Hiszen több probléma, részfeladat hasonló a két városrészben. A szociális lakójelleg mindkét terület problémája, ugyanúgy, mint a funkcionális hiányosságok. Évtizedek óta folyik a belvárosi hármás várfalgyűrű sétányosítása, rekonstrukciója, az új rendezési tervek viszont a külső városfal egyes szakaszainak a kibontását ösztönöznék.¹²⁽¹⁸⁸⁾ Szintén napirenden van a Várkerület északi és keleti felének sétányosítása, illetve forgalomváltoztatása. Ez szintén új elemeket vihet bele mind a Belváros, mind a Külvárosok fejlesztésének, fejlődésének menetébe.

Sopronnak döntenie kell: a Belváros revitalizációja a külvárosokkal együtt, vagy azok nélkül történjék-e meg. Fel kell tennünk a kérdést, lehet-e egyáltalán másként? E mondat mögött nem csupán az egyidejűség kérdése rejlik. Azt is el kell határozni, hogy a Belvárossal együtt gondolkodunk-e, amikor a külvárosokat fejleszteni akarjuk, az-e a cél, hogy a történelmi Belváros mellett a történelmi külvárosok is valódi értéküknek megfelelően újuljanak meg. Egyszerűen – a mai Sopront szem előtt tartva – akarjuk-e, hogy a „történelmi városrész” fogalma kiterjedjen a külső városfalakig?

A fő cél a fentieket elfogadva, illetve azokkal összefüggésben: A történelmi külvárosok revitalizációja, fogalmilag és bizonyos mértékig funkcionálisan a Belvároshoz való kapcsolása, lehetőség szerinti bevonása a minőségi turizmus gerjesztésébe és ellátásába. Ehhez kapcsolódó célok:

1. A történelmi külvárosok karakterének megőrzése, jellegvédelem¹³⁽¹⁸⁹⁾
2. Az elavult épületekben élő helyi lakosság használati konfliktusainak oldása
3. A lakásállomány modernizálása
4. A közlekedés javítása, a közterületek szépítése, a zöldfelületek fejlesztése.

A fejlesztési célok elérése érdekében tett javaslatok, végrehajtandó feladatok (3. ábra):

2713. ábra. A fejlesztési célok és feladatok kapcsolata

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / Fejlesztési megfontolások, gondolatok / 1. Az épített környezet újraértékelése

2721. Az épített környezet újraértékelése

Ennek során egyrészt felül kellene vizsgálni a műemlékjegyzéket, a külvárosi épületállomány műemléki feltártsága a Belvárosénál ugyanis jóval kisebb. Másrészt be kell fejezni az évek óta húzódó, törvényi keretek által is támogatott, helyi védelemmel kapcsolatos önkormányzati rendelet kidolgozását (annak jogi és gazdasági háttérét is), s a Közgyűléssel való elfogadtatását. A városrész-szintű rendezési tervek helyi

védelemre javasolták a jellemző utcaserkezetet, a helyi történelmi szempontból értékes, de nem műemlék házakat, s a „kontúrazonos” épületeket is.¹⁴⁽¹⁹⁰⁾ Ha a helyi védelem fokozata beépülne az országos védelem és a „védelem-nélküliség” közé, jogszabály által is biztosítva lenne a gazdanegyedek karakteres utcaképeinek megőrzése. (Ezt az említett rendezési tervek részben azzal teremtik meg, hogy megszabják a beépítési módot, s az újonnan épülő házak magasságát korlátozzák, vagy a szomszédos telkek beépítési magasságában maximálják.)

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / Fejlesztési megfontolások, gondolatok / 2. Az építésügyi és műemléki szabályozás újragondolása

2. Az építésügyi és műemléki szabályozás újragondolása

Az előző feladat végrehajtása után lehetővé válik az, hogy csak a valóban értékes épületrészek legyenek műemléki védelem alatt. A részházak itt előnyben vannak, ugyanis esetükben a romos részeket, gazdasági épületeket – amennyiben azok semmiféle kulturális, történelmi, művészeti értékkel nem bírnak – egy adminisztrációs lépés után könnyen szanálni lehet, a lakók igényeinek megfelelően. Nem részházak esetén viszont ez már nehezebb, a műemléki nyilvántartás ugyanis helyrajzi szám-alapú. A fentebb említett építésügyi újraértékelés azonban arra is módot adna, hogy ilyen esetekben is ki lehessen szűrni a nem odaillő, értéktelen háztoldalékokat.

Az újjáépítéseket, illetve a védelem alatt nem álló épületek esetén az építési tevékenységet is szabályozni kellene, hogy biztosítva legyen a meglévőhöz való illeszkedés. Az építésügyi kereteket a rendezési tervekben vagy az egész városra hatályos helyi védelemről szóló rendeletben lehetne meghatározni. Olyanokra kell itt gondolni, mint a tetőcserepek színe, a tetőtéri ablakok formája, a homlokzatokon használt anyagok, színek, díszítések köre (kőkeretek, homlokzati díszek, szoborfülkék), a nyílászárók formája, anyaga. Ösztönözni kellene pl. a házak homlokzatát, annak arányát rendre elrontó – a korabeli építőanyag választékot és az építetők ízlését is tükröző – háromszögű „Tüzép ablakok” kicserélését, az oromzatos házaknál az egy ablakos helyett az eredeti, kétablakos homlokzati rend visszaállítását. Mindezen beavatkozások természetesen részletes épülettörténelmi kutatásokat is igényelnének. Nagyon fontos e téren is a lakossági kommunikáció, és a „valamit valamiért” elve: szigorúbb szabályozásért cserébe valahol engedményeket, ellentételezést kell tenni. Ez lehet például helyi adómentesség, többletköltség-átvállalások, támogatások, de számos más konstrukció is kialakítható.

Az építésügyi szabályozással összefüggő másik tétel a részházak fejlődésén alapszik. A részház-képződés folyamata a 19. században tetőzött, a ma ható folyamatok a ²⁷³részházak megszűnése irányában dolgoznak.¹⁵⁽¹⁹¹⁾ Amennyiben a lakóter-igények növekedését természetes folyamatnak tekintjük, segíteni kell annak kibontakozását.¹⁶⁽¹⁹²⁾ (Részházakban lehet elővásárlási jogot biztosítani a szomszéd telektulajdonosnak, szakmai tanácsadást nyújtani, és közvetíteni telekkonfliktusok megoldásában.) Az ideális az lenne, ha minden földszintes gazdaházban csak egy-két család lakna, amely a kiindulási állapothoz jelentene visszatérést. Mindezen fejlődési vonal segítése azonban nem mehet az értékes külvárosi településkép rovására. Védeni kell a hagyományos „részházas” morfológiát, a telekjogi korszerűsítések mellett meg kell őrizni a több kicsi épületből álló gazdaudvarok intimitását. A mai technikai színvonal mellett ez egyáltalán nem lehetetlen.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak

fejlesztési lehetőségei* / Fejlesztési megfontolások, gondolatok / 3. Az önkormányzat és a műemlékvédelmi hatóság munkájának összehangolása

3. Az önkormányzat és a műemlékvédelmi hatóság munkájának összehangolása

A legtöbb bérlakás a külvárosokban is műemlék-épületekben van. A műemlékvédelem a legtöbb műemlékház esetében tiltja a lakások elidegenítését (lehet, hogy így akarja megakadályozni az életképtelen társasházak létrejöttét). Meg kell vizsgálni, hogy valóban minden esetben jobban szolgálja-e a házak felújítását, funkcióváltását, stb., ha azok önkormányzati tulajdonban maradnak. A szociális bérlakások jelenléte nem méltó a műemlékekhez, a műemléki elvekhez. (E kitétel még inkább érvényes a Belvárosra.) Mindezekkel összhangban lehetséges az önkormányzat telek- és lakáspolitikájának módosítása. A műemléki szociális bérlakások kiváltása, illetve a bérlakás-üzemeltetés profitérdekelte tetele az önkormányzati bérlakásépítéssel történhet meg.[17\(193\)](#) Megfontolandó az is, hogy mit lehet az önkormányzatnak gazdaságosabban fenntartani? Vegyes tulajdonú lakóházakban, illetve részházakban lévő bérlakásokat, vagy pedig teljesen önkormányzati tulajdonú bérházakat? Rendezni kell továbbá az elszórva „kallódó” önkormányzati telkek sorsát is. Privatizációra érdemesek ezek, és a részházakban lévő legtöbb bérlakás is.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / Fejlesztési megfontolások, gondolatok / 4. A lakóházak felújításának, modernizálásának támogatása

4. A lakóházak felújításának, modernizálásának támogatása

A helyi védelem alá vont épületek esetében – a korlátozások ellenszolgáltatásaként – a műemlékekhez hasonlóan létre kell hozni egy adótámogatási rendszert. De ilyen rendszer az épületek értékétől függetlenül is kiépíthető. Támogatni kell a tetőtér-beépítéseket is az épített környezethez alkalmazkodó módon, ugyanígy ösztönözni, illetve tanácsolni kellene minden építészeti beavatkozás esetén a helyes anyag-, szerkezet- és formaválasztást. Pályázatok, pénzügyi alapok is létrehozhatók a házak helyreállításának [274](#)támogatására.[18\(194\)](#) Természetesen, minden ilyen beavatkozás a rendelkezésre álló pénzeszközök nagyságától függ. Az önkormányzat saját forrásain túl azonban más pályázati úton elnyerhető pénzeket is bevonhat.[19\(195\)](#) (Feltételezhető, hogy a pénzeszközök korlátossága miatt, amíg tart a belvárosi revitalizáció, rehabilitáció, a külvárosokban elsősorban a közvetlen ösztönző, s olcsóbb módszerek háttérbe szorítják majd a pénzbeli támogatásokat.)

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / Fejlesztési megfontolások, gondolatok / 5. Turizmusfejlesztés, közösségfejlesztés

5. Turizmusfejlesztés, közösségfejlesztés

Bizonyos mértékig fel kell támasztani, illetve életben kell tartani a poncichter hagyományokat, ehhez a helyi lakosok bevonására, együttműködésére lenne szükség. Ennek céljára létre lehetne hozni egy poncichter múzeumot is. A városban már hagyományos szüreti fesztiválokat a történelmi külvárosok területére is ki kellene terjeszteni. Hogy lehet-e létalapjuk további, spontán turisztikai attrakcióknak, az a jövő kérdése, hiszen még egyelőre a Belváros is hasonló problémákkal küzd. A turizmus fejlesztése természetesen akkor nyerhet teret, ha az épületállomány már nagyrészt megújult. Azonban az idegenforgalom kezdetektől való ösztönzésével közvetve a megújulást is segíteni lehet.

A turizmus- és a közösségfejlesztés városmarketinges eszközökkel is folytatható. A történelmi külvárosokat is be kell emelni Sopron marketing-kommunikációjába. A városrészben való lakás presztízse ily módon is növelhető.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / Fejlesztési megfontolások, gondolatok / 6. Közterület és zöldfelület-fejlesztés

6. Közterület és zöldfelület-fejlesztés

A történelmi külvárosok útjai rendszerint szűkek, átmenő forgalom bonyolítására csak egyirányúsítás esetén alkalmasak. Az egész történelmi városrész problémája, hogy a külső közlekedési gyűrű meglehetősen tagolt, illetve helyenként ugyanúgy szűk áteresztő kapacitással rendelkezik. A történelmi külvárosok szempontjából az ideális természetesen az lenne, hogy ha útjai mentesek lennének az átmenő forgalomtól. Az Újteleki utca, a Rákóczi utca, a Magyar utca, a Pócsi utca ez irányú fejlesztése viszont csak a külső gyűrű korszerűbbé tétele esetén történhet meg. A korhű közterület-kialakítás csak a forgalomeszabályozott zónákban lehetséges. A külvárosi lakóterületek presztízisének növekedését szolgálná a lakó-, pihenőövezetek kialakítása is. Ugyanígy a közterületeken történő megfontolt fásítás (ahol elfér, s ahova illik), a zöldfelületek növelése (itt nemcsak a fásítás jöhet szóba, hanem például sövények, bokrok telepítése, takaratlan tűzfalak növényesítése stb.), a meglévők fejlesztése.

Az egyes feladatok prioritása, munkaigényessége, költségvonzata más és más. Az építészeti beavatkozásoknál, illetve az épületmegújításnál például olcsóbb a közterület-fejlesztés, továbbá utóbbi maga is generálhatja a városrész megújulását. Az adminisztratív szabályozás munkaigényes lehet, viszont költségvonzata kisebb.

Az egyes feladatok végrehajtásába különböző testületeket, szerveket kellene bevonni: Önkormányzat: Vagyongazdálkodási iroda, Főépítészeti iroda; Kulturális Örökségvédelmi [275](#)Hivatal, Nyugat-Dunántúli Regionális Marketing Igazgatóság, Soproni Városszépítő Egyesület, Nyugat-Magyarországi Egyetem stb. Az épített környezet újraértékelésére például egy szakmai munkacsoportot lehetne létrehozni, vagy be lehetne vonni az egyetemet, annak diákságát. A városnak érdemes lenne elgondolkoznia azon is, hogy a fejlesztések koordinálására erős jogosítványokkal rendelkező városfejlesztőt foglalkoztasson, aki összehangolná a városvezetés (a politika), a városrendezés, a civil szervezetek és a gazdasági társaságok elképzeléseit, illetve feladatait. Ha a Belváros és a történelmi külvárosok fejlesztése egyszerre, egy stratégiai, pénzügyi stb. kereten belül történik, a feladat nagysága megköveteli az összehangoló munka önállóságát (1. táblázat).

1. táblázat. A feladatok végrehajtásáért felelős intézmények és a feladatok prioritása

	Feladatok	Felelős intézmények
1.	A műemléki épületállomány revíziója	Kulturális Örökségvédelmi Hivat
2.	Helyi építészeti védelem megteremtése	Önkormányzat, Nyugat-Magyar Városszépítő Egyesület
3.	Laksűrűség csökkentése	Önkormányzat, Soproni Ingatlan
4.	Bérlakások arányának csökkentése, komfortosság növelése	Önkormányzat, Soproni Ingatlan
5.	Önkormányzati telekvagyon revíziója	Soproni Ingatlankezelő Kft., Önk

	Feladatok	Felelős intézmények
6.	Lakásfelújítási támogatási rendszer kidolgozása és működtetése	Önkormányzat
7.	Turizmusfejlesztés	Önkormányzat, Regionális Mark
8.	Városmarketing	Regionális Marketing Igazgatóság
9.	Közterület-fejlesztés	Önkormányzat, Soproni Városüz
10.	Fásítás, zöldfelület-fejlesztés	Soproni Városszépítő Egyesület,

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak fejlesztési lehetőségei* / Befejező gondolatok

Befejező gondolatok

A településfejlesztés feladata, hogy stratégiát, vezérfonalat adjon: megállapítsa a település fejlődésének kívánatos irányát, rövid-, közép- és hosszú távú céljait, a célok eléréséhez szükséges eszközöket és feladatokat. Továbbá meg kell határozni az egyes beavatkozások feltételrendszerét, felelőseit, ütemezését, prioritását, esetleg pénzügyi vonatkozásait is. A fejlesztési tevékenység célja így többek között az, hogy a műszaki tervezés, a településrendezés vagy a környezetvédelem számára alapokat, kereteket nyújtson. Jelen dolgozat keretei között, lehetőségeimhez mérten megpróbáltam valamiféle településfejlesztési vázat alkotni a történelmi külvárosok számára, nem utolsó sorban azzal a céllal, hogy közös gondolkodásra, és tevékeny együttműködésre sarkalljam az olvasókat. A fő fejlesztési célkitűzések tehát a helyi társadalom lakásmi-nőségének javítása, s a városrész intenzívebb bevonása Sopron turisztikai vonzerői közé, az épületállomány és az egyedi településkép és -morfológia megőrzésén keresztül. A részház, mint elavult telekjogi kategória megszűnt elkerülhetetlennek látszik, s csak idő és hivatali elhatározás kérdése, azonban a részházak, mint morfológiai sajátosságok feltétlen megőrzendők, mint Sopron történelmi külvárosainak egyedi alkotórészei, szokatlan fejlődési útjának bizonyítékai.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Csiszár Attila: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálata Kapuváron (1767)

Csiszár Attila: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálata Kapuváron (1767)

A Soproni Levéltár és a Burgenlandi Tartományi Levéltár (Burgenländisches Landes-archiv) közös kiadásában, a közelmúltban látott napvilágot az a kétkötetes munka, amely a Sopron vármegyei községek előjáróinak az úrbérrendezés előkészítése során, az úgynevezett kilenc kérdőpontra adott magyar, latin,¹⁽¹⁹⁶⁾ illetve német²⁽¹⁹⁷⁾ nyelvű vallomásait tartalmazza. A kiadványok a Soproni Levéltár,³⁽¹⁹⁸⁾ valamint a Magyar Országos Levéltár⁴⁽¹⁹⁹⁾ iratai alapján készültek, amelyek közül azonban hiányzik Garta,⁵⁽²⁰⁰⁾ Kapuvár, Kismarton,⁶⁽²⁰¹⁾ Osló,⁷⁽²⁰²⁾ Páli, Szerdahely⁸⁽²⁰³⁾ és Tamási⁹⁽²⁰⁴⁾ anyaga.

A kapuvári *conscriptio* a közelmúltban került elő a Soproni Levéltárból, Sopron Vármegye Törvényszékének iratai büntetőperrek anyag részének egyik, 1826-ban keletkezett csomójából.¹⁰⁽²⁰⁵⁾ Ahhoz,

hogy megvilágíthassuk, miképpen került az összeírásnak ez a 19. századi másolati példánya megtalálási helyére, az időben jóval korábbra kell visszatekintenünk.

A Kapuvár történetével foglalkozó publikációk alapján meglehetősen jól ismert, hogy a 17. század folyamán a nyugati országrészt és magát Bécset fenyegető török támadások feltartóztatásában milyen fontos szerep jutott a kapuvári várnak. Az erősség mellett a 16. században létrejött, majd rövidesen mezővárosi kiváltságot kapott hajdútelepülés lakói állandó katonai szolgálatuk fejében a birtokos Nádasdy családtól jelentős privilégiumokat kaptak. A Wesselényi-féle összeesküvésben részes, fej- és jószágvesztésre [277](#)ítélt Nádasdy Ferenc országbíró birtokait, köztük Kapuvárt, a királyi kamara vette kezelésbe. A bécsi udvar 1672-ben megpróbálkozott a lakosság paraszti terheinek növelésével, és a további hadi szolgálat mellett már évi 20 forint adó együttes megfizetésére, valamint hajdúhelyenként heti egynapos, marhával vagy gyalog végzendő robotra is kötelezte őket. A század második fele a török hódoltság legnagyobb kiterjedésének időszaka volt. 1676-ban I. Lipót, hogy a kapuvári helyőrség hűségét biztosítsa, eltörölte a négy évvel korábban rájuk rótt terheket, és újabb, a korábbinál is jelentősebb privilégiumot adományozott a mezővárosnak.

1682-ben Kapuvár (az akkor még grófi címet viselő) Esterházy Pál nádor tulajdonába került. A gróf 1685-ben, akkor még nem túl jelentős, évi nyolc nap robotot előíró kontraktus kieroszakolásával megkezdte a kapuváriak jobbágyosorba süllyesztését. A szatmári békét követően az országban felállított állandó hadsereg feleslegessé tette a kapuvári hajdúk fegyveres szolgálatát. Az uradalom, arra hivatkozva, hogy azok a katonai szolgálatok, amelyek a kiváltságok alapját képezték, eltöröltettek, 1754-ben megkezdte a mezőváros urbárium alá vetését. Az eljárás 1757-re fejeződött be, eredményeképpen minden hajdúhelyet évi 4 forint földbér fizetésére, valamint 22 napi robotra köteleztek.

Az „urbárium béhozattatása” után egymást érték a kapuváriai instanciái. Kérvények sorát adták be a vármegyéhez és az uralkodóhoz, Mária Teréziához. 1767-ben ilyen körülmények között került sor az említett kilenc kérdőpontos vizsgálatokra. A korábbi feltételezések szerint ennek végrehajtására Kapuváron és még néhány közeli, egykor szintén szabadalmas településen, Tamásiban és Gartán a lakosság nagyfokú elégedetlensége miatt nem volt mód. [11\(206\)](#)

Az 1767. évi úrbérrendezés során Kapuváron mindössze az 1660-ban kiosztott eredeti 86 hajdúhely területét, azaz 330 kishold szántót és némi rétet ismertek el úrbéres telkiállománynak, amelynek fejében minden háztartás (házas zsellérek módjára) évi 18 nap robottal tartozott a földesúrnak. Az uraság elvette a mezőváros mézárszékét, vendégfogadját, megszüntette a lakosok vámmmentességét, valamint mindezeket túl megkezdte az irtásföldek visszavételét is. A kapuváriak 1771 és 1775 között újból megpróbálták ez ellen védekezni, de az 1776. december 19-én kiadott királyi rendelet elutasította panaszukat.

Az uradalomnak a robottal kapcsolatos, már rendszeressé váló visszaélései 1826-ban nyílt ellenálláshoz, az urbárium visszaadásához és a robot megtagadásához vezettek. A lázadást csak a Helytartótanács utasítására kivezényelt egy-egy századnyi gyalogos, illetve lovas katonaság tudta letörni. Az ezt követő per során „privilegiális és más észvesztő levelek” a vármegye levéltárába kerültek. [12\(207\)](#) A periratokhoz csatolva maradt fenn a kilenc kérdőpontos vizsgálat anyaga, amelynek szövegét betűhíven, de nem paleográfiai hűséggel, a nagy kezdőbetűket a mai helyesírásnak megfelelően alkalmazva közlöm. A válaszok könnyebb értelmezhetősége érdekében a forrás szövege előtt szerepel az összeírás központilag összeállított kilenc kérdőpontja:

[278](#)„I. Vagyon-é mostanság urbarioma ezen helységnek? Ha vagyon, minémű az? Mennyi időtül fogva

hozattatott bé?

II. Ha urbarioma nincsen, a' jobbágyi kötelességet teszik-é contractus szerint mind a' jobbágyok, mind a' zsellérek? Mennyi ideje már annak, hogy ezen bévett szokás kezdődött, avagy contractusra lépett ezen helység az földes urasággal? Nem de nem ezen mostani urbariom, avagy contractusnak tétele előtt is voltak mások? és ha voltak, minémük és mikor kezdődött ezen mostani szokásban lévő kötelességnek praestatioja?

III. A' hol urbariomok, vagy contractusok nincsenek, miből álló a' jobbágyságnak és zselléreknek adózása és kötelessége, a' ki mostanság szokásban vagon? Mikor és mi módon hozattatott bé azon kötelesség és adózás?

IV. Minémő haszon vételei vannak ezen helységnek és határjának? Avagy ellenben minémű károk szokták közönségesen érni őtet és határját?

V. Hány és minémű hold szántó földje és rétje vagon egy egész házhelyes gazdának és hány posonyi mérőt vetthet egyik egyik hold szántó földjében? Nem de nem a' rétjein sarlót¹³⁽²⁰⁸⁾ is kaszálhat-é?

VI. Minémű és hány napi munkát vitt egy gazda eddig végben és hány vonyó marhával? és a' midőn a' robotra mentek és vissza jöttek, beszámllatott-é azon járás-keléseknek idejei is a' napi számhoz?

VII. Adnak-é az itt való lakosok az földes uraságnak kilencedet? Ha adnak, minémű termésből és javakból adják azt? S mennyi időtül fogva? És vagon-é a kilencedbéli adózás ezen nemes vármegyében más földes uraságnál is bévett szokásban? Ezen kívül más adózás fejében mit szokott ekkortáig egy-egy jobbágy adni esztendőnként az uraságnak, jelesül pedig olyatin akár kész pénzből, akár más egyébből adatott adózás és ajándék miből álló volt?

VIII. Hány pusztá hely vagon ezen helységben? Mennyi időtül fogva? Mi okbul pusztultak el? És azon helyeket appertinentiajával együtt kik bírják?

IX. Ezen helységnek lakosai örökös jobbágyok-é, vagy nem?"¹⁴⁽²⁰⁹⁾

Kapuvár mezőváros elöljáróságának válaszai:

„Anno 1767. die vero 27a mensis jul' occasione peractae conscriptionis oppidi Kapuvár ex senioribus oppidanis Joanne Rosics velut etiam iudice loci, Michaelae Sipőcz, Stephano Vargyas, Joanne item Vargyas [et] Ladislao Rosicz, qua senioribus loci solenniter adjuratis, existentibus ad 9 puncta per suam ma[ies]t[em] s[acra]t[is]-[si]mam benigne submissa circumstantialiter examinati fassi sunt modo sequenti:

Ad primum: Nem emlékezünk, hogy valaha urbarium lett volna ezen helységben, hanem hallották az régi öreg jámboroktól, hogy Nádasd' űdeiben lett volna urbarium.

Ad secundum: Az minémű praestatiokat tesznek Ő Herczegsége részére, azokat régi bé vett szokás szerint contractus mellyet praestálják, annak pedig lehet circiter 83 vagy 84 esztendeje.

²⁷⁹Ad tertium: A' praestatiók pedig abbul állonak: hogy esztendő által a' vár örző hajdukat ötöt tartanak, kiknek fizetnek esztendőt által eöszvőséggel 80 forintot, azon kívül minden egy egy helytül 8 napot gyalogul a' mire kívántatik szolgálják. Továbbá 83 személyig hol ötvent, hatvant, többet vagy kevesebbet kíván Eö Herczegsége fegyverben gyalog szolgálatjára mindenkor elöl köly nékiek állítani, és levelek hordozására akár hová s mennyire kívántatik aplicáltatnak; Ezen praestatiók pedig az említett contractus

által vétetődtek bé, de még is mind ezeken kívül két Rába hidakat, és a' vám háztul fogva az Rába hidgyáigh való töltéseket is ezen városbéliek csinállyák.

Ad quartum: Leg nagyobb beneficiuma ezen városbéliek[ne]k az mészár szék, egy fertály esztendőbeli korcsma, husz posonyi mérőre való szántó földgye és circiter 30. szekér szénát termő rétje vagyon a' városnak; és hogy fél mak bérért s[ört]v[éles]¹⁵⁽²¹⁰⁾ marhákat makkoltathatják Eö Herczegsége erdeiben; ugy a' szabad fajeszás is tüzre való.¹⁶⁽²¹¹⁾

Nagyon maleficiuma pedig ezen városbélieknek a' Rába vizének gyakor ki öntése, mely által mezzeinkben, és rétjeikben¹⁷⁽²¹²⁾ sok féle károkát vallyanak, azon kívül nagy ország uttyában lévén ezen város sok féle militáris transenákat, 's- az által deperditumokat szenvednek.

Ad quintum: Ezen helység territoriumában egy egy egész helyes gazdának nintsen több szántó földgye két calcaturára négy négy holdnál, minden holdban két két posonyi mérő gabona megyen, rétje pedig egy egy szekér szénát termőre való annak ideiben sarjut is kaszálnak, de ezek is mind irtásbéli fundusok mellyeket pénzen szereztek.

Ad sextum: Mivel ezen városbéliek robotot nem szolgáltak azért az harmadik punctomban specificált 8. nap számokon kívül való robotrul semmit sem tudnak.

Ad 7mum: A kilenced[en] felül semmit sem tudnak, mivel sem ezen helységben, sem pedig e' tájékán ez ideig ususban nem volt, hanem egész város mundér pénzt esztendőnként fizet f[lore]nos 13. denár[ios] 16 "; de ab anno 1765 az is ell vagyon engedve Eö Herczegsége kegyelmességébül; más egyébb d[at]áliák, vagy is ajándékok nem is exigáltatnak.

Ad octavum: Egy puszta hely sincsen ezen mezző városban.

Ad nonum: Még ez ideig örökössek[ne]k nem tartották magokat, mivel a ki ell akarta a' házát adni, ell adhatta és oda ment a hová akart, de már meg örökösödtek huszon egy személyen kívül. Rosics János bíró X Vargyas János X Vargyas István X Sipöcz Mihály X Rosicz László X

Praeinsertas fassiones per praenotatos incolas oppidi Kapuvár jurata fide coram nobis elicitas, sigilloque loci praemunitas esse praesentibus recognoscimus Anno die [et] loco ut supra. Ladislaus Toronyi I[n]clyti Co[m]i[t]atus Soproniensis Ord[inarius] Fiscalis Magistratualis m[anu] p[ropria] Joannes Buda' ejusdem I[n]clyti Co[m]i[t]atus ²⁸⁰jurassor m[anu] p[ropria]. Lecta [et] comportata in judicio per considentem supremum iudlium Mathiam Palkovits m[anu] p[ropria] L[ocus]S[igilli]."

A vallomás szövegét „az eredeti periratokból felolvasta és kiadta Hőgyészi Pál, Sopron vármegye jegyzője”.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Visy Zoltán: A dél-dunántúli Visy család Sopron megyei gyökerei (Visy Pál feljegyzése)

Visy Zoltán: A dél-dunántúli Visy család Sopron megyei gyökerei (Visy Pál feljegyzése)

A dél-dunántúli Visy (Visi, Vissi) család Sopron vármegyei eredetére már korábban több írásomban

utaltam.¹⁽²¹³⁾ Azonban nem említettem Visy Pál (szül.: Röjtök, Sopron vm. 1778. júl. 10. – megh. Pécsvárad, Baranya vm. 1843. szept. 3.) 19. század eleji autográf feljegyzését,²⁽²¹⁴⁾ amely ez ügyben nyomra vezetett, és nem közöltem eddig a család leszármazását sem.

Visy Pál visszaemlékezéséből megállapítható szerzőjének személye, szemlélete és szándéka. A szövegezés és a javítások arra utalnak, hogy viszonylag rövid idő alatt – talán röviddel a halála előtt, fiánál³⁽²¹⁵⁾ tett pécsváradai látogatása során – keletkezett, és első fogalmazati példányban maradt fenn. Befejezetlenségéből egyaránt következtethetünk a folytatás elkallódására, vagy megsemmisítésére. Tekintettel az írás kíméletlenül őszinte, helyenként gunyoros hangvételére, ez utóbbira politikai vagy családi okokból is sor kerülhetett.

Az emlékiratról és szerzőjéről: Az emlékirat első része hallomás alapján tárgyalja az eseményeket, több-kevesebb tévedést tartalmaz, amelyekre a jegyzetekben utalok. A szerző őszinteségét dicséri az, hogy a visi birtok és vele az egzisztenciális háttér elvesztését tárgyaló gyilkosság és elbujdosás leírása után maga jegyzi meg: „de ezen elő adás gyenge fundamentomon áll.” Emellett büszkén felsorolja a tekintélyes rokoni kapcsolatokat: nagyapjának Hetyéssy Margittal kötött házasságát, a Felsőbüki Nagy családdal kialakult rokoni kapcsolatot, amiket eddigi kutatásaim teljes mértékben igazolnak. A II. Ulászlótól eredeztetett adományleveléi esete – bár ez az okmány a feljegyzés szerint is elveszett – valószínűsíthető. Egy 1466-ban kelt oklevélben⁴⁽²¹⁶⁾ ugyanis mind Gereblyén, mind bizonyos Albertus de Wys (Visi Albert) neve szerepel. I. Mátyás király pedig 1483-ban elkobozta Visi Bálint (Valentinus de Wys) visi birtokát,⁵⁽²¹⁷⁾ de mindez nem zárja ki, hogy II. Ulászló király néhány évvel később kiadott egy olyan oklevelet, ²⁸¹ amelyben Vis és Gereblyén helységek, továbbá a Visi család valamilyen formában előfordulnak. A feljegyzésből kitűnik; sem Felsőbüki Nagy Pál, sem idősebb Visy Pál nem tulajdonított ennek az okmánynak nagyobb jelentőséget, csupán a következő nemzedék tett – némi huzavona után – kísérletet a felhasználására. A feljegyzés szerzőjének, ifjabb Pálnak végig megfigyelhető kritikus hangvétele, és a családjára nem éppen kedvező fényt vető körülmények őszinte leírása is azt valószínűsíti, hogy valamilyen – ha nem is visi igényeiket alátámasztó – oklevél létezett.

Visy István dr. med. (Pest, 1834.) Pata, 1809. – Pécs, 1899

A feljegyzés második részéből, különösen az önéletrajzi vonatkozású utolsó lapokból a család szerény anyagi helyzete mellett kitűnik a családtagok nagyfokú szabadsága is. Ugyanakkor még élénken él az a közfelfogás, hogy a nemesség és a birtok összetartozik, mely utóbbi hiánya, illetve elvesztése motiválja az első részben leírt családi hagyományokat. Ezek ismertetését nem véletlenül vezeti át a szerző az általa megélt tények világába e szavakkal: „... a nemesi Szabadságbul is a Visy Familia ki kopott, de már most mennyünk vissza Visy Jánoshoz, az öreg Apámhoz...”

A család nemességét illetően itt utalok e folyóiratban eme tárgyban korábban kifejtett véleményemre,[6\(218\)](#) továbbá arra, hogy Visy János Muzsaji Hetyéssy Margit Röjtökön, 1742-ben kelt házassági anyakönyvi bejegyzésében „D[ominum] Gen[erosum] Joannem Visi ...” megnevezéssel szerepel. Az emlékirat szerzője

is a 19. század elejétől magát nemesként jegyeztette be a Somogy vármegyei Patán és Hencsén, bár ezt a törvényhatóság nem hirdette ki, és az 1828. évi országos összeírásban Kaposvárott honoráciorként vették lajstromba.

Visy Pálnak az emlékiratot követő életútja sem érdektelen a családtörténet szempontjából; engedtesék meg, hogy annak állomásait az alábbiakban röviden összefoglaljam:

- 1805. november 25-én Patán (Somogy vm.) gazdatiszt (frumentarius); ekkor veszi feleségül az Apátiból (Somogy vm.) származó özv. Kolbné Vörös Katalint.
- 1809. és 1811. években ugyancsak Patán már nemes Páles avagy Palles Jozefa a felesége.
- 1818, 1822 során Hencsén (Somogy vm.) gazdatiszt.
- 1828-ban és 1832-ben háztulajdonnal bíró jegyző Kaposvárott. Az ő javaslatára került a három grammatikai osztályból álló városi „nemzeti-iskolára” a következő felirat: „A haza kis polgárainak, 1832.”
- 1843-ban Pécsváradon (Baranya vm.) István fiánál, özvegyen távozik az élők sorából. Itt a Somogy vármegyei „Inkéről jött uradalmi tiszt”-ként jegyzik be a halotti anyakönyvbe.

Valójában Visy Jánossal indul és unokájával, Visy Pállal teljesedik ki a család Dél-Dunántúlra került ágának a kiemelkedése a paraszti életformából. Pál fiai közül kettő már 1848 előtt orvosdoktori diplomát szerzett a pesti egyetemen, a harmadik gazdatiszt, leánya pedig jómódú honoráciork hitvese lett. Utódaik a 19. század fordulójára ízesülnek a polgári elitbe.

A feljegyzés és a leszármazási tábla jól példázza egy, a 17–18. század fordulóján szerény anyagi körülmények között élő, a társadalmi hálózat tekintetében lefelé és felfelé egyaránt nyitott kismemesi család mindkét irányú kapcsolatait, sorsát. E forrás hiteles emléke azon társadalmi és gazdasági folyamatoknak, amelyeket pl. gróf Révay József 1942-ben,⁷⁽²¹⁹⁾ Borsi-Kálmán Béla napjainkban vázolt fel.⁸⁽²²⁰⁾ Ugyanakkor az általam feltárt adatok és a családi hagyomány összevetésével a forráskritika fontosságára, az utóbbi forrás nagymérvű bizonytalanságára is fel kívánom hívni a figyelmet. Kitűnik: a tévedés veszélye – a visszaemlékező legtisztább szándéka ellenére – egy-két ember-öltő távlatában is fennáll.

A szövegközlésről: a feljegyzés korabeli írásmódját érintetlenül, paleográfiaihoz közelítő betűhív változatban hagytam, magyarázataimat jegyzetben, míg a szerző által végrehajtott módosításokat a szövegbe építve [...]-ben tüntettem fel. A jegyzetbe írt adatok – egyéb megjegyzés híján – a vonatkozó római katolikus egyházi anyakönyvek-ből, illetve egyházi és állami anyakönyvi kivonatokból származnak. A névhasználatról: a család a 19. század elejétől – egyetlen tagja kivételével⁹⁽²²¹⁾ – a Visy alakban rögzült nevet viseli. Míg a jegyzetekben a szóban forgó forrás szerint, a leszármazási táblán a 283mai írásmóddal szerepelnek a család- és keresztnevek; zárójelben az esetlegesen használt változatot is feltüntettem.

Visy Istvánné született Göcz Franciska Pécsvárad, 1822 – Pécs, 1887

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Visy Zoltán: A dél-dunántúli Visy család Sopron megyei gyökerei (Visy Pál feljegyzése) / Visy Pál feljegyzése

Visy Pál feljegyzése

„Kivántságom közül egyik, s alkalmasint a leg nagyobbik az vala, hogy familiámnak történetét mentül föllebb [törölve: ideig] időről lehetne tudhatnám, [törölve: sött] s ugy vélekedem hogy ezen kivántság minden gondolkodni tudó emberben meg vagyon, következésképen a gyermekeimben is meg léssen. Rész Szerint tehát ezek kivántságának némü nemü¹⁰⁽²²²⁾ ki elégítésére rész Szerint pedig, hogy tsak ugyan

valaha az Atyátfiai közé vetődnek azokat meg ösmerhessék föl jegyeztem a mit tudok, noha az mind öszvő is igen kevés, mert minden iparkodásom után Sem [törölve: ösmerhettem meg többet] jöhettem csak hogy ösmeretségemet az Öreg Apámnál Visy Jánosnál¹¹⁽²²³⁾ föllebb vigyem ez is hol Született honnet [törölve: ment] Szakat Röjtökre Sopron Varmegyében a [törölve: Réptzéhez közel] az Ikva mellett fekvő helységbe előttem mély titok mivel én őtet Személlében soha se ösmerem, az Atyámat¹²⁽²²⁴⁾ is tsak igen kevésé mert már nyolcz esztendő koromban meg váltam tőle, az Atyám két testvérjét¹³⁽²²⁵⁾ valamivel jobban ösmerhettem, [törölve: de] mert csak későbben haltak ²⁸⁴meg, de még is előbb, mint gondolkodó tehetségem föl ébredt arra, hogy az öreg Atyámrul tőlök tudakozódjam, az Atyám testvérjének öregebb fiátul¹⁴⁽²²⁶⁾ de ideota¹⁵⁽²²⁷⁾ ijútul hallottam beszélni [törölve: hogy] mellyet mint az atyatul való halományt adott elő, hogy nevezett Visy János öreg Apám Visen¹⁶⁽²²⁸⁾ Sopron Varmegyei helységben születet,¹⁷⁽²²⁹⁾ [törölve: de mellyik Visen? mert ket Viss van egymás mellett Nemes Vis és Káptalan Vis nem tudom] s vala még néki két testvérje¹⁸⁽²³⁰⁾ egy férfi egy leán, a férfi testvérje fegyverrel szolgált a hazának, (:alkalmasint III. Károly király üdejében Gróf Pálffy János Vezér alatt¹⁹⁽²³¹⁾.) Ő pedig a nénjével benn ült a jószágban²⁰⁽²³²⁾ (:most Káptalan akkor pedig a mint mondják Pór Visben:) a hol, ifjúi indulatjátul el ragadtatván valamely tsint tett, mellyért Szegenletében Nénjét s jószágát el hagyta, hol? Hol sem több esztendőig úgy el maradt, hogy a nénje éle? hale? Nem tudta, a katonáru sem vett az öreg Néne Semmi tudósítást, a jószággal is el unván maga vesződni azért ezt a Györi Káptalannak által adta olly föl tétellel hogy ő néki még él adjon belőle illendő tartást, s ha testvérjei haza nem jönnek maradjon örökösen nála a jószág,²¹⁽²³³⁾ a mint hogy nem Sokára meg is hala, s a jószágnak birtokában a káptalan meg maradt; haza jött ugyan üdővel a katona, s a jószágából a Káptalant kiforgatni iparkodot de nyomorultnak azon életét mellyet az Ádász Töröknek fegyverétül meg tudott menteni ide haza valamely gyilkos kéz véletlenül elvette,²²⁽²³⁴⁾ Visy János, a ki utóbb hasonló képp haza jött arra a gyanuságra fakadt, hogy bátyát a káptalan azért hogy a jószágot magának megtarthassa gyilkoltatta meg, jószágát keresni nem bátorkodott hanem által jött Röjtökre: e Szerint Visy János jó Nemes és birtokos familiabul való ember volt, de ezen elő adás gyenge fundamentomon áll meg erősíteni tetszik azomban az Iször hogy nevezett Visy János Röjtökön meg házasodott feleségül vette Hetiésy Margitot. Ne[me]s és Birtokos Hertelendy Dávid özvegyét,²³⁽²³⁵⁾ külömben is tús gyokeres Ne[me]s Személy, ki által több nevezetes és érdemes Familiákkal, különösen pedig az általam Soha elegendő tisztelettel nem említhető Fölső Büki Nagy²⁴⁽²³⁶⁾ Familiával atyafiságba jött, mert Hetiesy Margitnak édes Anyja Fölső Büki Nagy Örsébet²⁵⁽²³⁷⁾ vala, S ennek életben lévő testvérjei [törölve: pedig] Nagy Pál akkor Sopron V[árme]gye Fő ²⁸⁵Notariussa és Nagy Benedek²⁶⁽²³⁸⁾ az ő közlül való Atyafiokat nevezetesen testvérjének gyermekét valamint Hetiesy Dávid is Cs. K. lovas kapitán²⁷⁽²³⁹⁾ testvérjét valamely gyütt ment Sehonnai ösmeretlen emberhez férjhez menni bizonyosan nem engedték volna, 2szor Nevezett Föl[ső] Büki Nagy Pál későbben mint Itélü Mester az Atyámnak Visy Pálnak, egy magva Szakadásbul Visy familiát illető Vis helységrül, s Gréblén²⁸⁽²⁴⁰⁾ pusztáról Szóló 2ik Ulászló neve alatt szóló király adomány levelet²⁹⁽²⁴¹⁾ adott által illy mondással Pali! Ez téged illet, viseld gondját de az én Atyámfiai ezt a levelet sem használni, sem bötsülni nem tudták: A Györi káptalan keveselvén azon Szolgálatot mellyet [Visy javítva] Visi Jobbgyai néki tettek, mert tsak a Gréblini pusztán némelly épületeket conserváltak: azért őket Urbariom Szerint akarta rendbe szedni mellynek azomban ezek minden uton módon ellene dolgoztak. S pedig olly nyakasan hogy utóbb még a katonai erőszakos végre hajtásnak is magokat ellene Szegezni próbálták, ezen ellent állás üdeje alatt némelly öreg Visi lakosok azt dudogták³⁰⁽²⁴²⁾ hogy a káptalan ő nekik nem is törvényes Urok, az ő birtokokhoz tsak gyilkosság által jutottak, hogy az ő valóságos Uraságjokbul a Visy Familiából meg volna valaki életben ezt kellenék föl keresni s a birtokához segíteni, ennél fogva a Visi elől járok el jöttek Röjtökre, s azt a Visy Familiából akkor leg öregebbet ifjabb Visy Jánost³¹⁽²⁴³⁾ az Atyám testvérjét (:mert már akkor az Atyám meg holt:) föl keresték ezt külömbféle ígéretekkel ketsegették, s biztattak hogy ők

Vist, és Gréblint néki ki keresik s által adják tsak egyezzen meg vélek hogy régi szabadságokban meg hagyta, s adjon nékik valamelly irományokat. Ugy látszik hogy Visy János ezeli biztatásokkal nem sokat gondolt mert akár melly ígéretek által többszöri jövedelekek után sem tudták tőle a fönt említett király adomán levelet eredetében ki kapni meg kellett nekük massával elégedni, mind addig míg ezen János életben vala, ennek halála után Visy Joseffel³²⁽²⁴⁴⁾ testvér bátyámmal ki a familiaban leg öregebb volt, s kinek a kezére ama levél jutott, már konnyebben bántak ezt reá tudták venni hogy ha [törölve: tsak ugyan] a levelet keze közül ki adni nem akarja, (: mert tsak ugyan nem adta ki:) mennyen el vélek Bétsbe, s maga vigye el azon levelet s a hol kell mutassa bé azután ismét hozza vissza; el ment tehát vélek s a levelet el vitte Bétsbe, akkor s ott a levél hová lett senki se tudja nevezett bátyám [után olvashatatlan, törölt szó] mindég azt állította ugyan hogy nála van, de halála után a mi mint egy hat esztendő múlva meg történt Sehol sem találtattott.³³⁽²⁴⁵⁾ S így ezen levél is el vezett, (:a parja azomban irományim között meg van:) a Nemesi szabadság-bul is a Visy Familia ki kopott, de már most menjünk vissza Visy Jánoshoz, az öreg Apámhoz, el vévén feleségül Hetiesy Margitot 1738 körül³⁴⁽²⁴⁶⁾ ettől lett néki három fia ²⁸⁶Pál, János, Mihál, s egy leánya Katalin.³⁵⁽²⁴⁷⁾ Pál született Rőjtökön 1740 táján³⁶⁽²⁴⁸⁾ ki is grammaticából³⁷⁽²⁴⁹⁾ iskolákat végzett Sopronban, de amint gyanétom nem nagy előmenetellel. Azért is Fölső Büki Nagy Pál magához vette, s eleinten Szemelye körül tett Szolgálatra utóbb a gazdaságának folytatását bizta reá, s mint Ispán Rőjtökön meg házasodott el vett egy Tiroly eredetű Személyt Gruber Borbálát ettől több gyerekei³⁸⁽²⁵⁰⁾ lettek nevezetesen József, Pál, Katalin, ezen Pál és Katalin tsömtsömö korokban meg holtak azért a negedik Sülött is azaz én Pál nevet kapott, az után meg lett Antal, Örzse, Istók, Ferkó, ez a Ferkó [törölve: is kitsin korában meg holt] tsak hat hetes volt midőn meg hala 1785 körül az Atya³⁹⁽²⁵¹⁾ a kit ő is nem Sokára kitsin korában követett.⁴⁰⁽²⁵²⁾ Josit az Atya erővel taníttatni akarta el is vitte Syntaxisig de inkább az iskola mellett mint benne, S ott nyilván ki mondotta hogy ő tanulni nem akar hanem katonává kíván lenni, hogy erre is az Atya némi nemü képen el készítse a 4dik Normába adta de ide is tsak azon elő menetellel járt mint egyéb iskolákba azért haza hozta s katonának akarta az Atya adni, de már akkor arra sem volt Kedve azomban az Atya meg holt s vagy látszat vagy leg alább mutatta hogy már most bányia [törölve: hogy] az üdejét ezek vesztegette és ha modja lehetne tanulna, ezért Fejér vári kanonok Föl[ső] Büki Nagy Boldizsár⁴¹⁽²⁵³⁾ magához vette de itt se lett az ebbül szalonna, három fertál esztendőre ismét haza jött Rőjtökre, Kováts mesterséget kezdett tanulni s mivel már egyebb remensege nem lehetett ebben föl is szabadult maga kezére állot s hogy ezt a mesterséget jól érti dicsérték, de ezt is meg unta mihelest egy kis élelemre valója volt azonnal félbe hagyta mesterségét S a midőn nem volt Semmihez nyulni ismét elő vette de tsak ugyan utóbb is nyomoruságban fiatal [törölve: korában] mint egy 35 esztendő korában holt meg 1806ban Rőjtökön,⁴²⁽²⁵⁴⁾ nagy veszedelmére volt a bor ital a mi halálát is okozta. Kétszer házasodot, az első felesége valamelly árva leán volt, a nevét nem tudom Mombizsóban⁴³⁽²⁵⁵⁾ volt az Atya Korcsmáros ezzel egy kevés successiot⁴⁴⁽²⁵⁶⁾ is kapott a minek jó hamar nyakára hagott ettől lett gyereke de meg holt, második feleségét vette Kövesdrül, ennek a nevét⁴⁵⁽²⁵⁷⁾ sem tudom ez birkás leánya volt, egy fia maradt tőle János⁴⁶⁽²⁵⁸⁾ [kihúzva: ez sem jobb ember az Attyánál] ennek ifjúi hajlandósága hasonló az Attyaéhoz valahol Rőjtök körül él adig Pálnak [törölve: életben lévő második fia] negyedik gyermeke hasonló kép Pál. Született 1778dikban 9dik Juliusban⁴⁷⁽²⁵⁹⁾ Rőjtökön, ²⁸⁷az Atya életében falusi iskolában járt, s a deák nyelv fundamentomat alkalmasint meg tanulta Farkas Janostul akkoriban Rőjtöki mestertől ki utóbb maganossagra lepven Muzsai Mester keze alatt Sopron, Vas, Győr Vármegyékben igen nevezetes vala a jó fundamentom adásrul meg is kell adni néki hogy az majd a botbul is borotvát tsinált. Meg halván az Atya mivel familiáját Szük Sorsban hagyta az Annya ki fogta az iskolából⁴⁸⁽²⁶⁰⁾ s még maga a neveletlen gyermekei élelméről s ruházatjárul gondoskodott ezt testvérjeinek gondviselőjévé tette, még föl sördülvén az Annyának kézi munkájával kezdett Segitségül lenni, 1794nek elején azomban Sopronban lakó Föl[ső] Büki Nagy István, Pálnak leg öregebb fia ex Jesuita magához vette,⁴⁹⁽²⁶¹⁾ és mivel a Farkas mester tanítását már

egészen el feledte mege kezdte tanítani, s annyira is vitte hogy ezen esztendőnek vége felé az iskolai esztendőnek kezdetén, a második deák iskolára föl mehetett – itt ámbár minden szükségei ki voltak pótolva s a jövődébéli szerentsére majd kéznél fogva vezetődött az öreg Pater által még is meg unta helyet 1797ben Majus elején Syntaxisal⁵⁰⁽²⁶²⁾ az Insurectioval el ment s ott kaplár páltzát viselt, 1798ban Januariusban az Insurectionak el oszlása után Egyedi Gróf Festetits Ignátzot⁵¹⁽²⁶³⁾ az Insurectionak volt Obesterét kereste hogy a gazdaságánál adjon néki valamely hivatalt befogadta a Gróf de a helyet hogy a gazdaságánál foglalatoskodtatta volna a kastélban mindenhez látó semivel biró volt, nem is lévén [törölve: soha] itt az elő menetelre Semmi reménsége, azon esztendőben [kihúzva: vége felé] az iskolai esztendő kezdetével ismét bement Sopronba, meg látogatta ugyan volt jó tevőjét, de Szégyenlette újra jótéteményét kérni; de azomban kapott olyan conditiot⁵²⁽²⁶⁴⁾ hogy belőle Szegén módon el élhetett, s a Poesist⁵³⁽²⁶⁵⁾ [kihúzva: Trinke Ferentz Professor alatt] minek utána a fél esztendőbéli Syntaxisi tanulmányokkal exament tett föl vetetődött s azt Trinke Ferentz Professor alatt el végezte, következő esztendőben Retorikára⁵⁴⁽²⁶⁶⁾ Győré ment, hol Kálotai Uraság három fia mellet, virtualis conditiot⁵⁵⁽²⁶⁷⁾ és valamely pénzbeli segítséget is kapva ezen iskolai esztendőt kitöltötte, esztendő végével exament tett a Classicára föl vétetődött ugy mindaz által,⁵⁶⁽²⁶⁸⁾ hogy a Philosophiat a maga költségén ki tanulta, de hic labor hoc opus,⁵⁷⁽²⁶⁹⁾ az ifjú ámbár már majd meg emberesedett meg is nagyon tapasztalatlan, sőt gyáva volt, azt vélte hogy minden ifjú tele erszénnyel megy Academiára, hogy ott conditiot kapni nem lehet. Kétségbe esett S ámbár jól tevői is bizonyosan találkoztak volna néki (:[kihúzva: mert hogy] mivel iskoláit idáig úgy végezte hogy tsupán tsak Rethoricában engedett az egy Majlat Györgynek külömben mindenkor első eminens volt:) de ezeket is szégyenlette meg kérni azért ugy is járt mint a Szemérmes koldus, s ezen állapotjában mit volt mit tenni? Ismét az akkoriban az az [törölve: 1799] 1800ban öszvő állott insurectiohoz ment ²⁸⁸Jobaházy Dóry Ádám helyett, 1800ban Aprilisban ismét kaplár páltzát [törölve: tért vissza] hozott haza már most masodszor tért az Insurectiotul vissza mégis azt gondolva hogy a világ tsak Rőjtök körül van azért ott várta Szegény Annyánál hogy a Sült galamb a Szájába röpüljön még tsak ugyan 1801ben Octoberben Hegediüs Josef Gróf Vitzainak Directora ki külömben Győrben lakott de Felesége után Fertő Sz. Miklóson Rőjtök szomszedságában birtokos volt [törölve: tanuló fiai] ott tartattak vacatiojukat a tanuló fiai kik mellé [olvashatatlan két szó következik] Instructornak meg hivta olly biztatással hogy utóbb ha nyillás lesz a Grófi jószágban gazdaságnál applicalni⁵⁸⁽²⁷⁰⁾ fogja. 1802ben Novemberben ámbár nyillás nem volt, de mivel [törölve: az Academia Győrre jött Pétsről] az iskolai elől járók nem örömet látták az iskolába járó ifjak mellet ex lex⁵⁹⁽²⁷¹⁾ ifjút Sopron V[árme]gyébe fekvő Lozsi Uradalomba küldöttö a Tisztartó mellé.”

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Visy Zoltán: A dél-dunántúli Visy család Sopron megyei gyökerei (Visy Pál feljegyzése) / Függelék

Függelék

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Visy Zoltán: A dél-dunántúli Visy család Sopron megyei gyökerei (Visy Pál feljegyzése) / Függelék / A. A Visy család Sopron vármegyei tagjainak genealógiai adatsorai

A. A Visy család Sopron vármegyei tagjainak genealógiai adatsorai

A. VISSI Mihály, Ebergőc (Sopron vm.)

= I. Katalin vagy Erzsébet, † 1716 előtt

= II. Takács Erzsébet (T. György hajadon leánya), Lózs (Sopron vm.), 1716. május 24.

Gyermekei: első nejétől I.

második nejétől: II-X.

I. JUDIT, szül.: Ebergóc, 1713. január 12., vagy február 15.

II. KATALIN, szül.: Lózs, 1717. március 10.

III. JUDIT, szül.: Ebergóc, 1718. február 20. Muzsajon (Sopron vm.) élt 1741-ben, 1752-ben.

IV. GYÖRGY, szül.: Ebergóc, 1719. október 14.

V. JÁNOS, szül.: Ebergóc, 1721. március 19. † Röjtök (Sopron vm.), 1776. január 6.

= Röjtök, 1742. február 6. Muzsaji HETYÉSSY Margit, Hertelendy Sándor özvegye, szül.: Muzsaj, 1715 körül, † Röjtök, 1784. október 2.

Gyermekei: 1-6.

1. JÁNOS, szül.: Röjtök, 1742. április 12. † Röjtök, 1797. augusztus 11.

= 1774 körül TERSZTYÁNSZKY Julianna, szül.: 1762 körül, † Röjtök, 1802. január 2.

Gyermekei: a1.–a10.

a1. ISTVÁN, szül.: Röjtök, 1775. január 6. † Röjtök, 1775. február 13.

a2. PÁL, szül.: Röjtök, 1776. augusztus 10. † Röjtök, 1787. május 14.

a3. JÁNOS, szül.: Röjtök, 1779. augusztus 11. † Röjtök, 1805. január 28.

a4. MARIANNA, szül.: Röjtök, 1781. október 18.

= Röjtök, 1801. január 28. BAKK János, szül. 1778. körül.

† Röjtök, 1832. szeptember 5.

a5. MIHÁLY, szül.: Röjtök, 1783. december 9. † Röjtök, 1787. szeptember 22.

a6. KATALIN, szül.: Röjtök, 1786. január 11. † Röjtök, 1809. január 2.

= Röjtök, 1805. február 19. BAKK György, szül. 1783 körül.

a7. MIHÁLY, szül.: Röjtök, 1788. május 14. † Röjtök, 1789. március 21.

a8. JÓZSEF, szül.: Röjtök, 1790. szeptember 1. † 1791. július 13. előtt.

a9. JÓZSEF, szül.: Röjtök, 1791. július 13. † Röjtök, 1792. február 17.

a10. JÓZSEF, szül.: Röjtök, 1795. február 24.

= Röjtök, 1837. november 26. BENTSITS Erzsébet (B. György és Tót Katalin leánya), szül.: Röjtök

Gyermekei: b1.-b4.

b1. ANNA, szül.: Röjtök, 1838. november 6.

b2. JÓZSEF, szül.: Röjtök, 1841. augusztus 24.

289b3. ETELKA, szül.: Röjtök, 1844. március 23.

b4. BORBÁLA, szül.: Röjtök, 1847. szeptember 27.

2. PÁL, szül.: Röjtök, 1745. február 1. † 1787 körül. Ispán („Spanus D[omi]ni” Spectabilis Consiliarius Pauli Nagy de Felső Bük”)

= Röjtök, 1771. november 9. GRUBER Borbála, szül. Tirol, 1748 körül, † Röjtök, 1822. december 28.

Gyermekei: a1.-a8.

a1. JÓZSEF, kovácmester, szül.: Röjtök, 1772. február 13. † Röjtök, 1805. március 8.

= I. árva I. (apja kocsmáros Monbizsuban).

= II. HORVÁTH Katalin (apja „birkás” Sopronkövesden)

Gyermekei: első nejétől: b1.

Második nejétől: b2.

b1. korán elhunyt gyermek.

b2. JÁNOS, szül.: Röjtök, 1799. június 10.

a2 PÁL, szül.: Röjtök, 1774. október 13.

a3. KATALIN, szül.: Röjtök, 1776. május 6. † Röjtök, 1778. június 28.

a4. PÁL, szül.: Röjtök, 1778. július 10. Lásd a B./ Dél-dunántúlra elszármazottak tábláján: B. VISY Pál

a5. ANTAL uradalmi erdőőr, majd gazda, szül.: Röjtök, 1780. november 13. † 1828 után

= Röjtök, 1813. június 21. LŐRINTZ Julianna (L. János, Röjtök, leánya) szül.: 1791 körül, † 1829 után

Gyermekei: b1. – b10.

b1. JÁNOS, halva született, Röjtök, 1813. szept. 30.

b2. PÁL, szabómester Röjtökön, szül.: Röjtök, 1814. november 13. † 1846 után.

= Röjtök, 1840. február 4. GONDI Anna (G. István és Erzsébet leánya), szül.: ? † 1846 után

Gyermekei: c1. – c3.

c1. ÁGNES, szül.: Röjtök, 1841. január 23.

c2. PÁL, szül.: Röjtök, 1843. július 11.

c3. ISTVÁN, szül.: Röjtök, 1846. március 24.

b3. BORBÁLA, szül.: Röjtök, 1816. október 30.

= Röjtök, 1837. február 7. PÁPAI János (P. István és Szigeti Katalin fia)

b4. ANNA, szül.: Röjtök, 1818. szeptember 2.

= Röjtök, 1842. augusztus 29. LŐRINTZ József (L. János és Gondi Katalin fia)

b5. JULIANNA, szül.: Röjtök, 1820. február 13.

= Röjtök, 1842. augusztus 9. GONDI József (G. István és Gondi Erzsébet fia)

b6. JÁNOS, szül.: Röjtök, 1822. március 2.

= Röjtök, 1845. április 27. LŐRINTZ Julianna özvegy (L. János és Petó Erzsébet leánya)

b7. KATALIN, szül.: Röjtök, 1824. október 19. † Röjtök, 1824. október 30.

b8. KATALIN, szül.: Röjtök, 1825. december 22. † Röjtök, 1829. június 25.

b9. ERZSÉBET, szül.: Röjtök, 1828. január 27. † Röjtök, 1828. június 12.

b10. ANTAL, szül.: Röjtök, 1829. július 7. † Röjtök, 1831. február 5.

a6. ERZSÉBET, szül.: Röjtök, 1783. február 9. † 1832. szeptember 15. után

= Röjtök, 1805. szeptember 22. TÓTH Mihály röjtöki jobbágyfiú, szül.: 1778-1785 között, † Röjtök, 1832. szeptember 15-én, mint nős jobbágy.

a7. ISTVÁN Gábor takács, szül.: Röjtök, 1785. március 2.

= Lózs, 1808. január 10. VÁMOS Julianna

a8. FERENC, szül.: Röjtök, 1787. április 1. † Röjtök, 1791. február 23.

3. KATALIN, szül.: Röjtök, 1748. május 17.

= Röjtök, 1773. február 15. NÉMETH János Ebergőcről

4. FERENC takács Lózsán, szül.: Röjtök, 1751. március 10. Özvegyen nősül:

= Lózs, 1790. november 25. CSONKA Erzsébet, özvegy Lózsáról, szül.: 1752 körül.

Gyermekei: a1. – a2.

a1. JULIANNA, szül.: Lózs, 1791. október 9. † 1793. június 7. előtt

a2. JULIANNA, szül.: Lózs, 1793. június 7.

5. MIHÁLY, szül.: Röjtök, 1752. augusztus 26. † Röjtök, 1753. augusztus 2.

2906. MIHÁLY, szül.: Röjtök, 1754. július 9. † Röjtök, 1782. március 17.

= 1772. február 10. PETHŐ Erzsébet Muzsajról, aki megözvegyülve 1784. február 3-án Menyhárt István völcseji (Sopron vm.) lakoshoz ment férjhez.

Gyermekei: a1. – a3.

a1. KATALIN, szül.: Röjtök, 1777. december 2. † Röjtök, 1778. július 19.

a2. KATALIN, szül.: Röjtök, 1779. július 6.

a3. ERZSÉBRT, szül.: Röjtök, 1782. április 14. † Röjtök, 1783. november 15.

VI. PÁL, szül.: Ebergöc, 1723. január 24. (Keresztelve Lózsón)

VII. ISTVÁN, szül.: Ebergöc, 1723. december 24. (Keresztelve Lózsón)

VIII. ILONA, szül.: Ebergöc, 1729. április 15. (Keresztelve Lózsón)

IX. ÉVA, szül.: Ebergöc, 1730. december 20. (Keresztelve Lózsón)

X. KATALIN, szül.: Ebergöc, 1753. március 19. (Keresztelve Lózsón)

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Visy Zoltán: A dél-dunántúli Visy család Sopron megyei gyökerei (Visy Pál feljegyzése) / Függelék / B. A Dél-Dunántúlra elszármazottak genealógiai adatsora

B. A Dél-Dunántúlra elszármazottak genealógiai adatsora

B. VISY Pál, aki az előző táblán: V./2./a4. Szül. Röjtök, 1778. július 10.

† Pécsvárad (Baranya vm.), 1843. szeptember 3.

= I. Lad (Somogy vm.), 1805. november 25. özvegy Kolbné VÖRÖS Katalin, Somogyapátiból, szül. 1769 körül, † Pata (Somogy vm.), 1807. november 29.

= II. 1808 körül, PÁLES avagy PALLEES Jozefa, szül. Taszár (Somogy vm.), 1787.

november 16. † 1822 után.

Gyermekei: első nejétől: I.

második nejétől: II.-V.

I. MÁRIA Katalin, szül. Pata, 1807. november 26.

= Kaposvár, 1830. május 16. FEKETE János

II. József György, használt neve: ISTVÁN dr. med. (Pest, 1834), pécsváradai járási, majd pécsi törvényszéki orvos, szül. Pata, 1809. április 29. † Pécs, 1899. augusztus 23.

= Pécsvárad, 1846. április 14. GÖCZ Franciska, szül. Pécsvárad, 1822. augusztus 3. † Pécs, 1887. február 12.

Gyermekei: 1.-3.

1. ANGÉLA Stefánia Paula (Angélique), szül. Pécsvárad, 1849. február 22., † Pécs, 1940. február 25.

= Pécs, 1875. január 23. Edler von STEINBERG Nep. János cs. és kir. altábornagy, szül. 1841. körül, † Pécs, 1920. április 1.

2. LAJOS József Antal, kir. közjegyző Mohácson /Baranya vm./, szül. Pécsvárad, 1851. április 5. † Pécs, 1923. május 3.

3. FRANCISKA Mária Ludovika (Fanny), szül. Pécsvárad, 1858. december 10. † Pécs, 1905. június 1.

= Pécs, 1884. február 23. Krasznai KRASZNAY Jenő dr. ügyvéd, szül. 1855. január † Pécs, 1900. október 18.

III. PÁL dr. med. (Pest, 1838.), Somogy vm. tiszti főorvosa, kiskorpádi (Somogy vm.) földbirtokos, szül. Pata, 1810. november 15. † Kiskorpád, 1870. március 8.

= Szulok (Somogy vm.), 1848. szeptember 18. NÉMETH Mária, Kálmáncsáról (Somogy vm.), szül. 1829 körül, † Budapest, 1890. december 24.

Gyermekei : 1.-3.

1. MÁRIA, szül: Nagyatád (Somogy vm.), 1849. november 28. † Budapest, 1908. október 21.

= Kaposvár, 1866. január 10. Perneszi SIKLÓSSY Gyula dr. med. egyetemi magántanár, Somogy vm. tb. tiszti főorvosa, szül. Pernesz-Osztopa (Somogy vm.), 1839. május 19. † Budapest, 1901. június 18.

2. István Pál IMRE (nevét VÍSI alakban használta), publicista, a „Nemzet” c. országos napilap szerkesztője, 1884-től az abrudbányai, 1887-től a Budapest józsefvárosi kerület országgyűlési képviselője, az Újságírók Nyugdíjintézetének alapítója, szül. Nagyatád, 1852. december 26., † Budapest, 1889. december 24.

= Budapest, 1875. GÁBOS Irma, szül. 1853. † Budapest, 1917.

Gyermekei: a1.-a2.

a1. ERZSÉBET, szül. Budapest-Józsefváros, 1876. január 1. † Budapest, 1915. május 22.

= 1906. LAKATOS Artúr festő- és iparművész, szül. Wien, 1880. március 15. † 291 Budapest, 1968. február 9.

a2. MÁRIA (Masa), szül. Budapest-Belváros, 1888. március 17. (ker. április 9.), † Budapest, 1939. június

21.

= Budapest, 1917. augusztus 8. MAGYAR Elek, a „Magyarország” c. országos napilap felelős szerkesztője, szül. Budapest-Belváros, 1875. augusztus 14. (ker. 19.), † Budapest, 1947. május 22.

3. BÉLA, szül. Nagyatád, 1861. március 24. (ker. 26.), † Kaposvár, 1862. október 9.

IV. Nep. JÁNOS birtokfelügyelő, szül. Hencse (Somogy vm.), 1818. november 20. (ker. Kadarkút), † Pécs, 1890. szeptember 22.

= Kaposvár, 1850. augusztus 19. Rendes BÁRÁNY Klára, szül. Balatonboglár, 1828. június 6. † Pécs, 1897.

Gyemekei: 1.–7.

1. PÁL, a mohácsi kir. Járásbíróság elnöke, táblabíró, szül. Szentgyörgy-puszta (Somogy vm.), 1851. † Mohács, 1935. február 9.

= Pécs-Belváros, 1886. január 16. VESZELY Vilma, Szül. Pécs. 1861. † Mohács, 1940. szeptember 9.

2. SÁNDOR, gyógyszerész Szigetváron (Somogy vm.), szül. 1854.

= Nebojszai CZOMPÓ Gizella, szül. 1867. körül, † Szigetvár, 1945. augusztus 2.

3. ADÉL, szül. 1856. † Pécs 1920. december 22.

= GYARMATHY József ügyvéd (ev.), Nagyatád

4. JANKA, szül. 1859., † Pécs, 1935.

= KERÉKY Mihály dr. ügyvéd, szül. 1854. február 16. † 1897. november 19.

5. ISTVÁN, körjegyző Czinderybogádon (Baranya vm.), szül. Alsóbogát-puszta (Somogy 1863. szeptember 23.) † Bogádmindszent (Baranya vm.), 1913. június 29.

= I. 1892. körül, WEIGL Mariska, szül. 1870 körül, † Pécs, 1903. július 30.

= II. Nagyharsány (Baranya vm.), 1905. április 16. VARJU Irén, szül. Mohács, 1879. március 23. † Pécs, 1963. február 18.

Gyemekei a második házasságból: a1.-a2.

a1. ISTVÁN Pál honvéd alezredes, sportlovas, nemzetközi lovasbíró és -szakértő, szül. Baksa (Baranya vm.), 1906. augusztus 1. † Salzburg (Ausztria), 2000. március 6.

= I. 1941. MRAVIK Márta, elv. 1958. † 1960.

= II. Salzburg, 1960. augusztus 24. Elisabeth Freiin von MAYR-MELNHOF, szül. Schloss Glanegg (Salzburg), 1930. november 4.

Gyemekei a második házasságból: b1. – b4.

b1. MARINA, szül. Salzburg, 1961. május 27.

= Salzburg, 1985. május 4. Gregg WILLIAMS, szül. USA, 1956. november 21.

b2. BARBARA, szül. Morristown, NJ. USA, 1962. szeptember 15.

= Basking Ridge, NJ, USA, 1986. április 5. Garth HEID, szül. Flushing, NY, USA, 1957. november 14.

b3. STEPHAN Paul, szül. Camden, SC, USA, 1964. február 25.

= Wien, 1989. május 10. (polg.), St. Florian am Mondsee, 1989. május 13. (egyh.), Barbara SCHLOSSMACHER, szül. Wien, 1965. október 2.

Gyermekei: c1.–c4.

c1. MARIELLA Alexandra, szül. Wien, 1989. szeptember 21.

c2. VICTORIA Anna, szül. Wien, 1989. szeptember 21.

c3. ANTONIA Benedicta, szül. Wien, 1994. szeptember 7.

c4. BENEDICTA Assunta, szül. Wien, 2000. július 13.

b4. SÁNDOR Alexander Friedrich, szül. Morristown, NJ. USA, 1967. május 19.

= 1993. június 19. Gabrielle PETERSCHOWSKI, szül. 1963. június 11.

a2. LAJOS honvéd altábornagy, szül. Czinderybogád, 1908. február 3. † Balatonakarattya (Veszprém m.) 1996. október 15.

= Budapest, 1938. október 29. STROBL Éva dr. művészettörténész, szül. Budapest, 1914. április 30.

Gyermekei: b1.–b2.

b1. MÁRIA dr. med., szül. Budapest, 1939. augusztus 22.

= I. Budapest, 1963. december 26. VÁRDI Pál dr. med., szül. Ujpest, 1924. június 2.

292 = II. Budapest, 1979. november 27. ANDOR Béla okl. mérnök, szül. Szombathely, 1937. január 2.

b2. ERZSÉBET geográfus, szül. Budapest, 1942. január 12.

= Budapest, 1965. július 15. VAJDOVICH Béla közgazda, szül. Kiskundorozsma (Csongrád m.), 1937. december 1.

6. JOZEFA

= STRELITZKY Antal törvényszéki bíró Szabadkán

7. JÁNOS nőtlen, haláláig Pécssett lakott.

V. JOZEFA, szül. Hencse (Somogy vm.), 1822. február 27. (ker.: Kadarkút) † Pécs, 1895. július 23.

= Kaposvár, 1854. február 2. JOBSZT avagy JOBST János gyógyszerár-tulajdonos Nagyatádon, szül.

Kaposvár, 1825. október 27. † Nagyatád, 1872. szeptember 19.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Hámori Gábor: A TENISZ HŐSKORA SOPRONBAN (1893–1899)

Hámori Gábor: A TENISZ HŐSKORA SOPRONBAN (1893–1899)

A labdás sportjátékok sok ezer éves múltra tekintenek vissza. Ezekről részletes leírásokat találhatunk Szőke Pál „100 éves a magyar tenisz” című, 1980-ban megjelent könyvében. A középkorban Franciaországban széles körben elterjedt a *jeu de paume* (tenyérlabda) játék, amelynek továbbfejlesztett változatát azután már faütő segítségével játszották. A 19. században labdaházak százai szolgálták Európában ezen sportjáték örömét. Széchenyi István, „a legnagyobb magyar” és barátja, Wesselényi Miklós gyakran látogatták a bécsi, pozsonyi labdaházakat. Feljegyzések tanúsága szerint mindketten jól kezelték az ütőt.

1874. február 23.-án szabadalmaztatta Londonban Walter Clompton Wingfield őrnagy a mai tenisz közvetlen elődje, a *lawn-tennis* (azaz a gyep-tenisz) játékszabályait, és határozta meg a pálya méreteit. Az új játék robbanásszerűen elterjedt Nagy-Britanniában, majd átlépve a brit birodalom határait, megkezdte világhódító útját a világban.

Magyarországon az új játék bemutatkozására 1881-ben került sor. Az első teniszpálya Budapesten, a mai Városligeti fasor út 9. alatti úgynevezett Liedemann-kertben épült meg. Ezt követően 1886-ban Balatonfüreden, 1890-ben Nagykárolyban, Nagybecskerekben, 1891-ben Kolozsvárott, 1895-ben Pozsonyban, míg 1896-ban Győrben létesültek teniszpályák. Az első játékosok között a 19. század vége egyre erősödő polgársága képviselőit, például ügyvédeket és katonatiszteket találjuk. Az első, még zártkörű teniszversenyt 1887-ben Balatonfüreden rendezték meg, ahol Széchenyi Ferenc leánya, Széchenyi Alice szerezte meg az első helyet. Az új játék népszerűsége a vidéken is évről-évre nőtt, nagy és kis városokban, üdülőhelyeken, falvakban egymás után létesültek a teniszpályák. Természetesen ezek a pályák még nem a mai salakburkolatú vagy műanyagpályák, hanem gyep- vagy homokpályák voltak. A torna-, korcsolya-, csónakázó- és vívóklubokban a század végére kitört a „teniszláz”!

No és Sopronban? Kertész János 1904-ben kiadott *Lawn-Tennis Évkönyvében* olvashatjuk: „Sopronban 1893-ban alakult és 1894 óta működik a Soproni Lawn-Tennis Club, melynek akkor 35 működő tagja volt. A tagok jelenleg a soproni Erzsébet-kert melletti, négy agyaggal kevert homok pályán játszanak.” Jellemző Sopron akkori rangjára, hogy a városok között Budapest után az elsők között honosodott meg a teniszezés, tehát ebben az évben a soproni tenisz 111 éves lesz. Az első teniszpályák a mai 293 Erzsébet-kertben, a jelenlegi gyermekjátszótér helyén voltak. Régen ezt az elkerített, magántulajdonban volt területet Vággy-kertnek nevezték.

A korabeli soproni újságokat átlapozva megállapítható, hogy 1893 és 1898 között még egyetlen sort sem írtak az új sportágról. Az első tenisz témájú írás a *Sopron* című napilap 1898. április 15-i számában jelent meg. A Kocsis Gizella által jegyzett és az első oldalon megjelent „A lawn-tennis” című írás a következőképp ecseteli az új sportág előnyeit: „Most rólunk akarok beszélni, rólunk, mikor a főzőkanál és egyéb hatáskörünkbe tartozó, kizárólag bennünket megillető teendők helyett a sport jótékony és hasznos élvezetét akarjuk gyakorolni. Élvezetnek jótékony; hasznos volta erkölcsi, majd anyagi szempontból pedig tagadhatatlan. Fölfrissíti a kedélyt, a lélekre valami csodás, fölemelő hatást gyakorol... Nem eléggé tudom

dicsérni azt az asszonyt, ki kötelessége teljesítésének elhanyagolása nélkül – szembeszállva egyes helyeken még ma is kelendőségnek örvendő előítélettel – képes 2–3 órát saját szórakoztatására fordítani, ezáltal nemcsak önmagának, de úgyszólván egész családjának adózva. Mert merem mondani, határozottan állítani, hogy családi viszályok, daczos, türelmetlen, szeszélyes asszonykák, de férjek száma is tekintélyesen csökkennék, ha egy-két órai szabad, friss levegő élvezetével: fölfrissült idegekkel, egészségesebb gondolkozással üdvözölnék egymást. Az ilyen ártatlan multság elvonja az embert órákra a mindennapi gondolkodástól, az örökös egyhangúságtól, és felejteti velünk, vagy elfogadhatóbb színben állítja elénk az élet apróbb bajait. A sportnak százféle változata kínálkozik és mindegyikünknek módjában áll természetének, hajlamának megfelelő, testalkatához illő sportot választania. Angolországban nagyon elterjedtek különösen a labdajátékok... Nálunk elterjedtebb, egyszersmind legkedvesebb a lawn-tennis. Ez közkedveltségnek örvend és annyira kedves, különösen kora tavasszal és őszi idején, mikor az enyhébb, de nem forró napok kevésbé képeznek akadályt, a labdáknak az ütőhálókkal való ügyes visszakergetésére. A lawn-tennis volna a labdajátékok közül az, mely jól áll mindenkinek, testgyakorlatnak kielégítő, mulatságnak, szórakozásnak kedves, fokozottan, a legelső fokig kedves, ha még a korcsolyasport idejében elhangzott röpké vallomásaira felelnek az ütőháló művészi – avatatlan emberek előtt azonban érthetetlen – forgatásai. Ezt a sportot nálunk terjeszteni, művelni szükséges feladat lenne mindenütt, a legkisebb helységben is. A lawn-tennis, ezer apró kedvessége mellett határozott előnyére válik a fiatalságnak. Azok a kis rövid és hosszú ruhás leánykák üres óráikban kevésbé érnek rá álmodozva beteges hajlamokat magukban nevelni; mindössze tán a házasulandó fiatal emberek szemében csökken az értékük, kiknek elvük ellen van minden sporttal ismerős leány, mert nem néz ki belőle sem jó gazdasszony, sem jó feleség. Nos hát az ilyen kifogásoktól csak bátran labdázzanak bájos olvasónőim minél többet, korlátlan jókedvvel, akár véletlenségből az ellenfelük fejét súrolva a labdájukkal, mert az aki ilyen ismert és divatjamúlt kifogásokkal szórakozik, egy sem az igazi, az igazinak pedig egy egyszerű teniszruhában, simafonatú szalmakalapban, a konyhában és a játéktéren egyaránt fognak tetszeni. Gyűljenek össze minél többen, minél sűrűbben, aztán menjenek ki a szép, langyos csintalan napsugárral kaczerkodikni, a szabad, friss levegőre labdázni. Valami fölséges, kellemes érzés kíséri az ilyen játékot, mikor rózsás arccsal, tüzes lelkesülő szemekkel követik a labdák sebes röptét, abban az egészséges tiszta levegőben odakint.”

Az első teniszversenyt Sopronban 1899-ben, tehát éppen 105 évvel ezelőtt rendezték meg. Az eseményről a *Sopron* című újság 1899. június 15-i számában találtunk [294](#)híradást. „A soproni első Lawn-Tennis Társaság, mely 1893-ban alakult, e hó 23-tól kezdve háziversenyeket rendez, melyeknek első programja így fest:

I. Urak négyes versenye

II. Vegyes négyes verseny

III. Hölgyek kettős versenye

IV. Urak kettős versenye

A versenyekre való részvételre jelentkezhet a társaság minden tagja és pedig június 18-ig. Bánatpénz 1 forint. Háromféle nagy és kicsiny ezüst érmek kerülnek díjképpen kiosztásra. A verseny elnöke Szlimák Lajos tanár lesz, ki a lawn-tennis meghonosítása körül nagy eredményeket ért el. Vitás esetekben az angol Lawn-Tennis Association szabályai mérvadók. A többi lawn-tennis társaságok tagjait szívesen látja vendégül a rendezőség.”

A *Sopron* című napilap 1899. június 27-i számában azután az alábbi tudósítást olvashatjuk a

teniszversenyéről: „Az Első Soproni Lawn-Tennis Társaság korcsolya-egyleti játszótérén tegnap kezdődött meg a lawn-tennis verseny, mely előreláthatólag három napra fog terjedni. A tegnapi első versenynapon a vegyes négyes verseny folyt le, véglegesen azonban befejezést nem nyerhetett, mert a vihar eleinte befolyásolta a játszmákat úgy, hogy az utolsó: a döntő küzdelem második játszmáját már meg sem kezdték. A verseny lefolyása azért mindvégig sportszerű és érdekes volt. A versenyt Wrchowszky Károly dr. döntnök vezette, a vonalbírák tisztjeit a társaság férfi tagjai felváltva látták el. A korcsolya-pavillon emeleti erkélyéről, de a fölszintről is Sopron előkelő közönsége nézte végig a versenyt és gyakran zúgott fel éljenkiáltás egy-egy sikerültebb labdaütésnél.”

A *Sopron* híradása nyomán alább közöljük a verseny eredmény-összefoglalóját és érdekesebb adatait is. „A versenyt június 23. és 26. között rendezték meg a korcsolya-egyleti játszótéren. Az „urak négyes versenyére” négy, a „vegyes négyes versenyre” öt páros, az „urak kettős versenyére” 10 férfi jelentkezett. A „hölgyek kettős versenyére” nevezés híján elmaradt. Eredmények:

I. Urak négyes versenye, elődöntő:

Dr. Dukavits Vilmos, Szilágyi Imre – Hanny Tibor, Schuster fhdgy. 6:1, 6:2

Dr. Dukavits István, Szlimák Lajos – Simon Géza, Nelky Elek 6:3, 3:6, 6:4

Döntő: Dr. Dukavits I., Szlimák – Dr. Dukavits V., Szilágyi 6:3,0:6,6:4

II. Vegyes négyes verseny, Első forduló:

Dr. Dukavits István, Wrchowszky Károlyné – Dr. Dukavits Vilmos, Czeke Marianna 6:1,7:5

Elődöntő: Fischer Imre, Nelky Paula – Hanny Tibor, Nelky Ella 6:2,4:6,6:2

Dr. Dukavits István, Wrchowszky Károlyné – Szilágyi Imre, Mike Károlyné 2:6,6:2,6:3

Döntő: Dr. Dukavits I., Wrchowszky K.-né – Fischer I., Nelky P. 7:5,6:4

III. Hölgyek kettős versenye: elmaradt.

IV. Urak kettős versenye. Első forduló:

Simon Géza – Fischer Imre 6:4,6:3, dr. Dukavits Vilmos – Lutz tüzerhdgy. 6:1,7:5

Szilágyi Imre – Szlimák Lajos 8:6,4:6 (nem fejezték be)

Dr. Dukavits István – Schuster fhdgy. 6:0, 6:4

Elődöntő: Simon G. – Dr. Dukavits V. 6:4,6:3

295Döntő: Dr. Dukavits I. – Simon G. 6:3,7:5

Végeredmény: 1.Dr. Dukavits István, 2.Simon Géza, 3. Dr. Dukavits Vilmos”

**2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Műhely / Macher Frigyes – Lengyelne Kiss Katalin:
SELTENHOFER-EMLÉKÜLÉS SOPRONBAN (2001. április 19-21.)**

Macher Frigyes – Lengyelne Kiss Katalin: SELTENHOFER-EMLÉKÜLÉS SOPRONBAN (2001. április 19-21.)

A Seltenhofer család soproni tevékenységéről szóló emlékülés előadásait a Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum) színháztermében hallgatta végig a 120 résztvevő, akik közül 16-an Németországból és Ausztriából érkeztek.

Az első nap a Seltenhofer-emlékkiállítás megnyitásával kezdődött. A Központi Bányászati Múzeumban dr. Lengyelne Kiss Katalin, a kiállítás rendezője mutatta be a Soproni Múzeum, a budapesti Tűzoltó Múzeum, az Öntödei Múzeum és a Seltenhofer család leszármazottainak emléktárgyaiból rendezett tárlatot. A megnyitó után dr. Kovácsné Bircher Erzsébet múzeumigazgató vezetésével tekintették meg az új kiállítást. A múzeum udvarán felállították a Seltenhofer-cég muzeális értékű tűzoltókocsi-ját, amely Nagycenkről érkezett. A kiállítás nemcsak a cég harangöntésére, de vasönté-szetére és tűzoltószer-gyártására is kiterjedt.

A Seltenhofer-ház falán elhelyezett emléktábla

A szászországi harangöntő családból származó Seltenhofer Frigyes Keresztély 1816-ban érkezett Bécsből Sopronba. 1817-ben már soproni polgárként indította be harangöntő műhelyét. (Városunk tornyaiban még ma is Seltenhofer-harangok zengenek.) A mesterség apáról fiúra szállt, II., III. és IV. Seltenhofer Frigyes és utódaik [296](#)később tűzoltószer- gyártásával is foglalkoztak és tettek európai hírnévre szert. Az 1945.

március 4-i bombázás döntötte romba a gyárat.

Az emlékülés ünnepélyes megnyitóján dr. Gimesi Szabolcs, Sopron város polgármestere és dr. Vámos Éva, az Országos Műszaki Múzeum főigazgatója köszöntötte a megjelenteket. A líceum egyik növendéke mondta el Schiller: A harang c. versét, majd az iskola diákjaiból álló együttes harangjáték-bemutatóval kedveskedett a megjelenteknek.

A résztvevők kézhez kapták az előadások német és magyar nyelvű összefoglaló kötetét, valamint az Öntödei Múzeum Füzetének erre az alkalomra megjelent 7. számát, dr. Lengyelne Kiss Katalin: *Adalékok a soproni harangöntés történetéhez* c. munkáját.

A konferencián az alábbi előadások hangzottak el:

Dr. Patay Pál: *Déli harangszó*

Hartwig Niemann: *Liturgikus harangozás az evangélikus és a katolikus egyház törvénye szerint Németországban*

Dr. Benkő Elek: *IX. századi harangöntő gödör Zalavárott*

Jörg Poettgen: *Idegen mesterségbeli előképek a gótikus harangok figurális reliefséhez*

Küllös Imre: *A kárpátaljai református gyülekezetek harangállományának felmérése*

Dr. Rainer Thümmel: *A harang környezete és technikája*

B. Horváth Csilla: *Baranyai harangöntő mesterek nyomában*

Grossmayer, Christof: *Az osztrák harangöntés története*

Patay Róbert: *Borsod-Abaúj-Zemplén megye harangállományának számbavétele*

Kremer, Kurt: *Az erfurti dóm Glorisa-harangjának hegesztése*

Ágoston István: *Amikor a rádióban szól a déli harangszó*

Dr. Lengyelne Kiss Katalin: *Sopron környéki és soproni harangok felmérése*

Minárovics János: *A Seltenhofer cég tűzoltószer-gyártásának története*¹⁽²⁷²⁾

Dr. Macher Frigyes: *A Seltenhofer-gyár vasöntődéje.*

A résztvevőknek este Roth Márton orgonaművész adott hangversenyt az evangélikus templomban. E templom tornyában függ a Seltenhofer cég által öntött legnagyobb, 182 cm átmérőjű harang, és az I. világháborúban elesett hívek nevét megörökítő, 1926-ban készült Hősök Harangja, három másik társával együtt. Az utóbbiak közül érdemes megemlíteni azt a II. Seltenhofer Frigyes által 1864-ben öntött harangot, amely átvészelte az I. világháború rekvirálásait, és 1921. decemberében ennek a hangja adta hírvil a városnak, hogy Sopron magyar maradt!

A konferencia második napján 18 órakor került sor a Seltenhoferék egykori házában elhelyezett öntött bronztábla felavatására és megkoszorúzására, amelyet az Öntödei Múzeum és az OMBKE öntésztörténeti csoportja készített Galambos Sándor szoboröntő mester anyagi és fizikai

támogatásával.²⁽²⁷³⁾ A Soproni Ifjúsági Fúvószenekear indulókkal várta a résztvevőket, 18 órakor pedig több templom harangja megszólalt a Seltenhofer-harang-öntöde emlékére. Avatóbeszédet Dr. Gimesi Szabolcs polgármester mondott, majd az OMBKE, a Központi Bányászati Múzeum és az Országos Műszaki Múzeum képviselői ²⁹⁷koszorúztak. Az emléktábla-avatás megható jelenete volt, amikor Szedenik Tamásné szül. Seltenhofer Mária unokája verset mondott az ősök emléktáblája előtt!

A harmadik napon Bécsbe utaztak a résztvevők, hogy meglátogassák a volt Pfunder-öntöde udvarán berendezett harangmúzeumot, majd a bécsi belváros néhány magyar vonatkozású épületével ismerkedtek meg. Fakultatív program keretében többen meglátogatták a Stephansdom északi tornyában lévő 19,8 tonnás óriásharangot, a Pumerint, melyet 1952-ben öntöttek újjá a Gossmayr cégnél St. Florianban, mivel az 1711-ben öntött eredeti 1945-ben, a dóm leégésekor lezuhant.

Az anketét sikerét mind a budapesti, mind a soproni segítők önzetlen, lelkes munkája biztosította. Köszönet érte!

A koszorúzóknak egy csoportja

Soproni Könyvespolc

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni Könyvespolc / SZEMLÉK SZEMLÉJE III.* A Vasi Szemle bemutatása

298 SZEMLÉK SZEMLÉJE III.*
(274) A Vasi Szemle bemutatása

A *Vasi Szemle* annak a kulturális pezsgésnek a szülötte, amely a két világháború közötti időt a magyar szellemi élet nagy korszakává tette, Szombathelyt pedig – Szily János püspök 150 évvel korábbi „városalapító” mecénási működése után újra – feltüntette az európai szintű magyar művelődés térképén. Mert bár a kultúra néhány, máig fájóan hiányzó alapintézménye akkor sem volt jelen a városban (nem volt és ma sincs egyetem vagy állandó színház), a vasi értelmiség tucatjával tudott felmutatni olyan neveket, amelyek a régió határain túl is ismertté váltak, s közülük nem keveset ma is számon tart művelődésünk története. Itt élt többek közt – csak a tudósok közül véve a példákat – Benda (később *Bendefy*) László geológus, Afrika-kutató, magyar őstörténetünk kutatója és tudománytörténész, *Géfin Gyula* egyháztörténész, báró *Miske Kálmán* régész, *Fábián Gyula* író és néprajzkutató, *Gayer Gyula* botanikus, *Tóth János* építészmérnök, szakíró, az első hazai skanzenek életre hívója, *Pável Ágoston* nyelvész, muzeológus, néprajzkutató, könyvtáros, műfordító, tanár; innen indult sivatagi kutatóútjaira *Almásy László Ede* Afrika-kutató, aki „civilben” egy német autógyár szombathelyi megbízottja volt, ide kötődött a fiatal *Bogyay Tamás* művészettörténész, a jáki templom monográfusa, és még sorolhatnám. Jelenlétük publikációs fórum után kiáltott, és valamennyien szerzői is lettek a Vasi Szemlének. A tudósok mellett az írók, költők, művészek is mozgolódtak, s 1936-ban *Bárdosi Németh János* szerkesztésében megindították az *Írott Kő* című irodalmi folyóiratot.

Szemlének ekkor már három éve létezett. 1933-ban jelent meg az első száma a Vas Vármegyei Múzeumok Barátainak Egyesülete kiadásában, majd már 1934 elején a második. Az első szám címe még *Folia Sabariensia* volt, a másodikon már szerepelt a *Vasi Szemle* elnevezés is. Mindkét szám emlékszám volt az 1933-ban elhunyt kiváló celdömölki botanikus, Gayer Gyula emlékének szentelve, természettudományos tárgyú írásokat közölt. A harmadik számtól már dr. Pável Ágoston jegyezte főszerkesztőként a lapot, egészen 1944-ig, a megjelenés kényszerű felfüggesztéséig. Elsősorban az ő hozzáértő és áldozatos munkájának, megnyerő egyéniségének köszönhető a folyóirat máig érvényes feladatkörének kialakítása és olyan színvonalú művelése, amely, úgy vélem, a magyar folyóirat-kultúra klasszikusai közé sorolja az 1933–44 közötti Vasi Szemlét. Fő feladata az volt, ami ma is: nyilvánosságot adni bármely tudományág Vas megyével s részben a vele szomszédos területekkel kapcsolatos eredményeinek, mégpedig szakmailag magas szintű, de a nem szakmabeli művelt olvasó számára is befogadható megfogalmazásban. A tudományos jellegű publikációk mellett kis mennyiségben **299**akkor is és ma is helyet kaphatnak a lapban a vasi kultúrával vagy akár a társadalmi élettel kapcsolatos színvonalas, de nem tudományos jellegű közlemények (pl. vitacikkek, esszék) is. Pável Ágoston minőség-érzékét mutatja, hogy az általa szerkesztett valamennyi évfolyamból (egy évfolyam 4–6 számból, 20–24 nyomdai ívből állt) fel lehet sorolni máig

számotartott, a szakirodalomban gyakran hivatkozott publikációkat a legkülönfélébb tudományágak területéről (történettudomány, néprajz, művészettörténet, botanika, állattan, földtudományok és más szaktudományok).

Formailag a Szemle 1944. évi utolsó számaként jelent meg 1949-ben az ún. Pável-émlékkönyv (az 1946-ban meghalt főszerkesztő emlékére), majd többéves tetszhalál következett a lap történetében. Az 1955-től előkészített újraindítás 1958-ban valósult meg. Ekkor előbb évente kétszer, majd háromszor, végül 1964-től évente négy számban látott napvilágot, a Vas Megyei Tanács kiadásában – elsősorban a kultúrát meggyőződéssel támogató tanácselnök, *dr. Gonda György* jóvoltából. A főszerkesztő 1960-tól egészen 1987-ig a jeles történész, levéltár-igazgató, *dr. Horváth Ferenc* volt, akinek munkáját népes szerkesztőbizottság segítette. E hosszú időszakban a Szemle híven belesimult politikailag dresszírozott, pártkongresszustól pártkongresszusig nyújtózkodó szellemi környezetébe, a tanácsköztársasági megemlékezések, a kreált munkásmozgalom-történet, az ideológiai elhajlások elleni harc és a termelési kimutatások világába, és még a nyolcvanas években sem tárgított ettől. Ennek ellenére felsorolhatatlanul nagy azoknak az értékes közleményeknek a száma, amelyekkel ezekben az évtizedekben gazdagította a Szemle Vas megye és általában a Nyugat-Dunántúl tudományos megismerését a legkülönbözőbb tudományágak területén. (Hogy egyetlenegyem kiemeljek itt, Sopron folyóiratában: a hetvenes években sokrészben sorozatban láttak napvilágot a kiváló soproni kutató, *dr. vitéz Házi Jenő* nagy jelentőségű forrásközleményei Vas megye középkori okleveleiből.)

A következő főszerkesztő, *dr. Gál József* tanár, helytörténész (1987–1994) tágította a lap tájékozódásának szemhatárát és bővítette szerzőinek körét, fontos tematikus összeállításokat hozott létre.

Miután, 1994-ben, első főállású főszerkesztőként, pályázat útján e sorok írója került a folyóirat élére, a folytatás és a fokozatos megújulás programjának megvalósításába fogtunk. Folytatni elsősorban Pável Ágoston szellemi igényességét, minden értéket befogadó türelmét és a történelmi múlt szervesen építkező hagyományelvű-ségét, ugyanakkor mind formailag mind tartalmilag érdekesebbé tenni a lapot az olvasó számára. 1995/96-tól megújítottuk a rovatrendszert, külön helyet nyújtva például a jelenkori és a történelmi tárgyú írásoknak, a közép-európai összefüggéseknek, a Szombathelyen nagy súlyú orvostudomány közleményeinek, a portréknak, a tudományos vagy a kulturális közéletet érintő esszéknek, vagy éppen az egy-egy témakör markánsan egyéni értelmezését nyújtó írásoknak. A páveli lapszámok szemle-rovatához hasonló méretűre bővítettük ki Könyvszemle-rovatunkat (számanként akár 8–10 könyvet ismertetve), hogy az így betölthesse szerepét: a megyével kapcsolatos tudományos könyvtermés legalább hozzávetőleges áttekintését.

1996-tól használjuk a Kassai Ferenc tervezte új borítót és belső tipográfiát, 1997-től az addigi négy helyett évente hat számot bocsátunk ki, és ugyancsak 1997-től kétfévenként, két (humán és természettudományos) kategóriában odaítéljük nívódíjunkt. 1999 elején [300](#)elindítottuk honlapunkat a Világhálón (címe: www.axelero.hu/vasiszem), amely számonként 2–4 tanulmányt teljes terjedelmében ad közre, míg a többinek rezüméjét közli három (magyar, német, angol) nyelven.

Tartalmi tekintetben nehéz egy-egy részletet kiemelni az elmúlt tíz évből. Fontosak a korábban elhallgatott vagy nem eléggé értékelt jeles személyiségek – pl. Bogyay Tamás, br. Inkey Béla (geológus), borostyánkői Egán Ede, hg. Batthyány-Strattmann László, Mindszenty József, Bárdossy László, Lajos Iván, Józsa Péter és mások – portréját megrajzoló, vagy életének, tevékenységének egyes mozzanatait feltáró írások. Megemlékezünk két most futó, kiváló irodalomtörténelmi sorozatot: Kovács Sándor Iván professzor „*Dunán inneni*” *íróarcok* című portréit és Lőcsei Péter *Weöres-mozaikok* című forrásközléseit. A

legemlékezetesebbek talán a tematikus számok vagy rövidebb tematikus összeállítások voltak (bár szükségképpen háttérbe szorítják a különállóan megjelent, kitűnő írásokat). 1996-ban meghirdetett 56-os pályázatunk értékes forrásanyagot hozott felszínre, de millecentenáriumi vagy éppen a 2000-es millenniumi középkortörténeti számunkat is említhetném a történettudomány vidékéről, miként 1999-es természetvédelmi-madártani számunkat a természettudományok vagy éppen 2001-es Fettich Nándor-emlékszámunkat a régészet területéről. A történeti vizsgálódások mellett szeretnénk hangsúlyt vetni a régió, a megye vagy éppen a vasi megyeszékhely jelenét és jövőjét stratégiai szinten érintő témákra. Hogy erre szükség van, mutatja 1997-es ankétunk Szombathely regionális szerepéről, kulturális helyzetéről, továbbá azok az értékes, legtöbbször tanulmány-értékű hozzászólások, amelyeket felkérésünk nyomán 29 jeles vasi vagy idekötődő értelmiségi írt 2002-ben, miután közzé tettük a Szombathely mentálhigiénés állapotáról készített, megdöbbentő szociológiai tanulmányt. (Internetes honlapunk látogatottsága kb. az ötszörösére emelkedett nem sokkal azután, hogy valamennyi „mentálhigiénés” hozzászólást közzétettük rajta!)

Szerkesztőbizottságunk, amely jelenleg nyolc, különböző tudományágakban jártas Vas megyei szakemberből áll, évente 2–4 alkalommal ülésezik, tanácsadó jelleggel. Részt vesz a legfontosabb döntésekben (például a nívódíj odaítélésében). Költségvetésünk túlnyomó részét a Vas Megyei Közgyűlés biztosítja, és ugyancsak a Közgyűlés választja meg ötévenként a főszerkesztőt. E sorok írójának második megbízatása 2004 őszén jár le.

Több évtizedes szünet után 2003-ban újraindítottuk a Vasi Szemle Szerkesztőségének könyvkiadását. Különböző támogatások révén közrebocsátottuk szerkesztő-bizottságunk legidősebb tagja, az idén 90 éves dr. Kuntár Lajos *A véres Don* című haditudósítói riportkönyvét. Az első ízben 1943-ban megjelent, de 1945-ben betiltott mű a történettudomány számára is hasznos, miközben a szélesebb olvasóközönség is jól fogadta. E sorok írása idején jön ki a nyomdából Balogh Lajos *Büki tájszótár* című munkája, amelyet további kötetek követnek.

Könyvkiadásunk – miként egész tevékenységünk – célja (és a provincializmus elkerülésének biztosítója), hogy úgy szolgáljuk szűkebb hazánk kultúráját, hogy tevékenységünk egyszersmind egész nemzetünk művelődésének is javára váljék.

Gyurácz Ferenc

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Lovas Gyula: A bakterház Budapest, 2003. (Vasúthistória könyvek) 302 o., 183 ábra

**301 Lovas Gyula: A bakterház
Budapest, 2003. (Vasúthistória könyvek) 302 o., 183 ábra**

Kevés épületnek van beceneve, a vasúti őrház ezt kiérdemelte. Hogy mivel, arra a Lovas Gyula kötetének szellemisége ad választ. Mert a bakterház az elmúlt évszázadban a mindennapi élettel „velejáró” és mindenki által megszokott sajátos középület volt, ezzel szinte beleépült a társadalom életébe. Annyira, hogy jelentőségét szinte észre sem vettük. Az elmúlt 150 év közlekedésének biztonságáért dolgozók szolgálati és lakóhelye, élettere volt. Bakterházak a fővonalakon néhány kilométerenként szegélyezték a vasúti pályát, ezért számuk a régi Magyarországon tízezres nagyságrendre nőtt. A fővonalak jellegzetes épülete volt –

múlt időben, mert a technikai fejlődés létét mára szinte megszüntette. A pályafenntartás, a műtárgyak őrzése, a sorompók kezelése, a pálya állapotának ellenőrző felülvizsgálata, minden ami a vasúti őr, a bakter feladata volt, ma más módon, korszerűbben (is) történik. Ezért ma bakterház már nagyon kevés van, ezért felépítettek belőle a pesti vasúttörténeti parkban is egy mintapéldányt, hogy unokáink is láthassák. Mégsem a bakterház technikai fejlődése és elmúlása Lovas Gyula kötetének legfőbb mondanivalója, inkább a bakterházban élők és nehéz szolgálatot teljesítők életének vázolása. A kötet a szerző fáradtságos munkájának, megannyi idős vasutassal folytatott beszélgetésének feljegyzése és egybeszerkesztése révén értékes szociográfia is. Lovas Gyula jól választotta meg a téma feldolgozásának időpontját, megragadta a még élő tanúk meghallgatásának lehetőségét.

Helytörténeti szempontból pedig érdekes a soproni olvasónak, hogy a soproni szerző természetesen a 300 oldalas, bőven illusztrált dokumentatív kötet jelentős hányadát a városunkat érintő vonalak vasutasainak szenteli. Velük foglalkozik, velük folytatta azokat a beszélgetéseket is, amelyek a kötet jellemzői. Így megszólaltatja az egykori Sopron–Bécsújhelyi Vasút és a későbbi Déli Vasútnak a városunkat átszelő szombathelyi vonala mentén épített bakterházak lakóit egyaránt. Külön fejezetet szentel a GySEV győri és ebenfurti vonalai egykori pályaöreibnek, vagyis bakterainak is. Ezen kívül az ország számos más vonaláról is közöl feljegyzéseket és képeket.

A kötet különleges témát tárgyal, a munka egy elmúló foglalkozási ág hiteles rajzolata.

Kubinszky Mihály

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Tatai Zoltán (szerk.): Emlékezés Wallner Ernőre – élete és munkássága Veszprém, 2003., 302 o., 63 kép és ábra

Tatai Zoltán (szerk.): Emlékezés Wallner Ernőre – élete és munkássága Veszprém, 2003., 302 o., 63 kép és ábra

A Magyar Földrajzi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Bizottsága és a Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2002. május 3-án, a veszprémi Gizella Napok keretében tudományos emlékülést rendezett, amelyen tizenkét előadó méltatta Dr. Wallner Ernőnek a földrajztudományban kifejtett munkásságát, valamint [302](#)pedagógiai tevékenységét. Az *Emlékezés Wallner Ernőre – élete és munkássága* címen, Dr. Tatai Zoltán szerkesztésében 2003 őszén megjelent könyv első fele ennek az emlékülésnek az előadásait tartalmazza. A kötet második felében részben tanítványai, munkatársai megemlékezései, méltatásai találhatók, részben pedig Wallner Ernőnek néhány, ma már nehezen hozzáférhető, idegen nyelven megjelent tanulmánya, és három kéziratban maradt értekezés-tervezete került kiadásra. A kötetet néhány facsimilében közölt dokumentum, valamint Wallner Ernő tudományos munkásságának teljes bibliográfiája egészíti ki.

A bevezetőben Tatai Zoltán részletesen ismerteti Wallner életútját, kiemelve a földrajztudósi életpálya főbb állomásait. Wallner Ernő (Királyfalva, 1891 – Paks, 1982) földrajz – természetrajz szakos tanár oktatói munkásságát 1916-ban kezdte meg a Felsőlövi Evangélikus Gimnáziumban (ma Oberschützen, Burgenland). Innen 1922-ben került a veszprémi Felsőkereskedelmi Iskolába, amelynek 1929-től 1943-ig igazgatója is volt. 1943-tól 1952-ig a soproni Fáy András Kereskedelmi Középiskola igazgatójaként működött, ezt követően 1958-ban történt nyugdíjazásáig az ELTE Földrajzi Intézetében docensként

működött.

Kópházi Ferenc, a veszprémi közgazdasági szakközépiskola jelenlegi igazgatója részletesen foglalkozik Wallner tanári, igazgatói, iskolaszervezői munkásságával. Szathmáry Árpád nyugalmazott tanár előadásában arról emlékezik, hogy miként szervezte meg Wallner a külföldi tanulmányutakat és milyen alaposan készítette elő erre a diákokat. Ugyanerről Tekeres Lajos egykori veszprémi diák részletes élménybeszámolót közöl.

Dr. Wallner Ernőt 1938-ban a pécsi Erzsébet Tudományegyetem, majd 1942-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magántanárrá habilitálta. Ettől kezdve Wallner előadásokat hirdetett meg 1938-tól a Pécsi Egyetemen, majd 1942-től a Budapesti Egyetemen gazdaságföldrajzi tárgyokban. Magántanári munkásságáról több előadó is közöl méltatást. Előadásait az 1949-es egyetemi reform alapján a kötelező tantárgyak sorába emelték, aminek eredményeként 1952-ben egyetemi docensi kinevezést kapott.

Földrajztudományi munkásságának különösen a Bakonnyal és a Balaton-felvidékkel kapcsolatos eredményeit méltatta több előadó. Bauer Norbert „Wallner Ernő munkásságának jelentősége a Bakony vegetációtörténeti kutatásában” című előadásában az alábbiakat írja: „Botanikus körökben Wallner Ernő nevével találkozva, minden – a térséget valamennyire ismerő – szakember előtt megjelenik egy, a maga nemében a mai napig páratlan, három részből álló cikksorozat a Bakony erdőtakarójának változásáról [...]. E munkákat olvasva elsőre nem könnyű eldönteni, hogy azok egy, a Bakony erdő(gazdálkodás) történetét kutató földrajzos szakember, vagy egy gazdaságtörténeti érdeklődésű erdész-botanikus írásai. Ez elsősorban magas szintű felkészültségét és a – meglehetősen foghíjasan rendelkezésre álló – forrásmunkák fáradhatatlan összegyűjtését, logikus rendszerbe való állítását dicséri.” Hasonlóképpen méltatják más előadók Wallner gazdaságföldrajzi és településföldrajzi munkásságát is. Rigóczki Csaba Wallner ismeretterjesztő cikkeiről ad elemző méltatást. Körmendi Klára előadásában arról emlékezik meg, hogy az élete utolsó 15 évében megvakult földrajztudós vakon is – családtagjai és munkatársai segítségével – aktív tudományos tevékenységet fejtett ki, és számos tanulmánya jelent meg.

A kötet második felében a tanítványai és munkatársai által közreadott méltatások közül a soproni olvasó számára Dr. Lökkös János: „Emlékezés dr. Wallner Ernőre, a soproni Fáy András Kereskedelmi Középiskola igazgatójára” című írása számíthat a legnagyobb 303 érdeklődésre. Ő úgy emlékszik az iskolában eltöltött éveire, hogy „...ebben az iskolában kaptam életindítást, itt eszmélkedtem. Ebből az iskolából vittük magunkkal magyarságunkhoz való hűségünket, a barátság és összetartozás emberi értékeit.”

Összefoglalva: az olvasó a 300 oldal terjedelmű kötetből behatóan megismerheti Wallner Ernő földrajztudományi és tanári-iskolaigazgatói tevékenységét, képet alkothat sokoldalú egyéniségéről, a közölt tanulmányok alapján pedig tudományos működésébe is bepillantást nyerhet.

Wallner Ákos

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Szerkesztőségi közlemény

Szerkesztőségi közlemény

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Szerkesztőségi közlemény / Molnár László kitüntetése

Molnár László kitüntetése

Sopron Megyei Jogú Város önkormányzata a „Sopronért” díj adományozásával tüntette ki Molnár Lászlót, a Központi Bányászati Múzeum nyugalmazott igazgatóját, a Soproni Szemle szerkesztőbizottságának tagját 80. születésnapja alkalmából. Molnár László munkásságát folyóiratunk Sarkady Sándor vele készített életút-interjújában („És dolgozzunk úgy, mintha örökké élénk.” Beszélgetés a 75 éves Molnár Lászlóval) öt esztendővel ezelőtt részletesen bemutatta (SSz. 53. (1999) 295–305.). A Soproni Szemle szerkesztősége ezúton gratulál a kitüntetettnek, és további derűs alkotó esztendőket kíván neki!

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Csiszár Attila etnográfus, 9330 Kapuvár, Rábaközi Múzeum, Fő tér 1.

Gyurácz Ferenc a Vasi Szemle főszerkesztője, 9400 Szombathely, Vörösmarty M. u. 11.

Hámori Gábor erdőmérnök, 9400 Sopron, Rét u. 4.

Jankó Ferenc geográfus, 9400 Sopron, Bánfalvi út 150.

Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár, 9400 Sopron, Kökényes köz 3.

Lengyelne Kiss Katalin múzeumigazgató, Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeuma, 1027 Budapest, Bem J. u. 20.

Macher Frigyes ny. főmetallurgus, 9400 Sopron, Mikoviny út 15.

Molnár Tünde egészségügyi dolgozó, 9400 Sopron, Besenyő u. 14/E

Tóth Imre történész, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Pf. 68.

Varga Imréné ny. levéltáros, 9400 Sopron, Teleki P.u. 11.

Visy Zoltán okl. építészmérnök, c. főiskolai tanár, 1026 Budapest, Orló u. 1.

Wallner Ákos ny. geofizikus, 9400 Sopron, Mátyás kir. u. 20.

2004. LVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / INHALTSVERZEICHNIS

304 INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift, Redaktion: Katalin Szende

DEUTSCH-UNGARISCHES ZUSAMMENLEBEN II.

Imre Tóth: Situation und Beurteilung des Deutschtums in Ödenburg zwischen 1918 —1941.	219
Tünde Molnár: Die Vertreibung der Deutschen aus Ödenburg und Umgebung	242
Gyöngyi Varga: Die Aussiedlung in den Dörfern Wolfs, Harkau, Wandorf und Agendorf aufgrund der Aufzeichnungen der evangelischen Pastoren	256
Vertriebene und diejenige, die zu Hause geblieben sind. Imre Tóth im Gespräch mit Dezső Walter, Bürgermeister der Stadt Ödenburg.	261

KLEINE MITTEILUNGEN

Ferenc Jankó: Die Entwicklungsmöglichkeiten der historischen Vorstädte von Ödenburg	264
Attila Csizsár: Die neun Fragepunkte der Maria Theresianischen Urbarialregulierung in Kapuvár (1767)	276
Zoltan Visy: Die Wurzeln der süd-transdanubischen Familie Visy im Komitat Ödenburg (Eine Aufzeichnung von Pál Visy)	280
Gábor Hátori: Die erste Blütezeit des Tennissports in Ödenburg (1893—1899)	292
Frigyes Macher—Katalin Kiss Lengyel: Seltenhofer-Gedenktagung in Ödenburg	295

BÜCHERSCHAU

Ferenc Gyurác: Die Vasi Szemle stellt sich vor	298
Mihály Kubinszky: Gyula Lovas: Das Bahnwärterhaus. Bahnhistorische Bücher. Budapest, 2003.	301
Ákos Wallner: Zoltán Tatai Red.: Gedenken an Ernő Wallner – sein Leben und seine Tätigkeit. Veszprém, 2003.	301

MITTEILUNGEN DER REDAKTION

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

* A dolgozat hosszabb változatának elkészítését a Politikátörténeti Alapítvány kutatási ösztöndíja támogatta. Ezúton mondok köszönetet a problematikus kérdések tisztázásában nyújtott segítségéért Dr. Norbert Spannenbergernek, a Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas (GWZO), Universität Leipzig munkatársának.

2 (Megjegyzés - Popup)

A magyarországi németiség 83%-a falun élt a két világháború között. Közülük kb. 40% a Bakony, Vértes, Pilis, Budai hegység által határolt területen, 35% a Délkelet Dunántúlon, és csak 11% a Nyugat-Dunántúlon. A városok közül viszont Sopronban volt a legmagasabb a németek aránya (a korszak végén 41,6%). Kőszegen 19,8 %, Magyaróváron 14 % volt a német kisebbség számaránya.

3 (Megjegyzés - Popup)

E folyamat legpéldásabb megtestesítője maga Sopron polgármestere, Thurner Mihály volt, aki német szülők gyermeként, az iskolában elsajátítva a magyar nyelvet, majd jogi végzettséget szerezve lépett állami szolgálatba 1905-ben, s ezután lett polgármester 1918-ban. A népszavazás idején és azt követően is a magyar érdekek legharcosabb képviselője lett Sopronban.

4 (Megjegyzés - Popup)

A kérdéssel kapcsolatban l. még: Haslinger, Peter: A regionális identitás kialakításának egy esete: Burgenland 1921–1938. Regio. Kisebbség, Politika, Társadalom, 2000. 4. 93–104.

5 (Megjegyzés - Popup)

A dualizmus-kori Magyarország nemzetiségi törvénye

6 (Megjegyzés - Popup)

A Friedrich-kormány rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúsításáról

7 (Megjegyzés - Popup)

Bleyer érvrendszere több ponton – így Burgenland autonómiájával kapcsolatban is – vitatható. Das Schicksal Westungarns und die Ratifikation des Friedensvertrages. Eine Erklärung des Ministers Dr. Jakob Bleyer. röplap, é.n. Soproni Múzeum, Helytörténeti Adattár

8 (Megjegyzés - Popup)

Bleyer (1874–1933) 1919–20-ban nemzetiségi miniszter volt, 1923-ban az Ungarnländischer Deutscher Volksbildungsverein – UDV (Magyarországi Német Népművelődési Egyesület – MNNE) alapítója lett. A neves germanisztika-professzor egyébként 1900–1902-ig a soproni állami főreáliskola tanáráként működött.

9 (Megjegyzés - Popup)

L: Norbert Spannenberger: Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938–1944 unter Horthy und Hitler. Schriften der Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa. R. Oldenburg Verlag, München, 2002. 14–48.

10 (Megjegyzés - Popup)

Zsombor Nyugat-Magyarország 1919-es kormánybiztosa, majd kormányzója volt, 1919. augusztusa után a nemzeti kisebbségek minisztériumában lett német államtitkár.

11 (Megjegyzés - Popup)

A leírt állapot persze amellett, hogy hamis képet vetített Ausztriáról, amelynek politikai berendezkedése, legalábbis kezdetben, sokkal demokratikusabb volt a magyarországinál. Szomszédunkban az 1919-es választásoktól 1920 júniusáig szociáldemokrata-keresztényszociális koalíció, 1920-tól keresztényszocialistákból és pártonkívüliekből álló kormányok működtek. Az országban ráadásul a szélsőbaloldal teljesen jelentéktelen szerepet játszott. A kommunistáknak a két háború között nem sikerült képviselői helyet szerezniük az osztrák törvényhozásban. Ez akkor is igaz, ha a szociáldemokraták országosan és a burgenlandi politikában a húszas években mindvégig megőrizték befolyásukat.

12 (Megjegyzés - Popup)

Környei Attila: Sopron és környéke munkásmozgalma 1919. augusztus 1–1924. MSZMP Gyôr-Sopron megyei Bizottsága, Gyôr, 1982.

13 (Megjegyzés - Popup)

Spannenberger, 2002. 36. o.

14 (Megjegyzés - Popup)

Viktor Miltschinszky: Das Verbrechen von Ödenburg. Wien, 1922. 112–113. o.

15 (Megjegyzés - Popup)

Gyôr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (SL.) Sopron Város Levéltára (SVLT). Polgármesteri Bizalmas iratok 1918–1945. 15. Biz./1923. május 6.

16 (Megjegyzés - Popup)

Volks Zeitung 1923. december 25.

17 (Megjegyzés - Popup)

Hasonló okokból törölték az engedéllyel rendelkezők listájáról a Berinkey-kormány egykori Nyugat-Magyarországi német kormánybiztosának, a már említett Zsombor Gézának a nevét is. E döntést azonban a polgármester ajánlására „politikai okokból” később megváltoztatták. Az ok az volt, hogy Zsombor a gazdapolgárságra még mindig túl nagy befolyást gyakorolt SL. SVLT.18 Biz./1924.aug.15.

Az igazoló jelentéseket és bizonyítványokat tucatjával találjuk a polgármesteri bizalmas iratok között. Vö. 14.Biz./1923. 22.Biz./1925. 22.Biz./1922. 5 Biz./1927. 43.Biz./1927. 56.Biz./1927. 38.Biz./1928.

32.Biz./1929. stb.

18 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban – bár erről hivatalos adataink nincsenek – a németajkú városatyák aránya elérte, sőt egészen biztosan meghaladta a kívánt egyötödöt. A német nyelvhasználat ennek ellenére nem vált gyakorlattá. 1923-ban az egyik nemzetiségi képviselő kérte az alpolgármestert, hogy előterjesztését németül is adja elő, mivel a költségvetési előirányzatot tartalmazó nyomtatvány is csak magyar változatban került a képviselők asztalára. A városvezetés csupán ez utóbbi kifogásra reagált és gazdasági okokra hivatkozva elutasította a német várospolitikus követelését. SL SVLT Közgyűlési jkv. 1922. július 5.

19 (Megjegyzés - Popup)

Idézi: *Oedenburger Zeitung* (OedZt.) 1922. augusztus 13.

20 (Megjegyzés - Popup)

Oed.Zt. 1922. október 6.

21 (Megjegyzés - Popup)

Pröhle Károly evangélikus lelkész, teológiai akadémiai tanár

22 (Megjegyzés - Popup)

A titkos eljárás ellenére persze jócskán ismert volt, hogy ki hova adta le a voksát. Erről fordított összefüggésben is értesülhetünk: a már említett Miltschinszky leírja, hogy a szavazás idején a helyi németek is nyitva tartották a szemüket. E közben nemcsak azt látták, hogy „ezrek nem tudtak leszavazni”, hanem azt is pontosan megfigyelték, hogy *ki* szavazott helytelenül közülük. („Das bodenständige urdeutsche Ödenburger Volk hat während der Abstimmung seine Augen offen gehalten....es weiss auch ganz genau, wer falsch abgestimmt hat.”) Miltschinsky: i.m.: 103. o.

23 (Megjegyzés - Popup)

A *Der Freie Burgenländer* című osztrák lap tudósított róla, hogy a „magyar csalás kôbe vésésére” Sopronban emlékművet kívánnak állítani, melyen a németeket is meg akarják örökíteni. A kialakult hisztérikus hangnemet és légkört jellemzi, hogy a cikk írója azt javasolta: „... ha németre van szükségük (t.i.: a tervezett diadalkapun) állítsák, vagy *akasszák* oda Thurner polgármestert.²³

24 (Megjegyzés - Popup)

Utóbbit jól példázza az a cikk, mely annak kapcsán íródott, hogy a pénzügyminisztérium megvonta egyes vidékek bortermelőinek anyagi támogatását. A publikáció szerzője a kedvezmények megvonását igen örvendetesnek találta. Véleménye a soproni gazdák borkiméréseiről igen lesújtó volt. A „buscheschankok” – amint írta – a nagy mértékű borfogyasztás melegágyai, nem csoda, hogy a gazdák gyermekeinek nincs kedvük a tanuláshoz. Noha Sopron tele van középiskolákkal, ott csak egy-két gazdapolgár gyereke lézeng, ezért a középosztály kiegészülése szempontjából a soproni gazdák szóba sem jöhetnek. „*Ez a nép – folytatja a cikk – melynek saját vezetője nem volt és tán nem is lesz, kész zsákmánya lesz a magyarság ellen uszító népbolondítóknak, nincs kapcsolat közte és a város egyéb társadalmi rétegei között, sőt a*

gazdák természetellenes elzárkózottságban élnek. A buscehschankok sűrű füstös szobáiban egymásközt főzik terveiket, beszélnek meg magatartásukat, szűk látókörük szemszögéből egyedül a maguk önös érdekeit tekintve, s hoznak bajt és szégyent a városra. A gazdasági érvek mellett tehát erkölcsi szempontok is a kimérések megszüntetése mellett szólnak.” SH. 1922. augusztus 27.

25 (Megjegyzés - Popup)

Mint ahogy megnyilvánult ilyen a máshol az országban diszkreditált szociáldemokráciával és szociáldemokrata párttal szemben, a népszavazás során mutatott tevékenységüknek köszönhetően. A párt 1921-ben látványosan kiállt Magyarország mellett, ami valószínűleg szerepet játszott az SZDP recepciójában és 1922-es választási sikerében, illetve abban, hogy a párt Sopronban szabadabb és hatékonyabb formában tudott működni.

26 (Megjegyzés - Popup)

SL. SVLT. 6/Biz. 1926. Magyar Kir. Államrendőrség Soproni Kapitányságának jelentése a polgármesternek. 1926. március 5.

27 (Megjegyzés - Popup)

NPA Kt 17. Z1. 9/pol

28 (Megjegyzés - Popup)

Az Osztrák-Magyar Határmegállapító Bizottság osztrák vezetőjének jelentése. Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Neues Politisches Archiv (NPA) Karton (Kt.) 793. Liasse Ungarn I/2. Z1.1021/22.

29 (Megjegyzés - Popup)

*Oed.Zt.*1922. március.14.

30 (Megjegyzés - Popup)

ÖstA NPA Kt. 17. 140/pol. NPA Kt. 17. 140/pol. Az osztrák megfigyelők ezen a ponton tévednek ugyanis Klebelsberg programbeszéde „Über die Hilfe für Oedenburg” címmel németül nyomtatásban is megjelent. A nagyobb baj inkább azzal volt, hogy a belügyminiszter ebben a szövegben nem szólította meg németajkú választóit, a népszavazás idején elhangzott ígérekkel kapcsolatban hallgatásba burkolózott.

31 (Megjegyzés - Popup)

Hans Cnobloch jelentése a soproni választásokról. ÖstA NPA Kt. 17. 140/pol. 1922. június 8.

32 (Megjegyzés - Popup)

NPA K.17.Z1.178./pol. 1922. július 19.

33 (Megjegyzés - Popup)

Kozma Miklós, az MTI elnöke a kampányt szervező Gömböshöz írt levelében utalt is rá, hogy a

szocialisták esetleges győzelme „erkölcsileg elcsúfítaná” a népszavazási eredményét.

34 (Megjegyzés - Popup)

A *Soproni Hírlap* (SH.) július. 7. száma, érdekeik fel nem ismerésével, maradisággal, az intelligencia hiányával vádolta a gazdákat.

35 (Megjegyzés - Popup)

L: *Sopronvármegye* (SVM) (34) 137. 1931. június 20.

36 (Megjegyzés - Popup)

Medgyesi Schwartz Alfréd ügyvéd, törvényhatósági bizottsági tag.

37 (Megjegyzés - Popup)

Alfred von Schwartz: *Die Zukunft der Deutschen in Ungarn*. Oedenburg, 1922.

38 (Megjegyzés - Popup)

Figyelembe véve, hogy az egyik község, Nagyecenk teljes egészében magyar lakta település, ahol mindösszesen öt szavazatot adtak le Ausztriára, akkor az arányok még egyértelműbben jelzik az osztrákok iránti szimpátiát.

39 (Megjegyzés - Popup)

Tilkovszky Lóránt: *Német nemzetiség, magyar hazafiság. Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből*. Pécs, 1997. 194. o.

40 (Megjegyzés - Popup)

Huber János kanonok, nemzetgyűlési képviselő (1920–22), törvényhatósági bizottsági tag a hazafias irányultságú németek ismert soproni képviselője, a *Volksbildungsverein Domherr*-je volt

41 (Megjegyzés - Popup)

Reden, gehalten bei der Gründungsversammlung des Ungarländischen Deutschen Volksbildungsvereines in Oedenburg, am Jänner 1925.

42 (Megjegyzés - Popup)

Az 1922. augusztus 8-i közgyűlésen az elnöklő polgármester saját szavai szerint „közel állt hozzá, hogy a felszólalót rendre utasítsa” Thurnerxe "Thurner" a *Soproni Hírlap* szerint is felháborodottan utasította el Schwartzxe "Schwartz" kifogásait. SH 1922. 08. 09. és SL.SVLT IV.1404. Sopron város Törvényhatóság Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1922. augusztus 8.

43 (Megjegyzés - Popup)

Schwartzxe "Schwartz" 1927, 32–45.

44 (Megjegyzés - Popup)

Johann Weidlein: A magyarországi németiség küzdelme a fennmaradásért. Dokumentáció 1930–1950. Suevia Pannonica, 1996. 12. o.

45 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni ágostai hitvallású evangélikus egyházközség 1900–1950. évi történetéhez. I. rész. A korszak krónikája. (Hanzmann Károly soproni evangélikus espereslelkész emlékiratai) Soproni Evangélikus Gyűjtemények Levéltára, Sopron, 2000. 155. o.

46 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 157. o.

47 (Megjegyzés - Popup)

Ennek közvetett bizonyítékát jelenti, hogy a Volksbund népiskolájának megnyitása utáni 1941/42. iskolai évben 200 tanulóval kevesebb iratkozott be az egyházközség iskolájába, mint az előző évben.

48 (Megjegyzés - Popup)

A berlini magyar követség jelentése, 1926. augusztus. MOL K28 Miniszterelnökségi Levéltár (ME) Nemzetiségi és Kisebbségi osztály iratai, 8. t. – 8 – 1924 – M – 3710. 175.

49 (Megjegyzés - Popup)

Deutscher Shutzbund für das Grenz- und Auslanddeuschtum 1919-ben alakult Berlinben.

50 (Megjegyzés - Popup)

Budapesti követjelentés 1927. június 9. Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes, Berlin, (PA AA) Abt. II. b. Akten betreffend: Die westungarische Fragen Bd.4. Pol.6. Österreich-Westungarn, 1923 Januar–1934. Oe. 936. K274490.

51 (Megjegyzés - Popup)

Az Auswärtiges Amt levele Von Loesch-höz 1928. március 13-án, ill. a külügyminisztérium tájékoztatása a budapesti követség részére, 1928. március 15-én. PA AA II.b. Bd.4. Pol.6. R73415 II Oe.412., ill. K274551

52 (Megjegyzés - Popup)

Schoen jelentése Berlinnek, 1929. július 16. PA AA II.b. Bd.4. Pol.6. K 274640

53 (Megjegyzés - Popup)

Német megfigyelők szerint egyébként a soproni születésű Kánya személyesen is érintve érezte magát a cikkben foglaltak miatt.

54 (Megjegyzés - Popup)

Schlimpert német követ tájékoztatója külügyminiszterének, Budapest. 1933. augusztus 29. PA AA II.b.
Bd.4. Pol.6. R 73415 274683

55 (Megjegyzés - Popup)

Thurner levele Hóman Bálinthoz, 1933. július 5.

56 (Megjegyzés - Popup)

Parragi György: Magyar őrszem az ország legnyugatibb fokán. SVM. 1933. május 13.

57 (Megjegyzés - Popup)

Sopron Városi Testnevelési és Népgondozó Kirendeltség memoranduma Thurner Mihály polgármesterhez, 1934. június 14. SL.SVLT 1404.a. Polgármesteri Bizalmas 1934.

58 (Megjegyzés - Popup)

SH 1934. május 6.

59 (Megjegyzés - Popup)

Vonyó József: A magyarországi szélsőjobboldali csoportok és a kisebbségi kérdés a két világháború között. Kézirat. Vö: uő: A „Nemzeti Egység” és a magyarországi németek (A baranya megyei németek reagálása Gömbös politikájára) In: Vonyó J.: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok. Pannonia könyvek. Pro Pannonia, Pécs, 2001.124–126.o

60 (Megjegyzés - Popup)

Vonyó: A magyarországi szélsőjobboldali...(Kézirat).

61 (Megjegyzés - Popup)

SH 1934. június 19.

62 (Megjegyzés - Popup)

SH 1934. június 20.

63 (Megjegyzés - Popup)

SH 1934. május 6.

64 (Megjegyzés - Popup)

SH 1934. május 1.

65 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Gusztáv: Statisztikai adatok Sopron városáról. Különlenyomat Heimler Károly. Sopron

topográfiaja c. munkájából. Sopron, 1936. 5. o.

66 (Megjegyzés - Popup)

SL IV.1404.a. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának Iratai. Bizalmas Iratok 1936–1940 Biz.28/1936.

67 (Megjegyzés - Popup)

SL IV.1404.a. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának Iratai. Bizalmas Iratok 1936–1940. Biz.4/1937.

68 (Megjegyzés - Popup)

Oed.Zt. 1936. április 5. Ezt a Schulverein Südmark nem is hagyta kihasználatlanul, és lapjában szóvá is tette az esetet. *Grenzland*, 1936. július – augusztus

69 (Megjegyzés - Popup)

Hiller István: A soproni egyetemi diákmozgalmak a két világháború között. A Soproni Szemle Kiadványai. Sopron, 1975. 178.

70 (Megjegyzés - Popup)

Parragi a kiadás évét elfelejtette feltüntetni, azt azonban megtudhatjuk, hogy a könyvecskét Lipcsében nyomták egy bizonyos Wagner u. B. Debes nyomdában.

71 (Megjegyzés - Popup)

SVM 1936. március 12.

72 (Megjegyzés - Popup)

Volk und Heimat, 1938. február, 12. o.

73 (Megjegyzés - Popup)

Vágó 1889-ben született, evangélikus vallású volt és műszaki doktorátussal rendelkezett. Forrás: SL: IV.1403.d. SVLT. Tanácsi ir. II. 13/938. 9492/939

74 (Megjegyzés - Popup)

Vágó kb. egy évvel a választások után, 1940 júniusában, Hubay Kálmánnal együtt terjesztette a parlament elé nemzetiségi törvényjavaslatát, amely a Németország által támogatott hazai népcsoport-autonómiák tervét tartalmazta. Tilkovszky Lóránt: Ez volt a Volksbund. A német népcsoportpolitika és Magyarország 1938–1945. Kossuth, Bp. 1978. 107.

75 (Megjegyzés - Popup)

Tilkovszky Lóránt: Ungarn und die deutsche Volksgruppenpolitik 1938–1945. Akadémiai, Budapest 1981. 78.

76 (Megjegyzés - Popup)

Bellér Béla: A Volksbildungsvereintől a Volksbundig. Új Mandátum, Bp. 2002. 178–179. o. vö.: Tilkovszky: 1978. 23. o.

77 (Megjegyzés - Popup)

A hazai Volksbund vezetői annyira bíztak soproni bázis-szervezésükben, hogy a nyár folyamán a Reichsjugendführung stuttgarti gyűlésén, a hazai népinémet mozgalom kiemelkedő eseményeként harangozták be az VDU Sopronba szervezett nyugat-magyarországi nagy seregszemléjét, mely a tervek szerint egyben a burgenlandi és szlovák határnémetség nagyszabású találkozója lett volna. MOL ME K 28 117. cs. 217. II. t. 1939-C-17823.

78 (Megjegyzés - Popup)

Gerhard Seewann: Ungarndeutsche und Ethnopolitik. A magyarországi németek és az etnopolitika. Ausgewählte Aufsätze. Kisebbségek Kelet-Közép Európában. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Bp. 2000. 114–115. o. vö: Bellér 2002. 190.

79 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 28 ME 98. cs. 198. t. II.

80 (Megjegyzés - Popup)

Rajta kívül hasonló tevékenységet folytatott a Volksbund soproni körzetvezetője, Bruckner („Anz”), egy Graeser nevű orvos („Adler”), bizonyos László („Holz”), aki a Volksbund gazdasági referense volt Sopronban, és a szervezet sopronbánfalvi csoportjának vezetője, Berger („Wiener”) is. Tilkovszky 1981. 56.

81 (Megjegyzés - Popup)

A „Volksbund der Deutschen in Ungarn” helyi szervezete 1939. július 1-jén tartotta alakuló gyűlését Sopronban.

82 (Megjegyzés - Popup)

Bizalmas jelentés, 1939. június 6. MOL ME K 28 117. cs. 217. t. II. 1939-C-17333. A nyugat-magyarországi helyzetről szóló jelentéssel ellentmondó módon Baschék országosan inkább a kormánypártot támogatták a választási küzdelem során. Ennek előzményeként Basch legutóbbi németországi útján azt kapta útravalóul, hogy a magyar kormánnyal konfliktusmentes viszonyra törekedjék. A választási együttműködéssel a szervezet némileg a pángermanizmus vádjától is megszabadulhatott. Ami a nyilasokat illeti, Basch akként nyilatkozott róluk, hogy ôk kampányukban a némettség leghatározottabb ellenfelének mutatkoztak. Spannenberger 2002. 164; 171–172.

83 (Megjegyzés - Popup)

Ebben meghatározó szerepe lehetett a korábban említett Leicht Józsefnek.

84 (Megjegyzés - Popup)

Gacs levele Teleki Pálhoz, 1939. január 10. MOL K 28 ME 3. cs. 8. t. 1939-L-15715

85 (Megjegyzés - Popup)

SH 1939. május 16.

86 (Megjegyzés - Popup)

MOL K63 Külügyminisztériumi Levéltár (KÜM) Csáky István külpolitikai megnyilvánulásai. 472. cs. 1939 - 68. t.

87 (Megjegyzés - Popup)

A belügyminisztérium átirata a külügyminisztériumnak és a miniszterelnökségnek. MOL K28 ME 1939-C-17821

88 (Megjegyzés - Popup)

Spannenberger 2002. 186–187.

89 (Megjegyzés - Popup)

PA AA Abt. XII. Friedens- und Grenzfragen. Pol. Pol. XII. 42. R105 162 Der Anschluss Ödenburgs an das Deutsches Reich Kuit.A 00148.41. Anlage 4.,5.

90 (Megjegyzés - Popup)

Belügyi jelentések Burgenlandról, Ostmarkról és Németországról, 1939. dec.6. MOL K 63 KÜM 192. cs. 21/I. t. ad 404 pol/ 1939. fol. 136–137.

91 (Megjegyzés - Popup)

MOL K 63 KÜM 192. cs. 21/I. t. Belügyi jelentés 1939. november 17.

92 (Megjegyzés - Popup)

Az Anschluss után soproni németek egy csoportja kereste fel a VDU központi vezetését azzal, hogy a várost és környékét Németországhoz csatolják. Basch Ferenc a Volksbund elnöke azonban határozottan elutasította a követelést és küldöttséget lényegében hazazavarta. Legalábbis erről tanúskodik Mester Miklós tanúvallomása Basch perének 1946. január 16-i nyilvános főtárgyalásán. A vallomás utóbb Basch fellebezéséhez is érvként szolgált. Seewann, Gerhard-Spanneberger, Norbert: Akten des Volksgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch Volksgruppenführer der der Deutschen in Ungarn Budapest 1945/46. 411; 444. o.

93 (Megjegyzés - Popup)

Gecsényi Lajos (szerk.): Dokumentumok a népi forradalom történetéhez Győr-Sopron megyében (1945–1948). Győr, 1986. 65., lásd még Horváth Zoltán: Civitas Fidelissima. In.: Turbuly Éva (szerk.): „Magyarok maradtunk” 1921–1996. Konferencia a soproni népszavazásról. Sopron, 1997.

94 (Megjegyzés - Popup)

* A kitelepítés témájának kutatása a személyes jellegű levéltári adatok korlátozott hozzáférhetősége miatt egyelőre nem törekedhet teljességre. A jelen dolgozat – amelynek szerzője a Házi Jenő Alapítvány kutatási ösztöndíjában részesült 2003-ban – számos további kérdést vet fel, és előtanulmánya lehet egy majdani, a források szélesebb körére épülő, behatóbb elemzésnek. A Szerkesztőség köszönettel tartozik Tóth Imrének lektori megjegyzéseikért. (A szerk.)

95 (Megjegyzés - Popup)

Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950. Bp., 1988. 9. (a továbbiakban: Fehér 1988.)

96 (Megjegyzés - Popup)

Elsősorban a Nemzeti Parasztpárt követelte, hogy a svábság – úgy ahogy érkezett – „egy batyuval” hagyja el az országot.

97 (Megjegyzés - Popup)

A kérdés részletesebb tárgyalását ld. Johann Weidlein: A magyarországi németek küzdelme a fennmaradásért. Dokumentáció 1930–1950. Suevia Pannonica, 1996. 288–353. és Gerhard Seewann: Ungarndeutsche und Ethnopolitik. A magyarországi németek és az etnopolitika. Ausgewählte Aufsätze. Kisebbségek Kelet-Közép Európában. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely – Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Bp. 2000. 118–19.

98 (Megjegyzés - Popup)

Balogh Sándor: A nemzeti, nemzetiségi kérdés és a kollektív felelősség Közép- és Délkelet-Európában az 1940-es években. *Múltunk* 1990. 2. sz. 18–42.

99 (Megjegyzés - Popup)

Zielbauer György: A magyarországi németek nehéz évtizede 1945–1955. Pannon Műhely, Szombathely–Vép, 1990. 81. (a továbbiakban: Zielbauer: A magyarországi németek).

100 (Megjegyzés - Popup)

Zielbauer György: A legújabbkori népvándorlás Magyarországon (1940–1950). Savaria University Press, Szombathely, 1994. 26.

101 (Megjegyzés - Popup)

Zielbauer György: Adatok és tények a magyarországi németek történetéből 1945–1949. Akadémiai Kiadó, Bp., 1989. 38. (a továbbiakban: Zielbauer: Adatok és tények)

102 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni ágostai hitvallású evangélikus egyházközség 1900–1950. évi történetéhez. I. A korszak krónikája. Soproni Evangélikus Gyűjtemények Levéltára,

Sopron, 2000. 211. (a továbbiakban: Hanzmann 2000.)

103 (Megjegyzés - Popup)

Ld. erről Tóth Imre cikkét a SSz. jelen számában.

104 (Megjegyzés - Popup)

Zielbauer: A magyarországi németiség 37–38..

105 (Megjegyzés - Popup)

Zielbauer: Adatok és tények 38.

106 (Megjegyzés - Popup)

Hiller István: Adatok és tények a soproni németek kitelepítéséhez. SSz. 1989. 149–159. (továbbiakban: Hiller 1989.)

107 (Megjegyzés - Popup)

Fehér 1988. 49.

108 (Megjegyzés - Popup)

Fehér 1988. 63.

109 (Megjegyzés - Popup)

Zielbauer: Adatok és tények 49.

110 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1945. november 16.

111 (Megjegyzés - Popup)

Hiller 1989. 155.

112 (Megjegyzés - Popup)

Hiller 1989. 155., Fehér 1988. 84–86.

113 (Megjegyzés - Popup)

Fehér 1988. 91.

114 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 205.

115 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. január 3. Idézi: Fehér 1988. 90.

116 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 205.

117 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság 1946. április 16. Vö.: Dokumentumok a népi demokratikus forradalom történetéhez Győr-Sopron megyében (1945–1948). Főszerk. Gecsényi Lajos, Gyôr. 1986. 65. Ld. még Horváth Zoltán: Civitas Fidelissima. Velencétől a soproni népszavazás magyar sikeréig. In: „Magyarok maradtunk” 1921–1996. Konferencia a soproni népszavazásról. Szerk. Turbuly Éva. Sopron, 1997. 50. 105. jz.

118 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság 1946. április 16.

119 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. április 14.

120 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság 1946. április 16.

121 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. január 17.

122 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. március 17.

123 (Megjegyzés - Popup)

Gyôr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára XXI./1. Sopronmegyei Fôispáni Iratok 86/1946

124 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. január 3.

125 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. május 9.

126 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 207.

127 (Megjegyzés - Popup)

Johann Weidlein: A magyarországi némettség küzdelme a fennmaradásért. Dokumentáció 1930–1950.

Suevia Pannonica, 1996. 372.

128 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. február 28., március 31.

129 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. március 7., március 10., április 2., május 3.

130 (Megjegyzés - Popup)

Zielbauer: A magyarországi németiség 81.

131 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. április 7.

132 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Közlöny 1945. december 29.

133 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. április 11.

134 (Megjegyzés - Popup)

Hiller 1989. 156.

135 (Megjegyzés - Popup)

Zielbauer: Adatok és tények 66.

136 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. június 1.

137 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság 1946. április 21.

138 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 207.

139 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 210.

140 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság 1946. április 21.

141 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 209–211..

142 (Megjegyzés - Popup)

Fehér 1988. 104–105.

143 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. április 18., április 26.

144 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Közlöny 1945. december 29.

145 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. április 10., 18., 21., 24., május 1.

146 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. április 26.

147 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 207.

148 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 209.

149 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság 1946. április 28.

150 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság 1946. április 25., 30.

151 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 209.

152 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopron 1946. január 17.

153 (Megjegyzés - Popup)

Fehér 1988. 106.

154 (Megjegyzés - Popup)

Ebben a rendeletben a Szociáldemokrata Párt soproni szervezetének javaslata érvényesült.

155 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Világosság 1946. június 24.

156 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1946. május 14.

157 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 214–215.

158 (Megjegyzés - Popup)

Fehér 1988. 113.

159 (Megjegyzés - Popup)

Zielbauer: Adatok és tények 67.

160 (Megjegyzés - Popup)

Fehér 1988. 78–79.

161 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Világosság 1946. június 24. Bajorországnak nem része Württemberg. Helyesen: Stuttgarttól délre, Württemberg tartományban.

162 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann 2000. 213.

163 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni ev. egyházközség 1900–1950. évi történetéhez. I.kötet. Sopron, 2000. 9.

164 (Megjegyzés - Popup)

Az 1941. évi népszámlálás: anyanyelv, nemzetiség, nyelvismeret. Bp., 1983. Történeti Statisztikai Kötetek. 3/a.

165 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Evangélikus Levéltár (a továbbiakban: SEL.) Ziermann Lajos esperes 1947/48.évi jelentése.

Lelkészi egyesület 11/1949. ikt.sz.

166 (Megjegyzés - Popup)

Lelkipásztor. 1949. 1. sz. 13. Schermann Sándor lelkész 1889-ben született Rábakeresztúron. A szentgotthárdi gimnáziumban, majd a soproni teológián tanult. 1913-ban avatták fel lelkésszé. 1923-ban nyerte el a balfi gyülekezet lelkészi állását. Híveivel együtt kitelepítették Németországba. 1948. november 18-án temették el Rothenburgban. Nevéhez fűződik a balfi evangélikus templom tornyának felépítése és két harangjának beszerzése. Híveivel közvetlen viszonyban volt, szívesen foglalkozott az emberek ügyes-bajos dolgaival, mindenkire volt egy kedves szava.

167 (Megjegyzés - Popup)

Ferdinánd István: A balfi evangélikus egyházközség története 1900–1950. Balf, 1951. kézirat.

168 (Megjegyzés - Popup)

Andreas Schindler: Harkau mein Heimatdorf. Sinsheim, 1987. 65. o. Danielisz Róbert 1894-ben Grossschlagendorfban (Magas-Tátra) született. 1922-től 1946-ig volt harkai lelkész. 1972-ben halt meg Marburgban.

169 (Megjegyzés - Popup)

Schwahofer Rezső 1946. május 12-én búcsúlevelet írt Ziermann Lajos esperesnek Sopronba: „A kitelepítés családomat és engemet is érint. Isten akaratában megnyugodva és tiszta lelkiismeretem tudatában, hogy magyar hazám ellen sohasem vétettem, fogom a vándorbotot és indulok nyugatra. Harkáról a kitelepítés szinte 100 %-os. Ezért, mint evangélikus egyháznak kántortanítója jóban-rosszban velük tartok, amíg ez lehetséges. Isten hozzádot mondok Esperes úrnak azzal, hogy a jó Isten áldja meg egyházmegyénk itthon maradt híveit, de áldás kísérje azoknak az evangélikusoknak útjait is, akik szülőhazájukból kénytelenek elszakadni.”– SEL Soproni felső ev. Esperesi hiv. iratai 221/1946.

170 (Megjegyzés - Popup)

Sághy Jenő lelkész: A harkai evangélikus egyházközség 1900–1949. évi története. Harka, 1950. kézirat.

171 (Megjegyzés - Popup)

Nagycsütörtök 1946-ban április 18-ára esett.

172 (Megjegyzés - Popup)

Pröhle Károly: A sopronbánfalvi evangélikus egyházközség története a XX. század első felében. Sopronbánfalva, 1950. kézirat. – Pröhle Károly 1911. február 22-én született Sopronban. A líceum elvégzése után a pécsi egyetem soproni Hittudományi Fakultásán 1933.június 15-én tett zárószigorlatot. 1939-től 1951-ig volt a sopronbánfalvi gyülekezet szervezője és első lelkésze. *Lelkipásztor*, 1978. 9. szám 524.

173 (Megjegyzés - Popup)

SEL Soproni ev. Esperesi hivatal 231/1946. ikt. sz. Pusztai László lelkész jelentése az ágfalvi

kitelepítésről. 1946. máj. 26-án.

174 (Megjegyzés - Popup)

SL. (Soproni Levéltár) Ágfalva község 1947. évi irataiból.

175 (Megjegyzés - Popup)

SEL Lelkészi Hivatal iratai 56/1946. ikt.sz.

176 (Megjegyzés - Popup)

* A jelen tanulmány a szerzőnek a Soproni Szemle előző számában megjelent történeti áttekintéséhez kapcsolódva fogalmazza meg az ott elmondottak gyakorlati vetületét. Mivel nagyon időszerű városrendezési kérdéstről van szó, a szerkesztőség szívesen közölne a cikke reflektáló további írásokat is. (A szerk.)

177 (Megjegyzés - Popup)

A tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségükért a szerző köszönetet mond témavezetőjének: Kovács Zoltánnak (ELTE TTK, MTA FKI), Farkas Máriának (Domiporta Építész Stúdió Kft.), Kücsán Józsefnek (Soproni Múzeum) és Winkler Gábornak (NYME Építéstani Tanszék). Minden külön hivatkozás nélkül ezen írás előzményének kell tekinteni a szerzőnek a Soproni Szemle hasábjain korábban megjelent publikációit (SSz. 55. évf. (2001) 3. és 4. sz. 277–296., 411–432. SSz. 58. évf. (2004) 2. sz. 158–178.)

178 (Megjegyzés - Popup)

Lásd pl. Dercsényi Dezső: Városmértetű műemlékvédelem Magyarországon. Városépítés 6. évf. (1970) 1–2. sz. 46–50.; Mezős Tamás: Elmélet és gyakorlat a magyar műemlékvédelemben (1949–1999). Építés-Építészettudomány 30. évf. (2002) 1–2. sz. 173–203.; Román András: Műemlékvédelem és városrendezés. In: Magyar Műemlékvédelem 1963–66. Országos Műemléki Felügyelőség Kiadványai IV. Budapest 23–30.; Uő: Műemlékvédelem és városépítés. Városépítés 21. évf. (1985) 1–2. sz. 13–16.; Uő: Műemlékvédelem és településvédelem. Városépítés 23. évf. (1987) 6. sz. 12–14.; Sedlmayrné Beck Zsuzsa: Műemléki városmagok városrendezési tervezése 1960–1980. In: Magyar Műemlékvédelem 1975–1979. Az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség Évkönyve IX. Budapest, 343–373.; Winkler Gábor: A városfelújítás tudományos kérdései. Műemlékvédelem 27. évf. (1983) 1. sz. 1–11.; Uő: Történeti városok helyreállításának elvei és módszerei. Építés-Építészettudomány 30. évf. (2002) 1–2. sz. 3–38.

179 (Megjegyzés - Popup)

A magyarországi települések fejlesztés-központú hierarchizálásának egyik legvitatottabb dokumentuma a területfejlesztési szakmában elhíresült Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió (OTK, 1971), amely szélsőségesen meghatározta a települések egymáshoz viszonyított helyzetét, kívánatos fejlesztési irányát, célját, s így a forrásokban való részesedését.

180 (Megjegyzés - Popup)

Simányi Frigyes: A komplex városfejlesztés megvalósításának eredményei Győr-Sopron megyében. Területrendezés 5. évf. (1976) 3. sz. 35–44.

181 (Megjegyzés - Popup)

A feltehetően középkori eredetű telekosztás és a beépítési jelleg súlyosan sérült a Kőfaragó téri lakótelep létesítésével, az Újteleki utca mögötti ikerházas lakótelepen vagy a Fővényverem utca felett, a Sopron Szálló, és mellette az új beépítés vonatkozásában.

182 (Megjegyzés - Popup)

Történelmi külvárosok alatt továbbra is – miképpen korábbi tanulmányaimban – a belváros és a külső városfal között elterülő városrészeket értem, jóllehet azóta történelmi külvárosnak számít számos más városnegyed is.

183 (Megjegyzés - Popup)

A hely szelleme értelmezésünkben olyan dinamikusan változó, természeti vagy épített környezeti helyekről kisugárzó, az észlelő számára csak ott, helyben átélhető transzcendentális alkotó, teremtő erő, amelynek hordozó, közvetítő elemei a természeti és épített környezet, a kultúrtáj, a helyi társadalom, és többnyire közvetlenül az információkat továbbító kommunikációs csatornák. Alapvető objektív elemei a történelmi ismeretek, emlékek, mint a helyben valaha élt emberek, illetve megtörtént fontosabb események, tudati, tárgyi és írott emlékei, forrásai, illetve a jelenlegi településkép, a helyi társadalom jelenbeli életmódja, életrendje, szokásai, de lehetnek szubjektív, egyéni elemei is. E definíció alapján tisztán észlelhető, hogy a jelenlegi társadalom és életrend ellentétben van a múlt és az épületállomány által közvetített szellemiséggel. (A témáról ld. bővebben Jankó Ferenc: A hely szelleme, a településimage és településmarketing. Tér és Társadalom, 16. évf. 2002/4. sz. 39-62. p.)

184 (Megjegyzés - Popup)

A mentális térkép a földrajzi tér bármely darabjáról a tudatban leképezett térséma, amely a térhasználatunktól, mindennapos mozgásainktól, illetve az adott térrészletre vonatkozó imázstól függően alakul. Vizsgálatának egyik lehetséges módja, amikor a vizsgálat alanyának egy vaktérképre (jelen esetben például Sopron belterületének körvonalán belül) adott idő alatt be kell rajzolnia mindent, amit arról a helyről tud. A mentális térkép általában a leggyakrabban használt útvonalakat, az azok azonosítására alkalmas csomópontokat és iránypontokat, a jellegzetes térrészleteket (pl. városnegyedeket) és az azokat körbehatároló peremeket, határvonalakat tartalmazza.

185 (Megjegyzés - Popup)

Ide vonatkozó kérdések – az Eu-csatlakozással is összefüggésben –, hogy mennyire regenerálódnak a trianoni határokkal megszakított térkapcsolatok, képes lesz-e Sopron visszanyerni egykori térségi szerepkörét, vonzáskörzetét? Szilárdak maradnak-e a trianoni békeszerződéssel kieroszakolt nyelvi határok? Visszanyernek-e valamit a gazdanegyedek elvesztett funkcióikból?

186 (Megjegyzés - Popup)

Dávid Ferenc: Történelmi-művészettörténelmi összefoglalás a soproni Szt. Mihály-domb rendezési tervéhez. In: Sopron, északi városrész műemléki vizsgálat és programterv (Tsz: 3-08-051-9.) Budapest, 1971; Sedlmayrné Beck Zsuzsa: Sopron északi városrészének műemléki vizsgálata és programterve. Területrendezés 2. évf. (1973) 2. sz. VÁTI Budapest 136–142.

187 (Megjegyzés - Popup)

Farkas Mária építésmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök – aki a terv vezető tervezője volt akkoriban – szíves szóbeli közlése alapján.

188 (Megjegyzés - Popup)

Farkas Mária: Sopron külső városfalának az Ikvától északra eső szakasza. A városfal városszerkezeti jelentősége, védelme és bemutathatósága. Műemlékvédelmi szakmérnöki szakdolgozat. Kézirat, a Szerző tulajdonában, 1999.

189 (Megjegyzés - Popup)

Jellegvédelem, integrált védelem, településvédelem. Az épített környezet és a kultúrtáj védelmének a műemlékvédelmen túlmutató, területi szemlélettel bővülő fejlődési iránya, amelynek egyik, önkormányzati eszköze a helyi védelem. Lásd például: Kubinszky Mihály: Az építészeti jellegvédelem. Magyar Szemle VII. évf. (1998) 5–6. sz. 195–200; Máté Zsolt: A városszerkezet mint műemlék. Falu Város Régió 8. évf. (2001) 6. sz. 6–9; Rácz Jolán: A történeti városok védelmének korszerű módja, az integrált értékvédelem. Falu Város Régió 8. évf. (2001) 2. sz. 18–20.

190 (Megjegyzés - Popup)

A fogalmat a Belvárosra és a Szent Mihály dombra készült rendezési tervek vezették be. Azok az épületek kontúrazonosak, amelyek kataszteri térképi vetülete ma is megegyezik az 1856-os térképen ábrázoltakkal.

191 (Megjegyzés - Popup)

Az önkormányzati és a földhivatali álláspontok a részházak, mint jogi forma jövőbeni megszüntetésével számolnak, az egyetlen és kívánatos alternatíva a társasházzá alakítás.

192 (Megjegyzés - Popup)

Bár kérdéses, hogy meddig tart a mai kor divatja, miszerint a többség nagy családi házakba vágyik, mikor kerülnek előtérbe gazdaságossági vetületek, s változik-e a mai (kétféle generációs) családmodell.

193 (Megjegyzés - Popup)

A bérlakásépítés az utóbbi években megrendülni látszik. Jelenleg két helyen is folyik bérlakások építése, a Táncsics és a Hátulsó utcában. A Hátulsó utca rehabilitációja a magán- és a közszféra együttes szerepvállalásával folyik. A magántőke a húsgyár helyén, részben műemlékek helyreállításával létesített társasházat, az önkormányzat két romos gazdaház elbontásával nyert területen valósít meg egy bérlakásokat tartalmazó épületet.

194 (Megjegyzés - Popup)

2003-ban az önkormányzat az Újteleki utca és a Rákóczi utca egy részére írt ki városrehabilitációs célokra pályázatot, amely a Belügyminisztérium támogatásától függött, ezt azonban a város nem nyerte el.

195 (Megjegyzés - Popup)

Jelenleg a Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Fejlesztés Operatív Programja kínál az önkormányzatok számára pályázati lehetőséget a városrehabilitáció területén.

196 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Péter: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron vármegyében. I. Magyar és latin nyelvű vallomások (1767). Sopron – Eisenstadt, 1998.

197 (Megjegyzés - Popup)

Tirnitz József: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron vármegyében. II. Német nyelvű vallomások (1767). Sopron – Eisenstadt, 1999.

198 (Megjegyzés - Popup)

Gyôr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, IV.A.1. – Sopron Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai, Urbarialia, bb. állag, Fasc. 4.

199 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár, C.59. – Helytartótanácsi Levéltár, Fasc. 3140–3150.

200 (Megjegyzés - Popup)

Ma Kapuvár településrésze.

201 (Megjegyzés - Popup)

Eisenstadt.

202 (Megjegyzés - Popup)

Osli anyaga időközben előkerült. Szövegét közreadja: Turbuly Éva: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Osli községben (1767). Arrabona 37. Gyôr, 2000. 161–164.

203 (Megjegyzés - Popup)

Ma Fertôszentmiklós településrésze. Szerdahely község elöljáróságának felvallása az utóbbi időben szintén előkerült. Szövegét közli: Horváth László: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Szerdahely községben (1767). SSz. 53. (1999) 403–406.

204 (Megjegyzés - Popup)

Rábatamási.

205 (Megjegyzés - Popup)

GyMSM SL, IV.A.17. – Sopron Vármegye Törvényszékének iratai, Büntetőperek, Fasc. 193., No. 83/6.

206 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Felhő Ibolya (szerk.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában I.

Dunántúl. Bp. 1970, 216.; Tóth Péter i.m. 9.

207 (Megjegyzés - Popup)

A parasztlázadás történetét részletesen feldolgozta: Vörös Károly: Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom. SSz. IX. (1955) 80–104.

208 (Megjegyzés - Popup)

sarjú

209 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Péter i.m. 19.

210 (Megjegyzés - Popup)

Az „s.v.” rövidítés legtöbb esetben a „bocsánat a szóért” (lat.: sit venia verbo) kifejezésnek felel meg. Ebben az esetben azonban a szövegkörnyezet a jelen fölldást valószínűsíti.

211 (Megjegyzés - Popup)

A 19. századi átiratban a jegyző feltehetően kihagyott egy szövegrészt. A szabad faizás a tűzifára vonatkozik.

212 (Megjegyzés - Popup)

Az átirás során keletkezett tollhiba. Helyesen: „mezeikben és rétjeikben”.

213 (Megjegyzés - Popup)

Visy Zoltán: Pécs vonzása Visy Zoltán építész őstáblája tükrében. In: Tanulmányok Pécs történetéből 2–3., Pécs, 1996. 266–267., 272–273., Uő: Orvos a deresén. Ki volt Visy István? In: Pécsi Szemle, Várostörténeti folyóirat, 1999. ősz. 32–34., Uő: A bácskai Vissy család eredete és leszármazása. In: SSz. 54. (2000) 263–269. (a továbbiakban: Visy 2000.)

214 (Megjegyzés - Popup)

Az emlékirat a szerző birtokában van; 2 db 17,0 x 10,5 bécsi hüvelyk (kb. 44,8 x 27,7 cm) nagyságú, félbehajtott ívből nyolc, számos javítással sűrűn teleírt oldal.

215 (Megjegyzés - Popup)

B/II. Visy István dr. med. (Pest, 1834), édesapja halálakor pécsváradi járási orvos.

216 (Megjegyzés - Popup)

Pálóczi László országbíró a csornai konventet kiküldi, hogy Visi Albertet, aki gyalócai Kozma László nejének gyülevézi és gereblényi birtokát elfoglalta, idézze meg. Buda, 1466. június 26. Ld.: Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár II. kötet. Sopron, 1891. (a továbbiakban: Nagy 1891.) 274. sz. oklevél, 442.

217 (Megjegyzés - Popup)

I. Mátyás király Visi Bálint birtokát – aki a király ellenségével, Rottenthaler kőszegi várnaggyal tartott, Gersei Pethô Györgynek és Jánosnak adományozta. Kőszeg, 1483. jan. 20. Nagy 1891. 334. sz. oklevél, 545–546.

218 (Megjegyzés - Popup)

Visy 2000. 266–267.

219 (Megjegyzés - Popup)

Révay József: Kisnemesek Tajnán. Adatok egy felvidéki falu és egy társadalmi réteg történeti monográfiájához. In: Uô: Mások megértésérôl. Kisnemesek Tajnán. Bp. 1999. (a továbbiakban: Révay 1999.) 153–289.

220 (Megjegyzés - Popup)

Borsi-Kálmán Béla: Polgári Franciaország és nemesi Magyarhon? In: Uô: Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Pécs, 2002. 13–34.

221 (Megjegyzés - Popup)

B./III./2. Visi Imre, aki atyai barátja, Jókai Mór iránti tiszteletbôl és az ô példájára neve utolsó betűjét, az y-t i-re változtatta.

222 (Megjegyzés - Popup)

Feltehetően: némi nemű

223 (Megjegyzés - Popup)

A./V. Visi János, Vissi Mihály és Takács Erzsébet fia.

224 (Megjegyzés - Popup)

A./V./2. Vissi Pál, Visi János és Hetyési Margit fia.

225 (Megjegyzés - Popup)

A./V./2. Vissi Pál testvérei: A./V./1. János; A./V./3. Katalin; A./V./4. Ferenc; A./V./5. Mihály; A./V./6. Mihály.

226 (Megjegyzés - Popup)

Feltehetőleg: A./V.1./a3. Vissi János.

227 (Megjegyzés - Popup)

Feltehetően: idióta.

228 (Megjegyzés - Popup)

Jelenleg Répcevis (Győr-Moson-Sopron m.). Káptalanvis és Nemesvis községeket 1928-ban egyesítették e néven.

229 (Megjegyzés - Popup)

Nem felel meg a valóságnak, ugyanis A./V. Visi János a Rőjtök melletti Ebergôcön született, ahol édesapja, özvegy Vissi Mihály lakott, amikor 1716-ban a mai Nagylózsón (Győr-Moson-Sopron m.) feleségül vette Takács Erzsébetet, Takács György helybéli lakos hajadon leányát.

230 (Megjegyzés - Popup)

A./V. Visi János féltestvére: A./I. Judit, testvérei: A./II. Katalin; A./III. Judit; A./IV. György; A./VI. Pál; A./VII. István; A./VIII. Ilona; A./IX. Éva; A./X. Katalin. Közülük többen még gyermekkorukban meghaltak, vagy más vidékre költöztek, ezért élt az emlékezetben csupán három testvér.

231 (Megjegyzés - Popup)

Figyelemmel A./V. János és bátyja A./IV. György születési évére, III. Károly uralkodása idején (1711–1740) csak az 1737–1739 közötti török háború jöhet szóba, de ekkor nem gróf Pálffy János országbíró volt a fővezér.

232 (Megjegyzés - Popup)

Nem találtam nyomát A./V. János és nénje gazdálkodásának a mai Répcevis határában.

233 (Megjegyzés - Popup)

Nem találtam nyomát a megállapodásnak, illetve előzményeinek, következményeinek.

234 (Megjegyzés - Popup)

A./V. János egyetlen testvérének sem találtam meg a halotti anyakönyvi bejegyzését. Közülük csak A./III. Juditról igazolható, hogy 1741-ben és 1752-ben a Sopron vármegyei Muzsajon élt.

235 (Megjegyzés - Popup)

Az anyakönyvi bejegyzés szerint 1742. február 6-án A./V. Visi János Hetyési Margitot, Hertelendy Sándor özvegyét vette feleségül. Az utóbbi nevek írása később: Muzsaji Hetyéssy Margit (H. Ferenc és Nagy Erzsébet leánya); és Hertelendy Sándor. Ld.: Szluha Márton: Vas vármegye nemes családjai. Bp. 1998. (továbbiakban: Szluha 1998.) 58–59., Hertelendy V. tábla.

236 (Megjegyzés - Popup)

Ld.: Szluha 1998. 98–99. és Felsőbüki Nagy I–IV. táblák.

237 (Megjegyzés - Popup)

Akinek atyja Felsőbüki Nagy Pál, édesanyja Damonyai Landor Margit, atyai nagybátyjai: István és

Mihály. Ld.: Szluha 1998. i. h.

238 (Megjegyzés - Popup)

Benedek a 22. sz. jegyzetben szereplő Mihálynak a fia, tehát Erzsébetnek elsőfokú unokatestvére.

239 (Megjegyzés - Popup)

Hetyéssy Dávid huszárörnagy (H. Ferenc és Felsőbüki Nagy Erzsébet fia), szül.: Muzsaj, 1722. febr. 21. – megh.: Győr, 1786. szept. 12.

240 (Megjegyzés - Popup)

„Grébli Salamonfa része” In: Herczegh R. Frigyes: Sopron vármegye története a Hunyadiak korában 1437–1490. Pannonhalma, 1928. 106., Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Bp. 1976. (továbbiakban: Horváth 1976.) 205. Gereblén.

241 (Megjegyzés - Popup)

II. Ulászló királytól származó ilyen oklevelet eddig nem találtam.

242 (Megjegyzés - Popup)

Magukban dörmögték. Ballagi Mór: Magyar nyelv teljes szótára I. rész., Pest, 1873. 225.

243 (Megjegyzés - Popup)

Az 1742-ben született A./V./1. János volt valóban a legöregebb testvér, mert az emlékező édesapja, A./V.2. Pál 1745-ben született.

244 (Megjegyzés - Popup)

A./V./2./al. József.

245 (Megjegyzés - Popup)

Ezek szerint a 32. sz. jegyzetben szereplő József bécsi útjára 1799 táján kerülhetett sor. Ekkor erről öccse, az 1778. ban született A./V.2./a4. Pál kb. húszévesen szerezhetett tudomást.

246 (Megjegyzés - Popup)

Téves adat, ld.: 23. sz. lábjegyzetet.

247 (Megjegyzés - Popup)

A./V. Visy János és Muzsaji Hetyéssy Margit gyermekeit ld.: 12–13. sz. lábjegyzetekben. A visszaemlékezés nem említi a korán elhunyt A./V.4. Ferencet és A./V.5. Mihályt.

248 (Megjegyzés - Popup)

1745. február 1.

249 (Megjegyzés - Popup)

A középiskola alsó három, főleg magyar nyelvű fokozata: 1. osztály, grammatica infima (alapfokú g.), parvista. 2. osztály: principista (elemi képzés). 3. osztály: grammatica media (középfokú g.) Ezt követi a latin nyelvű három felső fokozat: 4. osztály: grammatica suprema / syntaxis (felső g.), 5. osztály: poetica (költészet), 6. osztály: retorica (szónoklattan).

250 (Megjegyzés - Popup)

A./V.2. Paulus Visi és Barbara Gruber 1771. november 9-én kötött házasságot Röjtökön. Gyermekük: A./V.2./a1. József; A./V.2./a2. Pál; A./V.2./a3. Katalin; A./V.2./a4. Pál; A./V.2./a5. Antal; A./V.2./a6. Erzsébet; A./V.2./a7. István Gábor; A./V.2./a8. Ferenc. Valamennyien Röjtökön születtek.

251 (Megjegyzés - Popup)

Téves évszám, mert az utolsó gyermeke A./V.2./a8. Ferenc 1787-ben született.

252 (Megjegyzés - Popup)

1791. február 23-án, Röjtökön.

253 (Megjegyzés - Popup)

Felsőbüki Nagy Boldizsár (F. N. Pál és Kecskés Judit fia), szül.: Röjtök, 1738. febr. 14. – megh.: Székesfehérvár, 1820. okt. 19.

254 (Megjegyzés - Popup)

1805. március 8-án halt meg, 33 éves korában.

255 (Megjegyzés - Popup)

Monbizsu és Lesvár-puszta 1784–1787 között [Fertô]Szentmiklós mezővárosához tartozott, ld.: Horváth 1976. 60.

256 (Megjegyzés - Popup)

örökséget

257 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Katalin, ld.: A./V.2./a1.

258 (Megjegyzés - Popup)

Született Röjtökön, 1799. június 10-én. Ld.: A./V.2.a1./b2.

259 (Megjegyzés - Popup)

Keresztelték július 10-én. Ez az A./V.2.a4. és B. Pál a feljegyzés szerzője.

260 (Megjegyzés - Popup)

Kb. 9–10 éves korában.

261 (Megjegyzés - Popup)

Felsőbüki Nagy István (F. N. Pál és Kecskés Judit fia), szül. Fertőszentmiklós, 1729. okt. 18. – megh.: Sopron, 1809. Ő vette magához kb. 16 éves korában.

262 (Megjegyzés - Popup)

Ld.: 37. sz. lábjegyzetet.

263 (Megjegyzés - Popup)

Tolnai gróf Festetics Ignác (F. Károly és Trakostyáni gróf Draskovich Franciska fia), szül.: Sopron, 1761. júl. 30. – megh.: 1826. Egyeden (Sopron vm.) birtokos.

264 (Megjegyzés - Popup)

Ebben a szöveggörnyezetben házitanítói lehetőséget takar ez a kifejezés.

265 (Megjegyzés - Popup)

Ld.: 37. sz. lábjegyzetet.

266 (Megjegyzés - Popup)

Ld.: 37. sz. lábjegyzetet.

267 (Megjegyzés - Popup)

Ebben a szöveggörnyezetben: házitanítói lehetőséget kell érteni a kifejezés alatt.

268 (Megjegyzés - Popup)

Sikeres vizsga után felvették a főiskolára (Academia).

269 (Megjegyzés - Popup)

Itt a munka, ott az eredmény.

270 (Megjegyzés - Popup)

alkalmazni

271 (Megjegyzés - Popup)

Ebben a szöveggörnyezetben: be nem iratkozott értelemben.

272 (Megjegyzés - Popup)

(előadó: Csicsmann Gyula)

273 (Megjegyzés - Popup)

Az ankét és az emléktábla költségeihez Sopron város Polgármesteri Hivatala, a Soproni Kereskedelmi és Iparkamara, a Tűzoltóság, az Ipartestület és a Seltenhofer család leszármazottai, valamint Mühl Nándor járultak hozzá.

274 (Megjegyzés - Popup)

* A „Szemlék szemléje” c. sorozatunkban rokon tematikájú (és rokon elnevezésű) folyóiratok munkatársai mutatják be lapjukat a Szerkesztőség felkérésére. A sorozatot abból az alkalomból közöljük, hogy 2005-ben ünnepeljük majd a Soproni Szemle újraindításának 50. évfordulóját.